This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Celt
4005
907.6

WIDENER
HN ZQ88 V

Abertawe · Eisteddfod Genedlaethol · 1908

Celt 4005.007.6

Harvard College Library

FROM

Prof. F. N. Robinson

/|\

"Y GWIR YN ERBYN Y BYD."

COFNODION

A

CHYFANSODDIADAU

Eisteddfod Genedlaethol 1907

(ABERTAWE).

O DAN OLYGIAETH E. VINCENT EVANS (VINSENT).

YR AWDL A'R BRYDDEST.

Llundain, 1908:
Cyhoeddedig gan Gymdeithas yr Eisteddfod Genedlaethol.

Argraffwyd yn Swyddfa [illegible] [illegible] (Cyf.), Caerdydd.

EISTEDDFOD GENEDLAETHOL 1907.

/|\

"Y GWIR YN ERBYN Y BYD."

COFNODION

A

CHYFANSODDIADAU

Eisteddfod Genedlaethol 1907

(ABERTAWE).

O DAN OLYGIAETH E. VINCENT EVANS (VINSENT).

YR AWDL A'R BRYDDEST.

Llundain, 1908:
CYHOEDDEDIG GAN GYMDEITHAS YR EISTEDDFOD GENEDLAETHOL.

Celt 4005.907.6

HARVARD COLLEGE
JUN 27 1928
LIBRARY

Gift of
Prof. F. N. Robinson

MYNEGAI.

RHAN I.—BARDDONIAETH.

TUD.

AWDL Y GADAIR—"John Bunyan."

Beirniadaeth Dyfed 1
Beirniadaeth Pedrog 7
Beirniadaeth Elfyn 19
Yr Awdl, gan Bethel 34

PRYDDEST Y GORON—"Y Greal Santaidd."

Beirniadaeth Hawen 48
Beirniadaeth yr Athro J. E. Lloyd 52
Beirniadaeth Gwili 54
Y Bryddest, gan Dyfnallt 61

Eisteddfod Genedlaethol 1907

(ABERTAWE).

BARDDONIAETH.

Awdl y Gadair.—*Testyn*, "JOHN BUNYAN" (heb fod dros 800 o linellau). *Gwobr*, 20p. a Chadair. *Beirniaid*, Dyfed, Pedrog, ac Elfyn.

BEIRNIADAETH YR ARCHDDERWYDD DYFED.

Daeth wyth awdl i law ar yr anfarwol John Bunyan—un o'r cymeriadau mwyaf dyddorol mewn hanes. Y mae yn llawen genym ddweyd ein bod yn unfarn hollol ar y goreu, a hyny yn gwbl annibynol ar ein gilydd. Nis gallwn ddweyd fod y gystadleuaeth yn un gref, er fod y goreuon yn meddu ar gryn deilyngdod. Ar destyn hanesyddol, perygl y bardd yw anghofio'i swydd, a throi yn groniclwr hanes—adrodd ffeithiau, ac nid barddoni egwyddorion. Dyna wendid y rhan fwyaf o'r awdlau sydd ger ein bron. Sylwn arnynt yn y drefn a ganlyn :—

Pererin.—Blaenorir yr awdl hon gan gynwysiad maith—rhy faith o'r haner, er ei fod yn llawer mwy cryno, os nad yn fwy barddonol hefyd na'r awdl ei hun. Cydnebydd yr awdwr iddo ddarllen yr holl brif awduron ar Bunyan. Efallai mai gwell fuasai iddo ddarllen llai, a meddwl mwy drosto ei hun. Teimlir hyny drwy gorff yr awdl. Nid oes yma ddigon o annibyniaeth ac o wreiddioldeb meddwl. Dilynir yr hanes gyda manylwch gwasaidd, a cheir yma luaws o nodiadau eglurhäol, ar bethau sydd yn ddigon eglur eisoes. Nid yw pethau felly yn ychwanegu dim at werth cyfansoddiad. Wedi darllen y Braslun, siomir ni yn fawr yn ei weithiad allan. Cuddir llawer ar brif egwyddorion bywyd Bunyan gan bethau ail raddol, ac amddifedir y darllenydd o'r gwersi sydd yn fendith i fyd. Y mae cynghanedd yr awdl yn bur gywir, a cheir yma ambell linell dda, fel lili yn mhlith y drain. Ceir yma lawer o gymysgedd amserau, ac engreifftiau o iaith fratiog, ac o ddirdynu meddwl. Amlwg yw y gall yr awdwr egluro'i hun yn well mewn rhyddiaeth nag ar fesur cerdd. Ofnwn fod y gynghanedd yn fagl iddo, ac yn ei ddal yn garcharor yn nghors anobaith. Y mae iaith a chynghanedd mewn gwrthdarawiad parhaus, a theimlir fod rhyw amhwysedd poenus yn bwrw ei niwl dros y pethau symlaf.

Pererin Llesg.—Y mae hyd yr awdl hon yn awgrymu priodoldeb yr enw sydd wrthi. Cyn cyrhaedd dau can' llinell, mae awen y bardd yn llesghau, ac yn rhoddi i fyny yr ysbryd. Gwelir felly fod taith y Pererin hwn yn eithriadol fèr, ac anmhosibl iddo ar yrfa mor gyfyngedig wneud cyfiawnder a chymeriad ei arwr. Gresyn iddo dori i lawr mor fuan, gan ei fod yn canu yn hollol naturiol; a'i feddwl yn glir, a'i gynghanedd yn gywir, a'i iaith yn ddidramgwydd. Nid yw ei awenyddiaeth yn ddofn, ac ni roddir digon o arbenigrwydd ar Bunyan, rhagor rhyw ddyn da arall.

Pererin ar fin ei fedd.—Y mae yr awdl hon o ran ei gwisg yn lân, ac yn gywir, gydag eithriad neu ddau o gloffni cynghanedd. Ond teimlir fod graddau o niwl ar lawer o'r syniadau, ac nid yw y ffugyrau bob amser yn ddidramgwydd. Gellid meddwl fod y bardd yn aml yn methu gorphen penill, ac yn ei lanw i fyny a'r defnyddiau agosaf at law. Y canlyniad yw, canu'n llac a diafael. Mewn cystadleuaeth fel hon, dylai pob ymgeisydd wneud ei oreu i ddiarfogi beirniadaeth, a pheidio gollwng dim o'i law fydd yn debyg o godi yn ei erbyn. Gormod o fanylion hanes sydd yma, a'r rhai hyny heb eu barddoni i bwrpas. Croniclir y ffeithiau mwyaf dibwys, a theimlir fod hyny yn lladd y farddoniaeth. Ceir yma lawer llinell wir dda, ond fel cyfanwaith, oer a chaled yw yr awdl. Y mae genym ddyfyniadau helaeth, ond rhaid eu gadael.

Gobaith.—Awdl eto wedi ei gorlwytho â manylion hanes, ac yn dwyn olion llafur ac ymdrech caled. Y mae ynddi fwy o nerth nag o swyn, a hwnw yn nerth braich ac ysgwydd. Nid oes ynddi fawr o gyfaredd swynol "Taith y Pererin." Cawn yma luaws o fân wallau cynghanedd, yn benaf o ddiofalwch, megis—

"Yn Elstow mewn hwylusdod."

"Pert dy lun, pwy ŵyr dy les."

"Ti offeiriad y fforest."

"Dafnau tân hyd f'enaid i."

"Ail i hyawdl Feibl ydyw."

"Teithio o'r Andes hyd eitha'r India."

"Os cerydd dîg was y goron."

"Syniadau enid yn sŵn y tònau."

"A chadernid braich teyrnas."

Rhydd yr awdwr le amlwg i fywyd annuwiol Bunyan, cyn ei droedigaeth, a braidd na ddysgwyliem i'r papyr fflamio dan ddesgrifiad mor danllyd :—

"Iaith uffern boeth a hoffai,—ar ei fin
Yn dorfeydd mellt losgai."

"Arch-regwr, a châr agos—diafol,
Deifiai'r iaith werinos;
Ffyrnigwyllt uffern agos
Oedd yn ei air ddydd a nos."

Ymddengys fod y desgrifiad yn wir yn ol tystiolaeth Bunyan ei hun; ond credwn na wna cyhoeddi hyny ar benau tai, mewn iaith erwin, un lles i chwaeth cymdeithas. Y mae gan y bardd berffaith hawl i drochi ei bin yn y lliwiau cryfaf, ond y mae gan y darllenydd hefyd hawl i ddweyd effeithiau anffafriol y darlun ar ei deimlad ei hun. Gwelir hefyd fod yr un gair yn odli ddwywaith yn y ffagl uchod. Geilw gydwybod yn "gnöedig genhades," yr hyn sydd yn drosedd ar gywirdeb iaith. Y mae cyfarchiad Bunyan i'w eneth ddall yn dyner, ond nid yw dadl ei wraig mor effeithiol—y mae yn rhy oer, ac yn rhy gelfyddydol. Diweddir ar ddull awdl "Heddwch" Hiraethog, gyda chyfeiriad at ddylanwad "Taith y Pererin" ar wahanol wledydd y byd. Er ei holl frychau, y mae yn yr awdl ddarnau cryfion :—

"Cyneuodd fythol olau,—goleuad
Na wel drengholiad awr angeu'r heuliau."

"Ar fy neulin 'rwyf yn wylo,—diluw
Dialedd sy'n rhuo;
Mellt dig yw fy fflamllyd do,
Hyf nefoedd sy'n fy neifio."

Y Gwenith Gwyn.—Y mae gan yr awdwr hwn ddawn i ganu, a cheir ganddo rai darnau rhagorol. Ond ei duedd yntau yw gorfanylu. Fel hyn y cychwyna :—

"Awen fwyn, dywed, o'th fodd—am gyflwr
Hil y damegwr—pa wlad a'i magodd?
Dyro fedr i fyw adrodd—ei eni—
Y math o rieni a'i meithrinodd."

Awgryma'r penill hwn gwrs y gerdd. Er hyny, nid cronicl briglwyd sydd yma. Cyffyrddir â'r pethau symlaf, mwyaf cyffredin, gyda chryn lawer o fedr, a cheir lliw awen ar ffeithiau hollol gynefin. Gesyd allan yn gyntaf oll, nad yw gwaedoliaeth yn amod rhinwedd ac enwogrwydd, a dyry ddesgrifiad hapus o gartref boreuol ei arwr :—

"Rhof yn gynar ar f'arawd – yma drem
Draw i Elstow ddinawd;
Af i eilio ei folawd
A thant lleddf i'r bwthyn tlawd.

Y mae arddull yr awdl yn naturiol ac yn ddirodres, a'r syniadau yn glir, ac weithiau yn ddisglaer. Ond ceir yma lawer o fân frychau—rhai llinellau heb fod yn ogyhyd, a chynghanedd lusg yn yr ail linell fwy nag unwaith. Clogyrnog ac anystwyth yw ei gyfeiriad at Bunyan fel dawnsiwr. Dyna un o'r pethau salaf yn yr awdl. Dylai yr awdwr gofio hefyd fod "hyny" a "charu" yn dwyll odl, a bod camsillebu y cyntaf yn "hynu," er mwyn odl, yn dwyll dyblyg. Nis gwyddom beth yw "sibrydus barwydydd," ac nid yw "llom bagan" yn iaith gywir, er mai dynes sydd mewn golwg. Ceir yma amryw engreifftiau eraill o gloffni iaith, ac y mae "pechadur bachedig" yn ddiurddas. Defnyddir hefyd rai geiriau cyfansawdd sydd yn beryglus i beirianau llafar. Ond er hyn oll, fel cyfanwaith, y mae hon yn awdl o gryn deilyngdod. Wele ddechreu'r ail benod :—

"Arwyddion cur oedd yn cau—fel nifwl
Annifyr gymylau;
Heb araul wybr i leihau
Trwm soriant yr amserau."

Eto :—

"Difoded ei ofidiau,—a diflin
Ymdafled i'w gampau,
Daw oriau mwll i'w drymhau,
A blas sur ar bleserau."

Mab y Ffydd.—Awdl dda, o gynllun trefnus, a'i weithiad allan yn ganmoladwy. Gesyd y bardd ei arwr allan fel y Pererin yr ysgrifenodd Bunyan ei hanes. Y mae ei daith felly yn glir, ac nid yw yn colli'r llwybr ar groesffyrdd rhyddiaethol. Deallodd yr awdwr mai canu bywyd Bunyan oedd ei waith, ac nid ysgrifenu cofiant. Y mae yr iaith, gydag ychydig eithriadau, yn lân, a'r gynghanedd yn gywir ac yn gref, er nad yw bob amser yn gwbl berorol. Ceir yma ychydig frychau o gam argraff, neu o ddiofalwch. Efallai mai tafodiaith leol barodd i'r awdwr gamgymeryd rhyw y gair "rhandir." "O ryw ddifai randir ddiferwindod." "Rhandir gyfrin." Un o'r pethau salaf yn yr awdl yw y paladr hwn :—

"Tyr ystorm o anwar ormes,—a'i rhu
Fel afrywiog arthes."

Ffugwr anffodus, ac yn sarhad ar fawrhydi storm. Wele englyn arall, anheilwng o grefftwr mor dda :—

"Iaith Duw wnaethid yn ethol,—iaith felus
Ar wefus wyryfol ;
Alaw a chân alwai i'w chol,—er gwledd
Loew, eirianwedd, i hil werinol."

Nid oes fawr gamp ar y llinellau a ganlyn, ac o'r braidd y maent yn gadwedig :—

"Gweledigaeth Nef ac Uffern hefyd
Yma geir fel yn ymagoryd."

Ond er y mân feflau hyn, y mae hon yn awdl gref, goeth, o feddwl ac arddull difursendod. Ceir yma linellau grymus ar argyhoeddiad Bunyan, ac ar frwydr y Pererin â'r Cawr. Serch y carcharor at ei deulu hefyd yn wir dda. Wedi'r cwbl, teimlir fod yma rywbeth yn eisiau, er nad yw yn hawdd dweyd pa beth. Nid yw yr awdl yn cydio ynom. Yr ydym mewn hiraeth o hyd am i ryw anadl ddod heibio, i'w gwneud yn fwy byw. Wedi ei darllen lawer gwaith drosodd, ac ar wahanol adegau, y mae yr effaith yn dal yr un.

Elstow.—Y mae gan yr ymgeisydd hwn awdl ragorol, mor naturiol a ffrydlif y mynydd. Anaml y gwelir cerdd ar fesurau rhyddion a llai o ôl ymdrech ar ei saernïaeth. Teimlir fod ffeithiau penllwyd yn gweddnewid dan ddwylaw y bardd hwn, a gedy fywyd a thlysni ar bob gwrthddrych ddaw ger ei fron. Awdl ydyw o nodwedd delynegol, ac y mae yr englyn yn teyrnasu gyda llaw uchel ar ei gyd-fesurau. Gwell fuasai amrywio mwy, er gwneud i ffwrdd â phob adsain o undonaeth. Er fod yr awdwr yn feistr hollol ar ei waith, diangodd arno rai gwallau amlwg, i waradwyddo y godidowgrwydd sydd o ddynion, megis :—

"Nes byw ar edyn gyda'u hysbrydion."
"Llefarai dy holl fyfyr."
"Ddiwyg wron fardd gwerin."
"Gwirionedd yn symledd sydd."
"Alwad i ordinhad dŵr."

Prin y mae y llithriadau hyn yn werth eu nodi, ac nid oes a fynont o gwbl â thynged yr awdl. Edrychir arni fel cyfanwaith, gan roddi mwy o bwys ar ei hysbryd nag ar frychau ar ei gwisg. Dechreua fel hyn :—

"Bunyan, mae purdeb hanes—yn dy roi
Mewn drych fel dirodres
Un a'i rawd ar ben y rhes,
Yn myd wermod a'i ormes."

Cyn ei droedigaeth :—

"Dan ddirdynol lethol lwyth
Yma'n Ismael anesmwyth ;

"Ond y nef nid yw'n ofer—ei golwg
I ddirgelion amser ;
Pwy a hollta y pellder
I gors a niwl, ond gras Nêr ?"

"Anwybyddaist y buddiol,—ar i lawr
I le anobeithiol ;
Nes bu raid i'r ysbrydol
A'i delyn aur d'alw'n ol.

Iôn ddarluniodd ar lenni—glana' cwsg
Luniau cêl i'th sobri ;
Ar hyd eu'tasg rhodiet ti
Yn wr gwarsyth drwy'u gwersi.

Er dy ymdrech â phechod,—y nef wen
A fynai'th gyfarfod
Yn y dwfn, 'roedd Seina'n dod
A'i noeth ddeddfau i'th wyddfod."

Yn wyneb y ffolineb o ddanod ei ddiffyg addysg, dywed :—

"Onid yw'r hwn sy'n deall
Gras Iôr yn ysgolor call ?"

Yn ngharchar :—

"Diau siom ydyw symud
Y glân ei foes, a'i gloi'n fud,
Fel i riddfan dan y dwr,
A'r gwaith ar goll i'r gweithiwr ;
Dydd cynhauaf yn dioddef,
A mîn ar ei gryman ef."

Salm Bunyan i'w wrthwynebwyr :—

"Arf y nef geir fo'n nhafod,—i gyrhaedd
Gwerin yn ei phechod ;
Arf na phalla, fyna fod
Yn guddiedig o Dduwdod.

Daliaf y ffydd hyd elor,—af a 'ngair
I fy nghyd garcharor ;
Dysgaf gariad rhad yr Ior
I esgeulus ysgolor.

A thrymion fawrion furiau—y carchar
Fo'n cyrchu amenau ;
A'r Gwr hoff all drugarhau
Gerdda fynwent griddfanau."

Ei ymson yn ei gell :—

"Rhydd aden geidw'r wenol—i ysgwyd—
Esgyn yn hamddenol ;
Minau fel rhyw ddamweiniol
Aderyn ing di droi'n ol."

Dyna ddigon i ddangos fod yr awdwr hwn yn fardd o'r iawn ryw.

Mayflower.—Cana yr awdwr hwn eto mor naturiol ag anadlu, ac y mae ei awdl yn dyner ac yn brydferth dros ben. Ymbleserir wrth ei darllen, ac ofnir yn barhaus iddi ddarfod yn rhy fuan. Dyna un o'r profion goreu o ragoroldeb cerdd. Torodd y bardd lwybr ffodus iddo ei hun, a dwg i'r golwg bethau newydd a hen gyda mesur helaeth o arddeliad. Nid yw yn sylwi ar bobpeth a wêl ar ei daith, eithr yn dewis y pethau mwyaf pwrpasol i'w amcan, a'r hyn sydd o ddyddordeb i deimlad a chalon y byd. Cymer drem yn gyntaf ar gyflwr y wlad, yn gymdeithasol a chrefyddol, ac ar effeithiau daionus caethiwed ei arwr. Sonia mewn un man am "gnawd derwen," yr hyn sydd yn disgyn yn anhapus ar y glust, er fod llawer o'r hen feirdd yn defnyddio ymadroddion cyffelyb :—

"Y gwynt oer i gnawd derwen—rydd enaid,
Barddona pob cangen ;
Gyr ei sail a'i feiddgar sen
I rydd erwau'r ddaearen."

Y mae y syniad yn ddigon cynefin, ond efallai fod y gair "sail" yn tori i raddau ar naturioldeb y ffugwr. Cawn hefyd goll iaith anesboniadwy yn y llinellau a ganlyn :—

"Rhwyga aidd argyhoeddiad—y galon
Gelyd ei dwysbigiad."

Sut y disgynodd gwall mor amlwg o bin ysgrifenydd mor fedrus sydd ddirgelwch. Ond prinion iawn yw brychau yr awdl hon ; ac mae'n hyfrydwch genym droi at ei rhagoriaethau. Fel hyn y cana ar effeithiau gormes ar y diniwed :—

"Gormes dig rymusa don
Gwiw dderw egwyddorion ;
Rhydd yni i wraidd enaid,—a'i ragfarn
A red yn haiarn drwy'i waed diniwaid."

* * * *

"Enaid mawr, nid yw muriau—amser yn
Mesur ei derfynau ;
Fe erys hwn i frashau
Â'i lithoedd, genedlaethau."

* * * *

"John Bunyan bïa enw—na wybydd
Am Nebo i farw ;
Olynol oesau leinw—a'i enaint,
O ! ni bydd henaint na bedd i hwnw."

Annuwioldeb y wlad, a diystyrwch o'r Sabbath, a ddesgrifir fel hyn :—

"O ! *Elstow Green*, gwelaist graith—y Sabbath,
A'i seibiant anmherffaith ;
Blys yrai am bleserwaith—i'w foddio,
A'i groeshoelio gai yr Iesu eilwaith."

* * * *

"Gwawd i arawd y werin
Yw gwersi'r groes ar y *Green ;*
Adloniant hudol annuw
Ddarnia deg ddiwrnod Duw."

Delwa sorod liw seren
A delwa nwyd haul y nen."

Y gwragedd yn ei gysuro :—

"Meddianai gwrid 'moddion gras'
Eu gruddiau a'u gair addas ;
Duw'n siarad yn ei siriol—brofiadau,
Wna'u brwd seiadau'n baradwys hudol."

Cawn yma lawer o gypliaid mor naturiol a diarhebion, megis :—

"Ni ddaw'r had i newydd rin
Heb yr aradr, bererin."

"Hiraetha ffydd wrth ei ffon,
Drychiolaeth dyr ei chalon."

"Ni ddaw dyn i hedd â'i Dad
Heb ryfel yn ei brofiad."

"Na ochel y rhyfel, rhaid—i'th anian
Wrth yni gwroniaid;
O boen dygir bendigaid—gynghanedd
Fe rydai rhinwedd heb frwydrau enaid."

"Ceir o chwerwedd carcharau—ogoniant
I gynal calonau;
Telyn yr Epistolau—yn ddiddig
Arlwya fiwsig i'r olaf oesau."

Cymerer un penill arall ar ddylanwad "Taith y Pererin":—

"Fy nhaid welaf yn dilyn
Bunyan hoff, a'i ben yn wyn,
Hyd fryniau difyr, hoeniach,
Beulah dir, a'i blodeu iach."

Ond rhaid i ni adael y gerdd ar hyn. Credwn fod *Mab y Ffydd*, *Elstow*, a *Mayflower*, yn rhagori, a'r ddau olaf yn bur agos i'w gilydd. Ond y tlysaf, y melusaf, a'r mwyaf awenyddol fel cyfanwaith, yw eiddo *Mayflower*, ac iddo ef, gan hyny, y dyfernir y wobr, ac anrhydedd y gadair.

BEIRNIADAETH PEDROG.

Daeth i law wyth o gyfansoddiadau. Nid testyn gwael i'r beirdd oedd John Bunyan, eto gofynai bwyll a gofal i lunio cerdd farddonol a theg arno. Yr oedd i Bunyan ei hanes, a'r perygl oedd cynghaneddu bywgraffiad iddo: yr oedd hefyd yn freuddwydiwr, a'r perygl oedd ei aralleirio. Tuedd y mwyafrif o'r ymgeiswyr hyn fu at y bywgraffiad yn hytrach na'r breuddwyd; ond llwyddodd y goreuon yn lled dda i ochel y ddau eithaf, a chyfuno yr hyn oedd briodol o fywyd a gweithiau y dyn athrylithgar a hynod. Arwyddion brys a diofalwch sydd ar y rhan fwyaf—yn wir yr oll—o'r awdlau hyn; ac er pob ymosod fu ar fathau arbenig o wallau iaith a chystrawen ac arddull gan feirniaid diweddar, ceir lluaws ohonynt yn anurddo cyfansoddiadau y gystadleuaeth eleni eto.

Pererin.—Tynodd yr ymgeisydd hwn gynllun manwl i'w awdl, a pharai darllen ei "Fraslun" i mi ddisgwyl cyfansoddiad mwy traethodol na barddonol. Beth bynag, mae'n amlwg ddarfod iddo ymgydnabyddu â manylion hanes John Bunyan yn gystal a'r cyfnod yn mha un y blodeuodd. Y mae ei gynllun yn gorwedd yn deg ar ddadblygiad bywyd Bunyan, a thröir goleu yr awen yn aml ar yr egwyddorion a ymweithient drwy yr amgylchiadau amryfal y dygwyd ef i fyny ynddynt. Arddengys yr awdwr lawer o graffder i ddeall ystyr hanes, a phlethir ganddo lawer o addysg ddoeth mewn cynghanedd gelfydd ac iaith goeth. Mae y canlynol yn engraifft lled deg o nodwedd gyffredinol yr awdl:—

"Ffrwd o ddawn i Bedford ddaeth,—a'i syn ras
Swynai'r holl frawdoliaeth,
A thyrru nef i'w thir wnaeth
A'i eneidiol genhadaeth.

* * * *

"Hed ei fawrhad hyd y fro,—a daw'r wlad
I'r wledd geir o'i wrando;
A gwerin ŵyl dan gawr Naf
Yno welaf yn wylo."

Ond mae i'r awdl ei diffygion amlwg. Y mae ei harddull, fel y gallesid disgwyl oddiwrth ei chynllun, yn rhy draethodol, a'r awen yn rhy gaeth i ffeithiau. Mynych y ceir yr awdwr yn fwy o fywgraffydd nag o fardd. Cyfarfyddir â llawer darn nodedig o ryddiaethol a chyffredin, o'r hyn y mae y canlynol yn engraifft :—

"Tyfu yn Elstow afiach
Ei gwyniau bu'r hogyn bach;
Ni chlywai pan rodiai'n rhydd
O'r aelwyd i'r heolydd
Ond torfëydd rhegfëydd y fall
A thyngu ei llwyth anghall."

Eto :—

"Ar y lawnt wedi'r oer lef
Drywanol dost o'r wiwnef,
A'r gwg du na fu ei fath,
Rhoes heibio dori'r Sabbath."

Mae syniad paladr yr englyn a ganlyn yn eithafol, a chystrawen ei esgyll yn llac :—

"Rhegwr, wnai i'r creigiau rwygo,—a phawb
Rhagddo'n ffoi yn Elstow;
Newidia'i fryd, gwyr da 'i fro
Welwodd, dront i'w anwylo."

Lle y gallesid disgwyl y naturiol a'r syml, ceir y penill clogyrnog hwn :—

"Cur chwerwach na'r carcharau—welai'n dod—
Luniai dig erch Ynad—
Oedd colli'r gun fun fad,—drodd gynta'r cawr
I ffordd y rhinfawr o ffyrdd yr anfad."

Ofer dyfynu ychwaneg o waeleddau yr awdl hon, er mai hawdd fyddai hyny.

Pererin Llesg.—Dernyn bỳr iawn sydd ganddo ef, ac nis gellir ei gyfrif fel engraifft o "lawer mewn ychydig." Mae ei gynghaneddiad yn ddigon celfydd, a cheir ynddo lawer llinell a chwpled hapus. Ond fel cyfanwaith, y mae yn anghyflawn ac anaddfed, ac yn fynych yn gyffredin a diafael iawn. Nid yw oludog o iaith, ac am hyny gorfynychir yr un geiriau; nac o syniadau, o herwydd paham y defnyddir geiriau llanw, a daw yr un syniadau i fynny eilwaith a thrachefn. Gwelir yma yr hyn sydd "bechod parod" i luaws heblaw yr awdwr hwn—gorfynychiad o enw Duw, ac o'r gyffelybiaeth o dân. Nodweddir y cyfansoddiad gan ormod o linellau llac a dibwynt o fath y canlynol :—

"Heb weddi ymdrybaeddodd—yn y ffos,
Am ffydd ni erfyniodd;
A mawr awch i'r diafl ymrôdd;
Gwawl Iesu esgeulusodd.

Ond un dydd bu Duw yn dod
I'w alw o'r du waelod;
Ac o abred tranc obry,—yn danbaid,
Ufuddaf enaid safodd i fyny."

Ond gall ganu mor naturiol a hyn :—

"Rhodiai mewn drwg weithredoedd,
Dyn â'i fryd yn ofer oedd."

Gobaith.—Mae ei olygiad cyffredinol o John Bunyan yn ddigon teg, ei gynllun yn naturiol, a'i ddadblygiad o hono yn gyson. Gellid hefyd ddethol o'r awdl ddarnau awenyddol da, yn mhob modd; ond mae y cyfanwaith yn bur ddiffygiol. Ceir dau wall yn ei ail englyn :—

"O'r holl freuddwydwyr, gwŷr rhagoraf,—uwch
Yw ef na'r rhai talaf,
O'r holl sêr mawr ereill, saf
Enw Bunyan yn benaf."

Mae gwall cynghanedd yn y llinell gyntaf,—gosod y rhagwant ar y chweched sill, yn lle y bumed; ac y mae gwall iaith yn y drydedd linell,—*saf*, yn lle *saif*. Y mae yr awdl yn feichus o amleiriog. Braidd nas gellid tybio mai mynydd tanllyd oedd o flaen meddwl y bardd mewn darlun o'r fath yma :—

"Iaith Uffern boeth a hoffai,—ar ei fin
Yn dorfeydd mellt losgai,
Hyd yr eithaf fe draethai—aflendid,
Y pentre wenid pan y taranai."

Ac nid digon hyd yn oed hyn o gythreuligrwydd a thân i ddarlunio Bunyan, ac ä y bardd ymlaen :—

"Arch-regwr, a châr agos—diafol,
Deifiai'i iaith werinos,
Ffyrnigwyllt uffern agos
Oedd yn ei air yn ddu nos."

Ac eto, nid yw yr awdwr wedi cael digon ar y tân a'r diafol, eithr parhâ i byncio yn ei flaen :—

"Gwroniaid rhegu'r anial,—a gwragedd
Drwg regent lawn cystal
A'u dwrdient, duo ardal—wnelai'i fflam,
Efe oedd Balaam rhegfeydd Belial."

Nid yw yn unrhyw syndod fod Bunyan, druan, o'r diwedd wedi troi yn un oddaith i gyd :—

"Dieflig nwydau aflan
Dyhiryn du dröai 'n dân,
Yn ei enau annynol,
Ysai, llosgai, ffaglai'n ffol."

Awen wyllt, eisieu ei dofi, sydd gan *Gobaith*. Medd ar lawer o fedr fel cynghaneddwr. Pe buasai ei goethder yn cyfateb i'w nerth, gallasai wneud gorchestwaith. Gwelir ef o bryd i bryd yn dechreu darn addawol iawn, ond yn fuan yn ei andwyo. Dyma englyn awenyddol a digon didramgwydd ei arddull :—

"Ar fy neulin 'rwyf yn wylo,—diluw
Dialedd sy'n rhuo,
Mellt dig yw fy fflamwyllt do,
Y nefoedd sy'n fy neifio."

Ond disgynodd ei awen yn swta i'r tryblith canlynol :—

"Llu beiddiol i'm llabyddio
Yw meini têg min y tô."

Fel hyn, rhyw gymysg o'r gwych a'r gwael yw yr awdl hon, ac y mae gormod o'r gwael ynddi i dd'od i olwg y gadair y tro hwn.

Y Gwenith Gwyn.—Gwna wall cynghanedd yn ei linell gyntaf, drwy osod y rhagwant ar y chweched sill, yn lle y bumed. Dechreua drwy apêl at yr Awen :—

"Fy nyben, O Awen, yw—esbonio
Hanes Bunyan heddyw;
Dod yn y bardd dy dân byw
I olrhain oes uchelryw.

Os yn dy wres nid arosaf—ffol wyf;
Heb dy fflam diffygiaf;
Yng ngoleu hon englynaf—gyda grym:
Mawr iawn yw genym yr hwn a ganaf."

Mae y dyfyniad hwn yn engraifft bur deg o'r awdl drwyddi. Mae yr awdwr yn gynghaneddwr celfydd, ac yn fardd awenyddol, ond heb ymarfer digon â chyfansoddiant awdl i fod yn feistr arni. Mae yma ddiffyg addfedrwydd; ac hyd yn oed pan fyddo y gynghanedd yn gelfydd, llithra yn aml i arddull rhyddiaethol. Mewn rhan y gwrandawodd yr Awen ddeisyfiad y bardd am y "tân byw," a theimlwn o bryd i bryd bod y tân yn bur isel. Wele, ddernyn nodedig o draethodol ei arddull, er yn gryf ei gynghaneddiad:—

"Awen fwyn, dywed o'th fodd—am gyflwr
Hil y damegwr,—pa wlad a'i magodd:
Dyro fedr i fyw adrodd—ei eni,—
Y math o rieni a'i meithrinodd."

Ac nid yw a ganlyn yn deilwng o oreu y bardd, nac yn unrhyw glôd i'r "Awen fwyn":—

"Bore a hwyr heibio 'r äi,
O dŷ i dŷ y deuai,
A'i holl oes ro'i i wellhau
Poed wall ar y padellau,—
Ni chawsai 'i fab achos fyth
I fyw fel ei wehelyth."

Anwastad ac anaddfed yw yr awdl hon, a theimlwn resyn bod cynifer o chwyn mewn gardd lle y ceir llawer o flodau prydferth. Wedi disgrifio Bunyan yn ei gylch o gymdeithion, ac yn arweinydd mewn drygioni, mewn llinellau digon didramgwydd:—

"Och! yn y cylch hwn y caf
Enw Bunyan yn benaf,"—

Ceir y llinellau garw canlynol:—

"Ni fu dan haul fod annuwiolach,
Na dim ynfytyn o'i dom anfatach."

Wedi cychwyn darlun da o Garchar Bedford, gwneir y cyffyrddiadau trwstan hyn:—

"I fyny fry gwelaf restr
O heiyrn ffyn yr hen fenestr."

Er hyn oll, gesyd yr awdl hon yr argraff arnaf fod i'r awen a'i cynhyrchodd bosiblrwydd mawr iawn, ac nad oes ond eisieu astudrwydd ac ymarferiad na welir ei hawdwr yn fuan mewn safle uchel yn mysg awdlwyr goreu ei genedl.

Pererin ar fin ei fedd.—Arddengys yr awdwr hwn gydnabyddiaeth â hanes bywyd ac amserau Bunyan, a medd syniad pur glir am ei gymeriad a'i waith a'i ddylanwad. Nid yw ychwaith yn amddifad o rai darnau barddonol a chain. Dyma gwpled campus:—

"Ac ar enau'r Gwirionedd,
Mynai byd roi meini bedd."

A dyma englyn yn dwyn nodwedd ddiarebol rhai o'r englynion Cymreig mwyaf cofiadwy,—er nad yw mor newydd ag o darawgar:—

"Gair Duw i agor y deall,—wedyn,
Astudiodd yn ddiball;
Dawn Duw i wneud dyn diwall,
Dawn y gwir i'w wneud yn gall."

Ond mae ffaeleddau y cyfansoddiad yn lluosog iawn. Clogyrnog yw llawer llinell reolaidd, a cheir yma amryw yn wallus :—

"Ha ! naws y nef sy'n neshau."
"Hardd lenor ddarluniodd."
"Iddo ef daeth nawdd dwyfol."
"A nerth dihafal cynorthwy dwyfol."
"A gwlad-arwyr gwaedlyd oriau."
"Gwridai dan gariad a hedd."
"'R gair dros gariad yr Iesu."

Arwydd o wendid hefyd yw gwaith y bardd hwn, fel rhai ereill, yn benthyca cynifer o hen linellau, er y cydnabyddir hwynt:—

"Ai anian yn gân i gyd."
"A gwenodd addysg gwanwyn."
"Yn gadarn i ergydio."
"Ei hegwyddor a'i gweddi."
"A dïaledd fel diluw."
"Y gofidiau gyfododd."
"Hudol adsain dyledswydd."
"A ddylifodd o'i lafur."
"Ac engyl ar y cangau."

Lluosog yw y darnau diffygiol mewn arddull a mynegiant :—

"Udgorn gwlad a gwron glodd
Gulni gelyn a'i gwyliodd."

"Yn llwydrew 'ffau y llewod'—mae yn gaeth
'Nghwmni gwyllt ddyhirod."

"Dirywiai esgyll dirwasgiad—gormes,
Eto i'w hanes daeth byd-dywyniad."

Cymysg ffigyrau :—

"A'r Diwygiad drwy y wlad ymledai,
A hwyliog edyn y diluw godai."

Tywyll :—

"Eiddil ydyw'r hen ddaliadau—i fyw
Ar fwyd Llyfr Gweddïau."

Gresyn fod cynifer o anafau o'r fath ar awdl mor awenyddol. Gyda thipyn o drafferth i'w chywiro a'i chaboli, gellid ei gwneud yn llawer gwell nag ydyw, ac yn hyfryd i'w darllen. Gyda chyffyrddiad ysgafn y gallesid gwneud y darnau canlynol yn gampwaith :—

"Ond gwelwodd ei deg heulwen—eto'n ddu,
Tynodd ŵg cenfigen;
Ac aed ag ef dan gadwen,
A dwrn byd ar ei wỳn ben.

"Ond byr y ddyrnod barodd—y tro hwn,
Tranoeth hyfryd wawriodd;
Troes ei ffawd—y trais a ffodd,
A dwrn byd arno beidiodd."

A dyma englyn rhagorol i weddi :—

"Egwyddor a nerth gweddi—yw gafael
Ar gyfaill mewn cyni;
A'r enaid dan fawr yni—'r Ysbryd Glân
Yn gloewi 'i hunan yn y goleuni."

Y fath bellder sydd rhwng llinellau fel yna a rhigwm fel hwn :—

"Doctor Owen
Ar ei aden garai hedeg,
At ei ddoniau
Am eiliadau o'r melodeg."

Elstow.—Dyma y cynghaneddwr medrusaf fu dan sylw hyd yn hyn; ond er cystal ei law ar gynghanedd, llithrodd rhai gwallau drwyddi. Unsill yn ddiau yw geiriau fel "uthr" a "llwybr," fel yr ysgrifenir hwynt yma; ond cyfrifir hwynt yn ddeusill gan *Elstow*, yr hyn a'i harwain i'r bai o dor mesur rai troion. Ceir proest yn y llinellau canlynol :—

"Ddiwyg wro*n*, fardd gweri*n*."
"Gwirione*dd* yn symle*dd* sy*dd*."
"I fedydd Iô*n* ofer dy ddaw*n*."
"Nes byw ar edy*n* gyda'r ysbrydio*n*."

Ond ychydig iawn yw y brychau cynghanedd ar yr awdl hon, a rhai ohonynt, efallai, yn lithriad y *pin*, ac nid y *pen*. Os yw y sain arferol roddir i lythyren yn unrhyw awdurdod mewn cynghanedd, mae yr *h* yn caledu cydsain feddal, ac mae llinell gyntaf *Elstow* yn dramgwyddus. Yn wir, nid yw yr englyn hwn drwyddo yn ddigon difloesg ei fynegiant :—

"Bunyan, mae purdeb hanes—yn dy roi
Mewn drych fel dirodres
Un a'i rawd ar ben y rhes
Ym myd wermod a'i ormes."

Teimlwn mai anffawd fawr i effaith cyffredinol yr awdl fu i'r bardd ei gwneud yn fath o gyfarchiad i John Bunyan, agos ar hyd y ffordd. Tuedda hyny i wneud y cyfansoddiad yn undonog a beichus. Buasai John Bunyan yn y trydydd person yn llawer mwy naturiol a dyddorol; ac yr wyf yn bur sicr, pe buasai efe ei hun yn y cnawd heddyw, ac yn deall awdl Gymraeg, nad mwynhâd digymysg iddo fyddai gwrando y bardd yn ei gyfarch cyhyd â'r cyfansoddiad hwn. Nid ydych, yn enwedig, yn dymuno edliw i ddyn ei hen feiau, er yn llawenhau am iddo eu gadael. Er mai mewn barddoniaeth y gwneir hyn, ni theimlir mai naturiol a lledneis i'r bardd ddweyd wrth Bunyan :—

"Ag holl dân y gwylltineb—a'th yrai'n
Rhwth arwr creulondeb;
Hawdd gwn hyn, nad oedd gan neb
Fawr i wel'd d'anfarwoldeb."

Mae atalnodaeth yr awdl yn esgeulus, ac yn anfantais yn aml i un fod yn sicr o'r meddwl. Fel yr eir yn mlaen, cyfarfyddir yma âg amrywiol ffaeleddau nas gellir eu hanwybyddu mewn cystadleuaeth am y Gadair Genedlaethol. Mae y meddwl yn aml yn dywyll, a'r arddull yn rhyddiaethol, ac hyd yn oed ystrydebol. Sonia yr awdwr am rywbeth a eilw yn "dreth o fraw ffeithiau":—

"Aredig wnai cyffroadau—drwy'th fron
Yn dreth o fraw ffeithiau,
Oedd o lwydd i feddalhau
Oer, rhewedig fwriadau."

Mae amwysder yr "eisiau grasusol" yn y penill canlynol yn ei andwyo :—

"Pryd hwnw'r Puritanol—oleuni
Oedd ddylanwad dwyfol
A gwres (eisiau grasusol)
I lwyfan hedd lifai'n ol."

Anodd meddwl am ddim mwy cyffredin a diafael na hyn :—

"Bunyan, mae yna benod—ddihalog
Ddylir dy adnabod ;
Ddisygl wr oedd was a'i glod
Yn gysondeb—gwiw syndod."

Eto :—

"Esgud yn y pwlpud pur
Bu dy lef—bu dy lafur,
Yn gymhleth a'th bregethu—caed enaid
Cyd-unol yn traethu,
Dilwfr fant dy lafar fu
Oll yn bellen heb ballu."

Eto :—

"Er tan alaeth y caethwas—ti ganet
A genau pereiddflas
Mewn cell halog, feichiog, fas,
Lwys alaw Paul a Silas."

Ac wele ychwaneg o bethau cyffelyb :—

"Môr-lanw hyder yn dy gymeriad
Yn arwydd hwyliog o fyw arddeliad."

"Brwd-doraist i ysbryd herio—y llu
Llewod wnai ddyruo."

"Barddoniaeth dy hiraethu
Oedd eiriol am ei gôl gu."

"Wele gur golwg arall
A dynai'th ing—d'eneth ddall,
Grudd-geirios agos oedd hi—
Un a thalent i'th holi,
Diogelai dy galon
Taw budd ydoedd ateb hon."

A'r peth rhyfeddaf i gyd fu i'r bardd ddechreu pedwaredd ran ei awdl fel hyn :—

"Dy benyd—dy ddedfryd ddu
Daga enaid i ganu" (!!)

Nid gorchwyl hawdd i un a dagwyd yw canu ! Hawdd y gallesid ychwanegu engreifftiau o ddiffygion pwysig yr awdl hon. O'r tu arall, y mae iddi ragoriaethau amlwg. Ymwthiodd awen y bardd yn bur bell i gyfrinach bywyd Bunyan, a chlywodd yn bur eglur iaith ei brofiad amrywiol yn ngwahanol gyfnodau ei fywyd. Craffodd ar ei wylltineb anystyriol, gwelodd frwydr gyffrous ei argyhoeddiad, a dilynodd ef drwy wyll a goleu ei ddioddefaint a'i fuddugoliaethau, hyd nes y croesodd adref i'r Ddinas Nefol y breuddwydiodd mor ardderchog am dani. Mae yn yr awdl ddarnau gwir farddonol. Mor naturiol y darlunia fwriad Bunyan i ddilyn y "llais" a'i galwodd i'r "Ffordd Union," a'r cynllwyn gan y gelyn yn ei erbyn :—

"Meddyliaist yma'i ddilyn—at y nôd
Dan warth pob dyhiryn ;
Bu anwel law y gelyn
I'th waedu waeth wedi hyn."

A dyma fel y gwêl y "Pererin" yn gadael y byd, i gwrdd y Gwaredwr :—

"Yn friw sang ger 'Afon Angau,'—a rhaid
Yw rhydio 'r dyfnderau ;
A'i weddſyn wyw rhydd ei naid
Yn noeth enaid i'w thonau."

Dengys darnau goreu yr awdl mai bardd awenyddol a'i cyfansoddodd; ond bu yn rhy frysiog neu ddiofal, neu y ddau, nes y gollyngodd hi o'i law yn rhy amrwd ac anorphenedig i enill y gamp.

Mab y Ffydd.—Ysgrifenodd yr ymgeisydd hwn nodiad eglurhäol ar ei waith yn sylfaenu ei awdl ar y dybiaeth fod "Taith y Pererin," i fesur helaeth, yn ffurf ar brofiad personol a hanes bywyd Bunyan ei hun. Ond prin yr oedd yr eglurhâd yn angenrheidiol, oblegid ni wâd neb nad oedd y cyfansoddiad anfarwol hwnw yn perthyn i Bunyan; ac os barnai y bardd ei fod yn awgrymu iddo gynllun naturiol i'w gerdd, ac y gallai drwyddo ddadblygu cymeriad a bywyd Bunyan yn deg ac effeithiol, yr oedd hyny, yn hytrach na bai, yn glod i'w ddyfais. Ac fe lwyddodd hefyd i dynu cynllun cwbl naturiol, gan ei weithio allan yn bur ddeheuig a chyfan, heb, ar y naill law—fel y gwna rhai o'i gydymgeiswyr—wneud yr hanes yn ormod o fywgraffiad; nac, ar y llaw arall, y Breuddwyd yn ormod o aralleiriad. Ceir yma gyfaredd "Taith y Pererin" yn ymdaenu dros hanes bywyd John Bunyan; ac yn ei fedr i gyfuno y ddwy elfen hyn, y mae *Mab y Ffydd* yn rhagori ar ei holl frodyr. Y mae y lleill yn cyfeirio at y Breuddwyd ac at y Bywyd, ond teimlir eu bod hwy yn aml yn rhedeg yn ormodol megis ar ddwy linell, pryd y buasai eu huno yn fwy manteisiol i unoliaeth a chyfanrwydd yr awdl, ac yn sicr i'w chymeriad barddonol. Llawer gwell, yn fy marn i, fuasai i *Elstow*, er engraifft, osod nodiad o flaen ei awdl yntau, nag iddo hysbysu Bunyan o'r gyfrinach yn yr awdl ei hun, fel hyn:—

"*Bunyan*, darlun dy hun yw."

Dyma fel yr amlinella *Mab y Ffydd* ei gerdd:—"Agoriad—Gwyll y Bore—Toriad y Dydd—Yr Haul yn codi'n uwch i'r lan—Cymylau a thywyllwch—Yr Ystormydd yn ymdywallt—Heulwen Rhyddid—Gŵg a Gwên—Gogoniant yr Hwyr—Diweddglo." Fel y dilynir yr awdwr hyd y llwybr hwn, teimlir fod ei olwg yn glir a chyson ar y nôd, a'i yrfa tuag ato yn ddiwyro a chynyddol. Y mae ei iaith ar y cyfan yn bur, a'i arddull yn gyffredin yn glir. Nodweddir ei awen gan dlysni a hoewder, yn hytrach na chan nerth ac angerddoldeb. Nid oes yma unrhyw arwydd o ymdrech annaturiol am gynghanedd nac effaith. Eto, y mae yn lled gryf yn ei ddarluniad o'r ornest rhwng y Pererin ac Apolyon:—

"Wedi mwynhad, emyn hedd—ddistawodd
  Is duaf orwylledd;
 A rhaid, er ei anrhydedd,
 Fu i'n Glyw finio ei gledd."

* * * *

"Ba ryw ymornest? Ba ymorchestu?
Ba rym a enyn? Ba ryw ymwanu?
O ormes uthrol! O ddur ymsathru!
Ac ofer ingoedd,—neb yn cyfryngu!
Mae haul y ddau'n cymylu,—clwyfedig
Hwy, a gwywedig, ar lawr yn gwaedu!"

"Fylodd cleddyf Apolyon,
 Wedi'r ing yn y frwydr hon;
 Ond dieflig eiddigedd
 Dduai'i ael, bardduai'i wedd."

Ond hoffder ei awen yw y tlws a'r tyner, o'r hyn y ceir toraeth lled dda yn yr awdl hon; a dyma engraifft:—

"O mor hardd! Gardd y gerddi,—a'i haraul
  Eangdiroedd lili!
 Duwdod ei Hun sy'n dodi
 Dewis sawr i'w nardus hi."

Blin, wedi'r cyfan, yw troi at wendidau yr awdl hon eto; ac y mae iddi wendidau amlwg a phwysig. Nid oes ynddi nemor linell afreolaidd o ran cynghanedd; ond y mae hon felly,—

"Yn wyrth o râs, a'i nerth o."

Ond mae y cynghaneddion gweiniaid a hen yn dra lluosog ynddi. Wele rai gweiniaid dros ben,—

"Ei hynt oedd fel ar wyllt dòn."
"Y mae heb rus—heb ddim bri."
"Am haf riniau'n ymofyn."
"Un a gaed i Dduw yn gâr."
"Gofid ar ofid yw hyn."
"Er rhwyddhau ffordd ei rhyddhad."
"Ysywiol draw hyd nefol draeth.

A gwaeth byth yw y cyffredinedd cynghaneddol sydd yn nodweddu rhanau helaeth o'r awdl. Aml iawn yma yw hen linellau a tharawiadau cynghaneddol, o ba rai y mae a ganlyn:—

"Yn fôr o edifeirwch."
"Eurglod wrth nôd ei Arglwydd."
"Yn ei d ŷnion gadwyni."
"Roi goleuni ar drefn ei Ragluniaeth."
"Ddaw'n elw i ddynoliaeth."
"Yn glywadwy drwy'r gwledydd."
"A dilwgwr ysbrydoliaeth."
"Angelion gwynion sy'n gweini."
"Dan huan bywyd newydd."
"Er dolur a dialedd."
"A bywyd nef i'n byd ni."
"Ar breswylwyr bro Salem."
"Yng ngwawl ryw efengylydd."
"I fro uwch alaeth yn ddifrycheulyd."

Mae diffyg newydd-deb cynghaneddol yn amlwg ar bob tudalen ymron. Ac y mae hyny yn fwy diesgus i un all gynghaneddu mor rwydd a hyn:—

"Adwaen (?) gaiff dan aden Gifford—lanach
Goleuni yn Bedford,—
I'w luest ceir y *Lost Chord*—yn dwyn cân—
Heddawg ehedgan, a newydd gydgordd."

Er bod yr arddull, fel y crybwyllwyd, yn glir ar y cyfan, llithra yn fynych i lacrwydd rhyddiaethol annghryno. Gallasai syniad y penill canlynol fod hyd yn oed yn fwy eglur:—

"Mor ddi-rin yw'r gwyllt eginyn,—Elstow
Wêl ffalster ei phlentyn;
Oni cheir yr ardd yn chwyn,
A'r bladur ar y blodyn."

Gallesid dyfynu darnau helaeth, diafael, a diraen, fel y canlynol, neu fawr amgenach:—

"O dan warthnod tylodi
Y mae heb rus, heb ddim bri;
Tincer ansyber ei swydd,
A'i rodiad yn waradwydd,
Yw efe, a llawen ei fyd—
O actau angenoctyd."

"Dawn y wyrth, oll yn dân Nêr,
Yw tonc enaid y tincer."

"Gwron yn galon i gyd—yw y Dyn,
Ar ei daith i wynfyd,—
Byw i hyny bob enyd,
Ei hun faidd yn hyn o fyd."

Nis gwn paham y sonia am "*hil* werinol." Dywed fod "Iaith Duw" ar wefus wyryfol"—

"Er gwledd
Loew, eirianwedd, i'w hil werinol."

Y mae Gweithiau Bunyan yn dwyn bendith—"I ran yr *hil* werinol." Y mae "heidiau" a "mynyddau" yn lled annghymarol yma :—

"Anhawsderau, fel mynyddau,
Wel yn heidiau, creulon ydynt."

Ceir yn yr awdl hon engraifft o fardd galluog wedi canu yn annheilwng o'i oreu, o gryn lawer hefyd.

Mayflower.—Ychydig sydd i'w ddweyd yn erbyn cynghaneddiad yr awdl hon, ond ei bod weithiau yn troseddu rheol y rhagwant drwy beidio ei osod ar y pumed sill. Gwan iawn yw llinellau fel hyn—"Yn ei daith â phin o dân," "Wna anial yr ardal hon": a rhy hen a chyffredin—"Yn felus i nefolion," "Fy Ngwalia efengylaidd," "Yn arweinydd i'r wiwnef," "Amdo ni wêl ei ymdaith," etc. Mae cynllun yr awdl yn glir, ac yn gorwedd yn ddigon teg ar hanes bywyd John Bunyan. Adlewyrchir ynddi amgylchiadau y cyfnod, a theimlwn ein bod yn awyrgylch priodol cerdd ar y testyn. Nid yw efe, fel *Mab y Ffydd*, wedi toddi bywyd John Bunyan gymaint i ffurf "Taith y Pererin," ond fe gydnebydd y syniad a gyfreithlonai hyny, pe mynasai; oblegyd yn chweched ran ei awdl fe ddywed :—

"*Mae'n tŷnu ei lun ei hunan*
Yn ei daith â phin o dân."

Mae mwy o'r athronydd yn y bardd hwn nag yn yr un o'r lleill; nid yw yn foddlon ar ddarlunio yn unig, eithr ymdraidd i ystyr y golygfeydd, a theifl oleu ar yr egwyddorion da a drwg oedd ar waith yn yr amgylchoedd cynhyrfus yn mha rai y cododd Bunyan ac yr ymddadblygodd yn Arwr Rhyddid ei genhedlaeth ac yn Freuddwydiwr Cristionogol i holl oesoedd y byd. Yn ol fy nhŷb i, y mae y bardd ar adegau yn rhy gaeth i'r hanes, a'r awen yn ehedeg yn rhy agos i ddaearoldeb ffeithiau, yn hytrach nag esgyn i uchelder nefol y Breuddwyd barddonol. Nid anfynych y ca meddwl da ei gymylu a'i anmharu gan air amwys, cystrawen lesg, neu arddull traethodol. Ceir engreifftiau o hyn ar y tudalen cyntaf oll. Annghryno a diaddurn iawn y darlunir yno yr ormes eglwysig a fwriai Bunyan i garchar, a'r modd y tröai y caethiwed yn gyfle gweledigaethau iddo ef :—

"Noddai fydol ddefodaeth,—a'i bennod
Heb un weledigaeth ;
Gweledydd gloew odiaeth
A'i dôn gu osodai'n gaeth—
Caethiwed i weled oedd,
Clöedig oracl ydoedd."

Dilynir y llinellau hyn gan englyn mwy "doniol" na barddonol—syniad da yn ymrithio ynddo, ond heb ei fynegi'n groew, er fod y gynghanedd yn gref:—

"Y gwynt oer i gnawd derwen—rydd enaid,
Barddona bob cangen,
Gŷr ei sail a'i feiddgar sèn
I rydd erwau'r ddaearen."

Ar yr un tudalen fyth ceir gair na cheid nemor dduwinydd a'i defnyddiai mewn traethawd na phregeth—"dwyfoliaeth" :—

"Ond fe alwai dwyfoliaeth
Alawon o'r cyffion caeth."

Gwelir yr unrhyw amwysder a llacrwydd yn y penill canlynol, ar yr ail dudalen :—

"Oes donnog Protestaniaeth—ymladdai
Am lwyddiant Unffurfiaeth ;
Ei chywair hi'n chwerw aeth,
A'i miwsig yn ormesiaeth."

Bloesg iawn yr edrydd y llinellau canlynol eu meddwl, er bod hwnw ynddo ei hun yn dda :—

"Hen Feibl Duw wnai'i fabol daith
Yn aber o wŷn obaith.
Ffrydiai ei anghyffredin'—gynneddfau (?)
O dawel gyrau dihalog werin."

Llai cryno ac effeithiol o lawer na syniad go debyg gan Helps, mewn rhyddiaeth :—"*The millstreams that turn the clappers of the world arise in solitary places.*" Mae'n sŷn ddarfod i awdwr mor feddylgar ysgrifenu englyn mor eithafol a dibwynt a hwn :—

"Enw Duw yn ei waed oedd,—a llwon
Yn llewaidd fyddinoedd ;
Celwyddau yn gwau ar goedd,
A'u nifwl yn toi'r nefoedd."

Mae yma "nifwl yn toi" y bardd hefyd ! Wrth sôn am "un boreu Sul" ar *Elstow Green*, a chyffro argyhoeddiad yn meddwl Bunyan, ebe'r bardd :—

"O ! natur fwyn, torai fedd
Ar y *Green* i'r gwirionedd,
Yr adnod roi dan ei draed
Ni wreiddiai yn ei ruddwaed."

"Dyeithr lam," yn sicr, yw y canlynol—o *Elstow Green* i *Green* y Bala :—

"O, am oedfa *Green* y Bala
Yn fy Ngwalia efengylaidd,
Safai'r oriau i eneidiau
Dan bur donau bro Edenaidd."

Nidwyf yn amgyffred beth all fod meddwl y darn canlynol,—ymddengys i mi yn gymysgfa ddiobaith :—

"Mae beddau ymwybyddiaeth
Yn agor, a'u goror gaeth
Yn goleuo wrth glywed—swn arfau
Ar ofnus gaerau 'i fynwes agored."

Diafael iawn yw y llinellau hyn hefyd :—

"Hawddach i rym llym y llan—ei gyrchu
I garchar annyddan,
Na rhoddi ei deithi dan
Orfodaeth yn wir fudan."

Eto :—

"Llid y ddeddf drallodai ddyn—allanol,
A gwyll eneidiol gawellai'i nodyn."

Dyna yr ochr feïus i'r awdl, a chredaf mai cyfiawn a theg yw sylwi ar yr ochr hono i gyfansoddiad mewn cystadleuaeth. Ond y mae gan yr awdwr hwn bethau ardderchog yn ei gerdd—yn ychwanegol at yr hyn a grybwyllwyd yn barod. Gellid yn hawdd gasglu o honi luaws o gwpledau diarebol tarawgar, llawn doethineb, ac mewn ffurf ddillyn, fel hyn :—

"O! mae llawer offeryn
Yn llaw Duw i enill dyn."

"Adloniant hudol annuw
Ddarniai deg ddiwrnod Duw."

"Ni ddaw dyn i hedd ei Dad
Heb ryfel yn ei brofiad"

"Dawn y Nef erioed ni wnaeth
Bererin heb arwriaeth."

"Na wyra gam,—haner gwir
Arweinia i fro anwir."

Ceir yma lawer o farddoniaeth uchelryw a thestynol. Dynered y cyfeiriad at Bunyan a'i eneth fach ddall :—

"Ei eneth ddall, nythai hon—
Oenig wyl—yn ei galon."

Gwasanaeth llenyddol Bunyan :—

"Ei anhunedd eneiniwyd—i noddi
Llenyddiaeth mewn breuddwyd,
Byw-belydr i bob aelwyd
Weinyddai 'i lom anedd lwyd."

Eto :—

"Pin hwyliog y selog sant
Wnai ei rwymau yn rhamant."

Cân yn odidog yn rhanau olaf yr awdl, ac nid yn fynych y darllenir dim mwy tlws-dyner na'i gyfeiriad at lyfr "Taith y Pererin" yn ei hen gartref :—

"Yn moreu f'oes, fy mhur fwyd—oedd euraidd
Oriau gyda'i Freuddwyd ;
Anwylaf fy hen aelwyd
Am dderbyn y llyfryn llwyd."

"Gwelaf y llyfr dan glwyf llaw,
Edwyn ddolur dan ddwylaw ;
Côfadail yw'r dail o dôn
Bur yr hen bererinion."

"Iaith teimlad lifa drwy 'i len,
Hawdd wylo ar y ddalen."

"Fy nhaid welaf yn dilyn
Bunyan hoff, a'i ben yn wŷn,
Hyd fryniau difyr hoeniach
Beula deg, a'u blodau iach."

Wedi darllen yr holl awdlau hyn yn bur fanwl y mae'n gryn siom na cheir ohonynt yr un nad yw yn cynwys ffaeleddau amrywiol a phwysig. O ran golygiad cyffredinol (*conception*) a chynllun, yn nghyd â phurdeb iaith ac arddull, tueddid fi o blaid *Mab y Ffydd;* ond o ran ansawdd ei farddoniaeth a newydd-deb cynghanedd, credaf fod *Mayflower* yn rhagori; ac ar y cyfrif hwnw—wedi peth petrusder, mae'n rhaid i mi addef—yr wyf yn cydsynio a'm cydfeirniaid galluog i ddyfarnu y gadair i *Mayflower.*

BEIRNIADAETH ELFYN.

Mae'n debyg mai ar gyfrif poblogrwydd "Taith y Pererin," yn Nghymru, yn arbenig, y rhoddwyd John Bunyan yn destyn y Gadair yn yr Eisteddfod Genedlaethol eleni. Buaswn yn disgwyl i'r ymgeiswyr gadw y ffaith yna mewn cof, a gwneud defnydd barddonol ohoni. Yr oedd Bunyan, yn ddiameu, yn ddyn i'w oes, ond yr oedd yn fwy na hyny: yn ddyn oesoedd. Nid Prydain a'i pia heddyw, ond byd cyfan, ac fel John Bunyan yn eiddo i'r holl fyd, ac yn perthyn lawn cymaint i'r presenol a'r dyfodol ag a wna i'r gorffenol, y disgwyliaswn i'r beirdd roi rhan helaeth o'u hawdlau i ganu arno, ac nid cyfyngu ei hunain yn ormodol i helyntion ac amgylchiadau arbenig y John Bunyan hwnw a anwyd yn Elstow, ac a gladdwyd yn Bunhill Fields. Anrhydeddus mewn ymgeiswyr am Gadair Genedlaethol fuasai iddynt gymeryd yn ganiataol fod eu beirniaid yn gwybod rhywbeth am wr mor glodfawr a Bunyan. Da i'r ymgeiswyr ar destyn fel hyn hefyd, fuasai dangos eu bod yn berffaith gyfarwydd â helyntion crefyddol a gwladwriaethol oes Bunyan, fel y cofnodir hwy mewn llyfrau ar wahan i'r cofiannau a ysgrifenwyd iddo. Breuddwydiwr, fel y gwyddis, oedd Bunyan, a rhydd y ffaith hono gyfle godidog i'r beirdd farddoni ar eu goreu iddo. Mae pob bardd i gryn raddau yn greadur breuddwydiol; ond, ysywaeth, mae rhai beirdd yn greaduriaid breuddwydlyd. Mae'n bosibl cymeryd golwg oer, fydol, fargeiniol ar freuddwyd. Ond nid dyna'r olwg i'w chymeryd ar freuddwyd mawr John Bunyan. Dyma freuddwyd a drôdd yn llenyddiaeth—yn gyfoeth i genedl, i genhedloedd—i'w dyddori, eu cysuro, eu dysgu a'u dyrchafu. Os cafodd yr ymgeiswyr sydd i ddod o dan sylw ddeuparth o yspryd awdwr "Taith y Pererin," maent wedi cyfansoddi awdlau goreu'r iaith. Nifer yr ymgeiswyr ydyw wyth. Dechreuwn gyda

Gobaith.—Arfera efe rai geiriau a brawddegau anerbyniol fel "Breuddwyd braf," "dyheadau Duwdod," "cnoedig genhadon," "gras-gawr," "mogi'r hen ddamhegwr," "mawrwych dorf," "llygad allegol," "y talp pur," "Apostol Paul," "esgob-eurych," "arch-regwr," etc. Wedi math o ragymadrodd bŷr, nad yw na gwych na gwael, cawn y bardd yn dechreu ei awdl gyda bachgendod Bunyan, pan oedd yn

"Ddrygionus, ryfygus fod,
Du ei wefus a'i dafod."

Ni thybiaf fod y desgrifiad o annuwioldeb Bunyan yn y llinellau hyn yn rymus o gwbl:—

"Iaith uffern boeth a hoffai, ar ei fin,
Yn dorfeydd, mellt losgai;
Hyd yr eithaf fe draethai—aflendid;
Y pentre wenid pan y taranai."

"Arch-regwr a char agos—diafol,
Deifia'i iaith werinos;
Ffyrnigwyllt uffern agos
Oedd yn ei iaith ddydd a nos."

"Gwroniaid rhegi'r anial,—a gwragedd
Drwg regent lawn cystal,
A'u dwrdient, duo ardal—wnelai'n fflam;
Efe oedd Balaam rhegfeydd Belial."

"Dieflig ddrygnwyd aflan
Dyhiryn du droai'n dân
Yn ei enau anynol,
Ysai, llosgai, ffaglai'n ffol," etc.

Addefaf fod iaith fel yna yn rymus, ond nid wyf yn llawn ddigon diniwed i feddwl mai barddoniaeth yw peth o'r fath. Ar ol hyn ca "y rheglyd eurych ei alw gan Grist o'r arw, feddw fyddin." Rhoir i ni hanes y priodi, a hyny mewn llinellau fferllyd. Nid cwestiynau bardd yw rhai fel hyn:—

"A all un fynegi y lles—mawr sydd
Yn llyfr duwinydd a llafur dynes?"

"Mawrwych dorf yw'r merched da;
Oes dynes fel Christiana?"

Am Christiana, dywed iddi gyneu golau na wel

"Drengholiad awr angeu heuliau!"

Ni ddeil y llinell i'w beirniadu, ond, rywsut, mae'r syniad o gwêst dyddorol o'r fath yn gogleisio dyn am funyd er ei waethaf. Mae gan *Gobaith* ychwaneg o linellau i'r gwragedd rhinweddol, y ddynes dda, etc. Ofnais yn fy nghalon fod y "ddynes newydd" i gael ei dwyn o fy mlaen. Ond ni ddaeth. Mae ar ei ffordd i'r Eisteddfod, modd bynag. Canolig iawn yw'r ymson ar tud. 7 ac 8. Gallesid yn hawdd gwneud ei well. Wedi dod at

"Y newydd benod yn nyddiau Bunyan,"

ceir rhai ymadroddion byw a hapus. Mwy o swn na dim arall sydd yn y darn ar ormes y Wladwriaeth. Sonir ynddo fod yr

"Esgob-eurych mewn ysguboriau."

Nid yw'r odfeuon yn Wainwood yn ddim gwell. Yr oedd i'r bardd faes yno, ond nid yw wedi ei wel'd heb son am ei drin. Gweddi Bunyan yng ngharchar yn eithaf ber ac yn weddol dda. Dyma ran o honi:—

"Dyro ffydd a dry y ffau—yn gaban
Gobaith, cartref salmau;
Amynedd rho i minnau
Drwy y storm, rhag dy dristau."

"Ar fy nyth, dyneraf Ner,
O! taena gysgod tyner,
A dyro gysgod arall
Ar nyth oer i'r eneth ddall:
Mae 'merch ddall mor gall, mor gu—
Anwylyd oreu 'nheulu."

Lled ddichwaeth yw'r gernod roddir i Keeling. Y toddaid a ddechreua:

"Ni welodd daear erioed garcharau,"

yn rymus. Ymweliad yr eneth ddall a'i thad yn ngharchar yn dda iawn, ar y cyfan. Dyna'r darn goreu sydd gan *Gobaith.* Rhyddiaith di-yspryd yw eiriolaeth ei wraig dros Bunyan. Canodd yr awdwr tua 650 o linellau cyn dod at "Daith y Pererin." Cyfeiria'n bert at

"Athrylith yr hualau."

Am ei gampwaith dywed yn hapus:—

"I'r isel mae yn drysor—gobeithion;
Gras yw i galon y gwir ysgolor."

"Addas yw i iraidd saint
Yr anial yn nhir henaint.
Y glaslanc goelia'i oslef,
A rhian dlos wrendy 'i lef;
Dyfera hyfryd fawredd
Yn Salmau ac odlau hedd
Ar brofiad y cawr brifardd,
A gwna'i eiriau finnau'n fardd,
Gem yr iaith, gem pob iaith yw,
Ail i hyawdl Feibl ydyw."

Gwelir fod y llinell olaf yn anghywir. Tybed nad "hudol Feibl" a fwriadai'r bardd ysgrifenu? Adgofir ni gan y toddaid yn dechreu

"Gwresogodd fron fasnachol Sacsonia,"

o linellau Gorhoian Cymdeithas y Beibl gan Ddewi Wyn. Un esiampl eto, allan o luaws eraill sydd yn aros heb eu dyfynu, o wendidau yr awdl hon:—

"Dywedai'r ynad du, di-rinwedd:—'Bunyan,
Fe'th boenir am gamwedd,
Dri mis mwy am dori'm hedd;
Ddyhiryn, cerdd i orwedd'!"

"Ac os deui eto cystwyaf—di,
A dwrn deddf hyd eithaf;
Adyn euog! mi'th grogaf;
Ddiofn wr, dy ddifa wnaf!"

Dichon fod yr ustus o ddifrif, ond ai felly'r bardd? Terfynir yr awdl yn rhyddiaethol. Bai amlwg yn y cyfansoddiad hwn yw arfer ymadroddion ac iaith rhy arw. Mae prydferthwch a thynerwch yn brin ynddo. Pan y tybia'r awdwr ei fod rymusaf, dyna'r pryd y mae wanaf. Ceir ganddo ormod o ail adrodd ffeithiau moel. Mae ei farn yn anaddfed a'i chwaeth yn anwadal. Ond iddo ymboeni yn y gair a'r athrawiaeth a berthyn i farddoniaeth, dysgu dewis ac anturio gwrthod, gwna well gwaith y tro nesaf.

Pererin ar fin ei fedd.—Ceir yn ei waith ef amryw sillgollau dolurus, hen gynghaneddion, a rhai gwallus, megys:—

"A nerth dihafal cynhorthwy dwyfol."

"Gwridai dan gariad a hedd."

"Ha! naws y nef sy'n neshau."

"'R gair dros gariad yr Iesu," etc.

Dyma rai geiriau a brawddegau nas gellir eu cymeradwyo:—"Tonnau cur y tinceriaid," "grymusu," "camp-groesgad," "nef-ddurfin," "sibrydiadau," "Ner-delyn," "enaid-dreiddiad," "taenfa," "arlwyadau," "araeth orwych," "cynrhaid," etc. Dechreua gyda genedigaeth Bunyan, ac yn fuan yn yr awdl deuwn ar draws englyn tlawd fel hwn:—

"Gwlad hoff y Brenin Offa,—ac o hyd,
Duc o Bedford nodda;
Iarll Russell i'w hawel a
Dry am ei adre yma."

Sonia y bardd yn fyr, fel mae oreu, am Bunyan yn colli ei dad a'i fam, yn ymuno â'r fyddin, yn byw'n ofer, yn priodi. Dilyna *Gobaith* a'r ymgeisydd hwn yr hanes yn debyg iawn i'w gilydd. Prin y ceir lle i dybio fod y naill na'r llall ohonynt yn gwybod am y fath beth a dyfais, neu ddychymyg barddol. Gwelir mor ddi-farddoniaeth y gall awdwr yr awdl dan sylw ymollwng oddiwrth yr hyn a geir ar tud. 5 a 6:—

"I ddïal storm anffyddol stad—yr aeth
Drwy ddarllen llyfr anfad;
A bwrw 'i ddydd i bruddhad
Y gwenwynig anynad."

"Goleu eto o'r Galatiaid—ddaeth iddo,
A thoddodd ei enaid,
A gwaith Luther bêr, heb baid,—yn chwaneg
O eurog anrheg yn nôr ei gynrhaid."

Mae'r llinell olaf yna yn ddigon oer i rewi ambell awdl gyfan. Eto, Bunyan a'r Eglwys :—

"A chroyw Lyfr Chwareuon,—yno,
Ddarllenid yn gyson
O Alpau dysg pulpud hon,—i'r bobloedd,
A'u fferu ydoedd yr offeiriadon.

Ar tud. 7 :—

"Hir y bu yn cario baich,
Wedi myn'd o 'wlad y moch';
Llwfr ei fron, a llwfr ei fraich;
Gwron gras a'i gri yn groch."

Wedi dod at argyhoeddiad Bunyan a'i ymroddiad i ddarllen y Beibl, dywed yn bert am y Gair :—

"Dawn Duw i wneud dyn diwall,
Dawn y Gwir i'w wneud yn gall."

Am yr enwog Ddoctor Owen :—

"D'wedai y rhoddai ei holl ran—o ddysg
Am ddawn mawr John Bunyan,
A'i wir hyawdl orhoian,
Yno, o'i fodd, yn y fan."

Araeth Bunyan o flaen y Barnwr Keeling yn rhy faith. Ni buasai felly pe yn fwy nerthol a byw. Dyma'r englyn goreu ynddi :—

"Dywed Ior am gynghori—ein gilydd
Ar geulan trueni;
I'r tlotaf fe fynnaf fi
Wynnu'r glŷn â'r goleuni."

Darlunir Bunyan yn ngharchar yn lled dda, ond o fodd neu anfodd, mynn yr awdwr ddwyn rhai ymadroddion i fewn sydd yn tueddu at sychu hyny o wlith sydd arno. Am y cyrddau yn y coed dywed fod engyl yn disgyn iddynt :—

"A su eu hedyn yn y seiadau."

Ychydig o darawiadau o'r fath fuasai yn gryn help i ddod a'r "Pererin" hwn yn nes at y Gadair. Ond ymddengys mai prin iawn ydynt. Dof yw y bardd gyda phregethu Bunyan. Llinellau meirwon gan mwyaf, a roddir i ni ar "Daith y Pererin," lle y disgwyliaswn i'r ymgeisydd fod ar ei oreu. Crybwylla'n fyr am "Y Rhyfel Ysbrydol," yr "Helaethrwydd o Ras," ac eraill o weithiau Bunyan. Rhoddir hwy i lawr yn yr awdl mewn dull mor faterol a phe baent yn ymddangos mewn rhestr o lyfrau ail law. Sylwer ar un englyn :—

"Aberth "Mynydd Ebal,"—a "Gerizim,"
A groesodd yr anial;
Hedd mynydd ei Dduw mae'n ddal,
A Gair Duw heb gur dial."

Diwedd gwan a diyni sydd i'r awdl, yr hon sydd ymron drwyddi yn amddifad o nerth, swyn, a gloywder. Mae awdl *Gobaith* yn well, yn well o ychydig, na hon.

Elstow.—Sonia am "dreth o fraw ffeithiau," "unigdon," "yn frawadwy friwedig," "dduol un yn ddi-lonydd," "i lwyni dail enaid dyr," "Duwlenwol," "iawnu," "gwawldorol", etc. Wele rai llinellau gwallus ac amheus:—

"Yn cau rhyddid y cyhoedd."

"Er denu dy fryd annuw."

"Nes byw ar edyn gyda'r ysbrydion."

"Llefarai dy holl fyfyr."

"I fedydd Ion fu dy ddawn."

"Alwad i ordinhad dwr."
"Ddiwyg wron, fardd gwerin."
"Gwirionedd yw symledd sydd."
"I ryw stad o dristau."
"Gras lond ei blyg ail Feibl fedd."

Dyma hir-a-thoddaid sydd gan *Elstow* ar ei ddalen gyntaf:—

"Llithrai dy natur at bechaduriaid,
Yn barod, halog, y bore telaid,
Pechodau creulawn yn gyflawn goflaid,
Heb rith daioni yn brathu d'enaid;
Cynyrch meddwl canaid—yn troi'n felldith—
Llesghau athrylith yn llys cythreuliaid."

Diau fod gan yr awdwr fwriad i ddweud rhywbeth amgen na hynyna, ond mae'n amlwg na lwyddodd i wneud hyny. Cynhwysa'r gyfres englynion sydd yn yr adran gyntaf amryw linellau da, ond mae ryw anaf neu gilydd ar ymron bob un ohonynt. Defnyddia'r awdwr iaith gref, ond nid yw ei ddetholiad o eiriau yn profi ei fod yn feistr ar lunio brawddegau grymus. Ymddengys i mi fod gormod o duedd ynddo i gynghaneddu ar ei gyfer. Gellid codi esamplau ohyny oddiar bob tudalen sydd ganddo. Terfynir yr ail adran gydag englyn sydd yn ymdryllio dan ddwylo dyn:—

"Dyledswydd fu'n dal adsain—yn dy gred,
Daw a grym i d'arwain,
Brwd o waith, a'th ysbryd äi'n
Wawl-donol fel haul dwyrain."

Erbyn dod at derfyn y drydedd ran, nid yw *Elstow* yn gwella ond ychydig. Wele'r chwe llinell oreu sydd ganddo:—

"Oni wyddet dy addysg—
Yr ysbrydol, ddwyfol ddysg?—
Y ddysg hon addas gana
Y dwl i ddibenion da;
Onid yw'r hwn sy'n deall
Gras Ior yn ysgolor call."

Dechreuir Rhan IV. gyda Bunyan yn ngharchar:—

"Dy benyd, dy ddedfryd ddu,
Daga enaid i ganu."

Wel! Wel! Canolig yw y rhan hon. Yn yr un ddilynol mae ymson Bunyan yn ngharchar yn bur dda, yn well na dim, hyd yn hyn, yn yr awdl:—

"Ni farweiddir fy rhyddid,
Er yn nhrobwll llanw llid
Hyd yr ên, daw, er hyny,
Hedd i fy rhan oddifry."

"Arf y nef geir ar fy nhafod—i gyraedd
Gwerin yn ei phechod;
Arf na phalla, fyna fod
Yn gydiedig â Duwdod."

Gwelir fod yma allu i ganu, er nad yw son am "arf ar dafod" yn ymddangos i mi yn briodol. Nid oes dim yn rhagorol o dda nac yn resynus o wael yn y chweched benod. Daw at "Daith y Pererin" yn y rhan nesaf, a chana yn rhwydd:—

"Mewn "Tŷ Prydferth" fyth-werthfawr,
Ymwelydd newydd yw 'nawr;
Gwe cariad i'w ddilladu
O'i oerwisg, ganwisg gu,
Derbynia'r hyf gleddyf glân
I waith heriol, a tharian," etc.

Dylasai *Elstow* ofalu am ddiweddu y rhan hon, yr olaf o'r awdl, yn fwy godidog a hwyliog. Mae ei gyfansoddiad yn un trefnus, ond trefnusrwydd y traethawd ydyw. Ychydig o asbri yr awen wir sydd yn y gwaith.

Pererin Llesg.—Awdl fèr, tua 180 o linellau, gallwn feddwl. Nid oes yma rodres o gwbl. Dewisodd yr awdwr eiriau cymeradwy. Mae yn feddylgar prydferth, ac yn gynghaneddwr campus. Gan fod yr awdl mor fèr, nid yw y bardd yn ymdroi ond ychydig iawn gyda hanes Bunyan. Dyma linellau da oddiar y ddalen gyntaf:—

"Heb weddi ymdrybaeddodd—yn y ffos,
Am ffydd ni erfyniodd;
A mawr awch i'r diafl ymrôdd,
Gwawl Iesu esgeulusodd."

"Am anrhaith ar gyfraith gàn,
Dwyn ei benyd wnai Bunyan
Dan Sinai Duw yn swn dig
Rhuadau deddf doredig."

Bunyan yn pregethu:—

"Annuwiolion a alwai—i hawddfyd
A noddfa'r Duw garai;
A diogel y dygai
At y Groes y taiog rai.

Rhyfelwr a ofalai—yma, oedd
Am ei arf a'i lifrai;
Heb rodres yn gry' brwydrai;
Rhoi goreu'i nerth i'r gwir wnai."

Yn y carchar:—

"I'w hen ffyrdd ni throai'n ffol;
Wrth y difai raith dwyfol
Glynodd; ni fu i'r dioddef
Wyro dim ar ei gred ef.
Engyl heirdd, tra ef y'nghlo,
Welwyd yn ei anwylo."

"Taith y Pererin":—

"Mae y Gyfrol haeddol hon
Yn llawn aur, a llenorion
Aniddig sy yn addef
Anfarwol fri i'w lyfr ef."

Cyn y llethir ei

"Athrylith, llethir heulwen,
A diwedd byd ddaw i ben."

Gwelir ar unwaith ein bod yn nghwmni gwr sydd yn gallu canu yn naturiol. Cefais gryn foddhad wrth ddarllen yr awdl fach, dlos hon. Ymddengys i mi fod yr awdlwr rhagorol hwn wedi taflu ei waith heibio megis ar haner ei orphen. Gresyn fu hyn, os nad oedd ganddo reswm digonol dros hyny. Er ei byrdra, rhaid rhoi safle barchus yn y gystadleuaeth i awdl y "Pererin Llesg."

Mayflower.—Arfera efe rai geiriau sydd yn anurddo ei waith, megis:—"Cnawd derwen," "dwyfoliaeth," "sobredig," "ysbrydiaeth," "byd-urddas," "pêl-addoliaeth," "gwaefydig," etc. Mae'r ymgeisydd hwn yn gynghaneddwr da a chywir iawn. Cychwyna gyda'r erlid yn amser Bunyan. Priodol iawn oedd gwneud hyny; ond nid yw llinellau cyntaf *Mayflower* yn codi rhyw lawer ar ein disgwyliadau. Mewn englyn yn dechreu:—

"Bu'r eglwys yn arllwys ei nwyd,"

gwelir fod yn y llinell wall bychan yn ol canon cynghanedd. Yr wyf yn galw sylw ato er mwyn cymeryd cyfle i ddweud fod y math hwn o fai yn un y dylid gwneud i ffwrdd ag ef ar bob cyfrif. Wedi englyn mor wael a hwn am Bunyan a'i oes :—

" Rhy enwadol ei barn ydoedd—i weld
Dwyfoldeb ei nerthoedd ;
Deddfau'i wlad ddihafal oedd
Yn brinach na'i wybrenoedd,"

a chloi rhan gyntaf yr awdl drwy ddweud :—

" Fe lwyda y nef lydan
Cyn derfydd ei glodydd glân,"

ymboena ei awen. Wrth ymsynio ar annuwioldeb Bunyan yn more'i oes, gofyna :—

" Ddwys gablwr ! pa ddisgyblaeth—newidia
Ei nwyd ddi-lywodraeth ?
Oes puredig ysbrydiaeth
Wellhâ ffrwd ei allu ffraeth ? "

Englyn cyrhaeddgar ; ond gair megis rhwng cromfachau : nid wyf yn credu fod cynghanedd o fath yr un a geir yn nghyrch yr englyn yna, ac mewn ereill yn yr awdl, ac yn y gystadleuaeth hon, yn gywir. Gwn fod beirdd enwog wedi, ac yn ei harfer ; felly, fe dawaf fi a son ar ol dweud dim ond hynyna. Nid oes gamp yn llinellau y bardd ar chwareuon *Elstow Green*. Ond daw'r dydd i gydwybod ddeffro :—

" Y dydd hwn doddai 'i einioes :—
Dydd y Farn ydoedd i'w foes ;
Yn wir, annwn a'r wiwnef
Ymdynai am dano ef."

Yn y rhan ddilyna ceir amryw linellau naturiol :—

" O, mae llawer offeryn
Yn llaw Duw i enill dyn."

" 'E ddaw alaw o'i ddolef
Fydd, yn wir, wrth fodd y nef."

" Ond cariad yn siarad sydd
A dawn hyawdl byd newydd."

" Yn swn taranau Sinai,
A gloyw fellt gwel ei fai."

" Nid yw'r goreu'n dechreu'r daith
Heb adnabod anobaith."

" Gad heibio, O, gydwybod,
Dy gerydd, mae dydd yn dod."

" Gras dihalog roes delyn
O allor Duw yn llaw'r dyn."

Ond yn gymysg ag ymadroddion dèl a diarebol fel yna, cawn bethau diddim fel hyn :—

" Onid gras cymdeithasol—i'w lwybrau
Chwardda o deiau chwiorydd duwiol ?

" Onid gras priodasol
Ddygai o'r allor yn ol." etc.

Er fod rhai gwael ymlaen ac ol iddynt, ceir lluaws o linellau dymunol iawn yn y bedwaredd ran :—

" Ni ddaw dyn i hedd ei Dad
Heb ryfel yn ei brofiad."

"Na ochel y rhyfel, rhaid—i'th anian
Wrth yni gwroniaid;
O boen dygir bendigaid—gynghanedd,
Fe rydai rhinwedd heb frwydrau enaid."

"Dawn y nef erioed ni wnaeth
Bererin heb arwriaeth."

"Ynddo'r angel a ddringai
Fryn anhawster er i rai
Dasgu 'i enaid esgynol,
A duo'r nef i'w droi 'n ol."

Cloïr yr adran hon i fyny gyda'r mursendod canlynol:—

"Ca deyrnas o ras ar ol
Naseby ei rawd ysbrydol."

Bunyan yn pregethu sydd yn y bumed benod. Yn y fan hon, cymeraf ganiatad i ddweud nad yw y gynghanedd yn gywir yn y llinell:—

"Esgyna drwy alwad Ior."

Gwna ymgeiswyr eraill yn y gystadleuaeth hon, a chystadleuaethau eraill yn yr un Eisteddfod, linellau cyffelyb i'r un a ddyfynwyd o'r awdl sydd yn awr dan sylw. Wedi i *Mayflower* roi i ni rai penillion a chwpledau digon di-eneiniad, cawn rai gwell. Bunyan yn ngharchar:—

"Hen garchar, ei unig eirchion—glywaist
Yn gloewi 'th adfeilion;
Fe wnai gras y fangre hon
Yn felus i nefolion."

"Carcharor egwyddor ga
Nawdd eilfyd yn y ddalfa," etc.

Mae'r dernyn ar eneth ddall John Bunyan yn brydferth iawn. Yr oedd ei dylanwad hi:—

"Yn ei gell fel llinell wèn
Y lili ar ol Olwen."

Cyfyngir y chweched ran i "Daith y Pererin," yn benaf, ac y mae hon yn llawn cystal, os nad gwell, na'r un ran arall, er fod ynddi rai geiriau a llinellau yn lleihau ei gwerth. Caraswn ddyfynu ohoni, ond nid oes lle. Yn y benod olaf ca Bunyan ei ryddid i bregethu, dylanwad ei weinidogaeth, etc., ac y mae'n benod dda, ei fod ynddi gwpled rhigymol fel hyn:—

"Yr oedd peth o urddau Paul
Yn ei hudol genhadaeth."

Cynhwysa'r awdl hon ragoriaethau amlwg, ond, ysywaeth, mae ynddi luaws o wendidau hefyd. Gwna'r gynghanedd garedigrwydd a llawer cwpled sydd, ond ei ail-ddarllen, yn troi allan i fod yn ddim amgen na rhyddiaith yn ei ddillad Sul. Mae cryn ôl llafur ar y gwaith, ac, a'i gymeryd drwyddo draw, mae yn waith da, a'r awdwr wedi glynu'n rhagorol wrth ei destyn.

Pererin.—Gwesgir ef i arfer amryw eiriau na wnant y tro:—"Brwdlanc," "waedodd fyw ei fywyd," "anfywydol," "anhyder," "dei'll ddisgyblion," "allorau lloerig," "hofleidd-lwys," "carch-geidwad," "fywbert," "gofebgu," etc. Dyma rai cynghaneddion gwallus:—

"Cyn daeth lli goleuni glân."

"Oen difai a chanaid fron."

"Myn'd drwy gadlu'r fagddu fawr."

"A'i wan braidd yn eu braw."
"Curai y cawr dincer call."
"Ca'dd gâr yn y carchar caeth."
"Tyrr drwy ystorm gwatwaredd," etc.

Rhydd *Pererin* fraslun manwl o flaen ei awdl, yr hwn sydd yn union yr un fath a chynhwysiad i gofiant. Pe yn gwisgo yr esgyrn hyn a gïau a chnawd, pob peth yn dda. Egyr yr awdl gyda haner dwsin o englynion. Dyma'r ail ohonynt:—

"Dechreu ar lwybrau dychryn—mae hanes
Y mwynaidd anwylyn
Yn more 'i oes, ond mor wyn
Cododd y brwdlanc wedyn."

Gymaint gwell fuasai y llinell olaf pe yn fwy syml?—

"Y cododd y llanc wedyn."

Yr englyn olaf ar tud. 2:—

"Ei dduw bach oedd gwagedd byd,—a'i ado
Waedodd fyw ei fywyd;
Calon ga'dd frwydrau celyd
Yn ei fron cyn äi o'i fryd."

Ar y trydydd tud., allan o bump neu chwech o rai tebyg iddo, ceir yr englyn salw hwn:—

"Ond dillyniad allanol,—yn null gwlad,
Ni wellhâ glwyf mewnol;
Metha cibau flurfiau ffol—droi'n ddiddig
Newyn sobredig ei ran ysbrydol."

Ar tud. 4:—

"I'w wely deuai y Suliau duon,
A môr dygyfor o brudd adgofion."

Wedi crybwyll i Gifford drochi "y gwas eiriasol," dywedir:—

"Ysu'r oedd am ddawns yr wyl,—ond ei draed
A drodd at well gorchwyl;
Yma'n awr cân mewn hwyl—fendigaid,
A dawnsia'i enaid i'n Iesu anwyl."

Gwelir ar unwaith y gall *Pererin* fod yn ddi-ddawn ryfeddol; ond mae yn ymyl bod yn ddoniol yn yr englyn hwn:—

"Uwch pob peth y pregethu—ddihunodd
Annwn i'w fflangellu;
Ni wrendy Ner dincer du!—pwy heb gôb
O doriad esgob sy'n medru dysgu?"

Yn ddi-ddadl, gwan iawn yw rhan gyntaf yr awdl hon. Efallai fod yr ail fymryn yn well. Am sel Bunyan dywedir:—

"Pe'n ei fron eigion o waed,
Hwnw ga'i alon i gyd,
Cyn pallai'i ddawn ddwyn Iawn wnaed
I glirio bai i glyw'r byd."

Mae *Pererin* yn llym wrth yr Eglwys Sefydledig yn amser Bunyan:—

"I wr du egyr ei dôn,—oer Suddas
Orseddai'n brif flaenor;
Ac enwog eneiniog Ior
Wna'i chewri yn garcharor!

A glwys ddyn yr Eglwys ddall
Yw'r di-dduw a'r di-ddeall"!

Yn y drydedd benod cawn Bunyan gerbron yr ynadon, yn dychwelyd i'r carchar, yn ffarwelio a'i wraig, etc. Daw ambell fflach o awen i'r golwg yma :—

" Yn fud wrth arch ynfydion—äi yr Ouse,
Tawai'r aig a'i fawldon
I'w Awdwr, cyn taw'n gwron
I foli gwerth aberth Ion."

Cynhygid ei ryddid i Bunyan os peidiai a phregethu. Gosodir hyn o'n blaen mewn darn diafael o gywydd. Yn y bedwaredd benod ceir Bunyan yn pregethu i'w gyd-garcharorion, yn cael caniatad un o'r swyddogion i fynd allan ol a blaen, ac yna ca ei ryddhau. Buasai'n dda genyf weld mwy o englynion tebyg i hwn yn yr awdl lafurus hon :—

" Gwae'r chwerw garchariad—wnai i engyl
Wingo ; pe caent genad,
Ni cheid ef, y gorwych dad,
Yno'n wylo un eiliad."

er na ddeil y " gwingo " a'r " gorwych dad " feirniadaeth fanol o gwbl. Ond hanes awdl *Pererin* ydyw fod rhyw feflau yn ei hanurddo'n flinderus o aml. Bèr yw'r bumed benod, a da hyny. Yn y benod a ddilyna sonir am brif weithiau Bunyan. Dyma ymgais dda i gymharu Shakespeare a'r " Breuddwydiwr " :—

" Bwrdd rhyfedd Bardd yr Afon—i *feddwl*
Rydd foddus ddanteithion ;
Ond ystor carcharor Ion
Yw'r golud faetha'r *galon.*"

" Taith y Pererin " :—

" Weithiau'n gruddiau'n wenau ad,
Yna wylo'r un eiliad."

Terfynir yr awdl gyda phenod ar farwolaeth Bunyan. Ceir yma hir-a-thoddaid sydd yn " hir " o ddifri, ond mae yn un lled dda. Er ei holl ymdrech, awdl oer a diffrwyth sydd gan *Pererin*, a rhaid iddi sefyll dipyn yn ol.

Y Gwenith Gwyn.—Mae ganddo ef luaws o eiriau anerbyniol, megys :— " Ach-waedoliaeth," " dystadledd," " clytiwr," " luch-daflai," " tew anudon," " hynu," " dilon," " blinderyd," " ffolaidd," " denfawr," " noshâd," " mwynhaus," " pechadur bachedig," " gwrenglu," " ingloes," " camrodiol," " addasglod," " gewynau yr Iawn," " digonol," " nef-eirion," " cylchwenu," etc. Cynghaneddion anghywir :—

" A thant lleddf i'r bwthyn tlawd."
" Daw byw dw o bydewau."
" O dy i dy y deuai."
" A'i fwynhad yn ysgafnhau."
" Cydwybod a'i heffro dân."
" Na atto Duw i ti dewi."
" Ddena Dduw yn ei dduwch."
" Yr hen dyngwr diangol."
" Y fath wr mewn llyffetheiriau," etc.

Ceir amryw gwpledau heb i'w llinellau fod yn ogyhyd o ran nifer y silliau. Gwyr yr awdwr, yn ddiameu, nad rheolaidd rhoi cynghanedd lusg yn llinell wpled. Trosedda fwy nag unwaith yn y cyfeiriad yna. Wedi tuag ugain linell o agoriad eithaf hwylus i'r gân, disgyna i grasdir rhyddiaeth:—

"Awen fwyn, dywed o'th fodd—am gyflwr
Hil y damhegwr, pa wlad a'i magodd?
Dyro fedr i fyw adrodd—ei eni—
Y math o rieni a'i meithrinodd."

Am dad Bunyan dywedir:—

"A! bedd i'w fron, ddifyr wr,
Oedd magu ei ddamhegwr!
Eli rhag ing, lawer gwaith,
Fu'i obaith yn ei febyn;
Bore a hwyr, heibio'r äi,
O dŷ i dŷ y deuai;
A'i holl oes ro'i i wellhau,
Poed wall ar y padellau;
Ni chawsai'i fab achos fyth
I fyw fel ei wehelyth."

Yr wyf yn diolch i'r bardd am ddifyru tipyn arnaf, ond "poed wall ar y padellau," neu beidio, nid oes urddas o gwbl ar ganu fel yna. Wedi symud o wlad y crochanau, bu agos i'r *Gwenith Gwyn* wneud hir-a-thoddaid prydferth:—

"Ni bu o dan haul un bod anwylach,
Na dim eginyn o dw amgenach,
Gorlawn o hoen, ni fu oen hyfwynach
Ei gampau pwysig, nac imp hapusach;
Ger y bwth yn geriwb iach—chwareuai
Dan asur Mai 'd oedd dawnsiwr mwy hoewiach."

Heblaw gair neu ddau heb fod yn hollol drefnus, diweddir y toddaid gyda llinell sydd a'r crydcymalau arni. Terfynir rhan gyntaf yr awdl gyda llinellau prydferth iawn. Yn yr ail ran ceir desgrifiad da o'r cyfnod yr oedd Bunyan yn byw ynddo, ac o'i ymroddiad yntau i gydymffurfio â llygredd yr oes:—

"Ymroi i orwanc mae'r werin,—a'i moes
Dan ormesiaeth byddin;
Malais a thrais yn ei thrin,
Heb rinwedd yn ei brenin."

Mynychai Bunyan y tafarnau:—

"Ei fwsig fyddai difoes gyfeddach."

"Mor ieuanc yr ymroai
Ei fryd i fywyd o fai;
Ah! deuddeg oed oedd y gwas
Yn ieuanc Ananias,
Ei frau oes, mor fèr ei hyd,
A chyhyd yn bechadur!"

"Y Sabbath a droes heibio,—mewn trachwant,
Am boen a mwyniant, y man y mynno."

Ond yr oedd Bunyan yn fyddar i bobpeth

"Nes dyfod cydwybod heibio—i'r hagr
Euogrwydd oedd ynddo,
A'i dwrn dur yn ei daro
I alar trwm lawer tro."

Yn y drydedd benod sonir am dano o dan arteithiau cydwybod euog:—

> “Hi deifl ei sèn, daw fel saeth,
> Nes taro i ystyriaeth;
> Lle bo brwnt enllib a brâd,
> Yno bydd heb wahoddiad;
> Try fwynder a brasder bri
> Mal drain a moel drueni.”

Ond iddo:—

> “Bu iachawdwriaeth drwy bechadures.”

> “Ei ffrewyll a’i deffroai
> Yn dlawd fod i weld ei fai;
> Hi ddaliodd, gadwodd y gŵr,
> O dân yr anudonwr.

Dyna ni yn awr ar tud. 10, wedi cyraedd i haner yr awdl, a’r *Gwenith Gwyn* yn aros o hyd gydag oferedd bore oes Bunyan. Gormod o ymdroi i godi hen greithiau ydyw hyn. Mae ymgeiswyr eraill yn euog i gryn raddau o’r un bai ag awdwr yr awdl hon. O’m rhan fy hun, buaswn yn foddlon ar ddim ond rhyw ddau ddwsin neu dri o linellau ar Bunyan y cablwr a’r oferddyn. Yn y bedwaredd benod ceir Bunyan yn ymdroi i fuchedd newydd, ond lled anniben yw’r *Gwenith Gwyn* i symud ymlaen, er fod ganddo amryw linellau byw a chyrhaeddgar. Ond ceir rhai fel hyn hefyd:—

> “Wedi hir oes o dan drwch
> Uchel wawd a chaledwch,
> Hwn o’r gwae y Barnwr gwyd
> O le gwrenglu i’w gronglwyd.”

Dyma ddarn da, er fod rhywbeth yn eisieu ynddo:—

> “Yr hwn a hododd yn oer i nwydau
> A moes crechwenwyr yn mysg crochanau,
> Yr hwn niweidiwyd gan ymraniadau
> Yn swn cwerylon a sain carolau,
> Genhedlwyd wedyn o’i gnawdol didau
> I waed dilychwin y duwiol achau;
> Modd y dringodd hyd rengau—yr ysgol
> I lwydd dymunol o ddu domenau.”

> “Un a drodd mewn budreddi—a ddug Ior
> Hawddgared a’r lili;
> Troes y brwnt i râs a bri
> Trwy ddinystr i ddaioni.”

> “Pwy yn fwy addas na’r penaf feddwyn
> I alw ei debyg o ael y dibyn.” etc.

Methaf weled priodoldeb y gair “hododd” yn llinell gyntaf y darn. Bunyan yn ngharchar, yn ysgrifenu “Taith y Pererin,” ac yn marw, geir yn y bumed ran. Tynodd y bardd ddarlun da o’r carchar:—

> “Pedair gwàl pwdr eu golwg
> Dorau mawr yn drwm o ŵg.” etc.

Nid yw’r benod olaf hon yn rhagori, a phrin y mae cyfran helaeth o honi yn ddigon pendant ar Bunyan, yn arbenig felly i ddiweddu awdl arno. Yn wir, mae’r *Gwenith Gwyn* wedi mynd i ryw fath o niwl tua’r diwedd, ac mae hyny yn fefl blin ar gyfansoddiad nad yw ar y goreu yn odidog. Awdl fywiog a naturiol ydyw. Cynghanedda’r awdwr yn llithrig a melodaidd, gydag ychydig eithriadau o linellau trwsgl ac amhersain. Gallwn gasglu ei fod yn canu yn gyflym, er nad yn frysiog. Gadawodd ar ol amryw ddigwyddiadau yn hanes Bunyan, a rhai nodweddion yn ei gymeriad, y gallesid eu defnyddio i bwrpas bardd. Mae hyn yn ddiffyg pwysig yn yr awdl hon. Mae'n amlwg fod gan y *Gwenith Gwyn* awen brydferth a hwylus, ond ymollynga yn rhy fynych i arddull rhy werinaidd a llac. Dylasai fod wedi beirniadu ei waith ei hun yn fwy llym cyn ei anfon i'r gystadleuaeth.

Mab y Ffydd.—Nid cymeradwy geirio fel hyn :—"Hudffyrdd," "uffern-etifedd," "cur-heintiog," "erlid di-wrido," "arlwy-wobr," "di-rywioga," "di-ferwindod," "anrhugar," "byd-gynddaredd," "di-wallus ddeadelloedd," etc. Cynghaneddion anghywir :—

"Gyferbyn mal tewyn têr."
"Brysiwch, ffowch ! O ffowch ! rhaid ffoi !"
"Ond gwaedd sant yw gweddi saeth."
"Ni feiddia'r un carchar cau."
"Yn fywiol odiaeth dan gnwd o flodau."
"Fywiol draw hyd nefol draeth." etc.

Gwelir mai temtasiwn amlwg iddo yw bod yn "rhy debyg." Dywed *Mab y Ffydd* wrthym ei fod yn yr awdl "yn gwisgo Bunyan yn nillad y 'Pererin' yr ysgrifenodd Bunyan hanes ei daith." Croeso iddo wneud hyny. Cawn weled yn fuan pa fath "wisgwr" ydyw. Dyma'r cynllun :—1, Agoriad ; 2, Gwyll y bore ; 3, Toriad y Dydd ; 4, Yr haul yn codi'n uwch i'r lan ; 5, Cymylau a thywyllwch ; 6, Yr ystormydd yn ymdywallt ; 7, Heulwen rhyddid ; 8, Gŵg a gwên ; 9, Gogoniant yr hwyr ; 10, Diweddglo. Credaf mai gwell fuasai iddo fod wedi gweithio 3 a 4 yn un benod, a'r un modd gyda 5 a 6. Buasai felly yn ysgoi ail adrodd ei hun. Ond ar y cyfan nid oes genyf ddim yn erbyn y cynllun, yn hytrach tueddir fi i'w hoffi. Tlawd o eneiniad awen yw y rhan gyntaf. Dyma'r peth goreu welaf fi ynddi :—

"Ar ddu oferedd y rhydd ei fwriad,
Heb arafu dan bangfeydd ei brofiad ;
Ei nôd amlwg yw mygu ei deimlad
O'i fewn, a thori deddf ei wneuthuriad ;
Mynn ei hun dynu mwynhad—i'w galon,
Heb wâd, o gyrion y byd a'i gariad ; "

ac nis gall neb alw hwnyna yn doddaid godidog o gwbl. Yn yr ail ran gedy Bunyan Ddinas Distryw, ac aiff trwy y Porth Cyfyng. Cenir yma fymryn ar fesur cywydd yn ddigon dymunol :—

"Ond ei Faich, ei Faich a fyn
Ei wasgu tra yn esgyn ;
Mae cof yn dweyd mai cyfiawn
Yw yspail Ior mewn cosp lawn ;
Mae'n ofni gwel'd llaw dial
Duw a'i ddeddf yn dod i'w ddal ;
Mae'i ysbryd mewn tristyd trwch
Yn fôr o edifeirwch," etc.

Ar yr un pryd, arwydd o feddalwch afradlon ynof fuasai canmol y llinellau yna, yn arbenig pan gofier mai ymgais am Gadair Genedlaethol sydd yma. Pregethu a chyfarfod âg anhawsterau sydd yn y drydedd adran, a lled gyffelyb yw cynwys yr un ar ei hol. Gorfodir y beirniad, druan, i gerdded drwy dir sych iawn. Rhag i'r awdwr dybio mai calon gallestr sydd genyf, gwnaf fy ngoreu i ddod i baragraff—i lain o dir—a rhyw gymaint o wlith arno :—

" Hygar saint o dan gur sydd
Ar finion oer afonydd ;
Neu o dan ergydion dig,
Ac adwyth mewn cudd goedwig,
Yn addoli Duw'n ddilys,
Heb drigfan mewn Llan na Llys;
Allor ffydd mewn llawer ffau
A gyfyd ; hen ogofau
Agorant eu cêl gyrion,
Fel o reddf, i fawl yr Ion," etc.

Ond sylwer :—

" Dawn y wyrth, oll o dân Ner,
Yw tonc enaid y tincer."

Cyffredin a marwaidd yw'r llinellau ar Bunyan a'r cawr Apollyon. Ceir peth eneiniad ar y benod nesaf. Er holl eiriolaeth ei briod drosto, yn ngharchar :—

" Bunyan yn druan a drydd—i wylo
Ar galed obenydd ;
Wyla'i ran, a'i deulu rydd
Yn nwylaw ei Gynhalydd."

Nid oes wawr

" I was ffydd yn nos y ffau
Sy a'i hing fel nos angau ! "

Nis gallaf ddyfynu chwaneg. Hyd yn hyn, dyma'r benod oreu o lawer gan *Fab y Ffydd*, a rhaid ei ganmol am dani. Yn y seithfed benod daw Bunyan o'r carchar; cawn ef yn weinidog yn Bedford, ac mae llawenydd o'r herwydd :—

" O buraf hudol brofiadau—seinir
Hosanna eneidiau ;
A thân Ior ar allorau
Gras a Gwir ysa y gau."

Da iawn, ond ceir llinellau di-raen :—

" A llawenydd i'w lloni."

" Dwyf eresdw o frasder."

" Yn wiwlon nef-gynhaliaeth."

Yn y benod nesaf rhodia'r gwych a'r cyffredin fraich-ym-mraich. Yn y benod olaf, ar gyraedd Tir Beula, a glanio yn Salem, ceir llinell anffodus fel hon :—

" Duw a'i luoedd sydd ynddi'n chwedleua."

Penod ddigyffro ei hawen yw hon. Fel cyfanwaith, awdl anfarddonol a llesg yw eiddo *Mab y Ffydd*. Gwell fuasai iddo fod wedi ymroi i ganu yn iraidd ryw 400 o linellau, tua haner yr hyn sydd ganddo. Gallasai wneud hyny yn hawdd heb orfod ail drefnu ond ychydig iawn ar ei gynllun.

Dyna ni yn awr wedi mynd drwy yr oll o'r awdlau, ac wedi darllen rhai ohonynt droion. Mae'n amlwg fod eu hawdwyr wedi darllen Dr. Brown, Southey, Dr. Alex. Whyte, Macaulay, Froude, ac eraill a ysgrifenasant yn rhagorol ar Bunyan. Ond eu darllen wnaeth y rhan fwyaf o honynt i gasglu ffeithiau—cyflawnasant dasg, ond ni dderbyniasant hyfrydwch—cawsant help i groniclo, ond nid i farddoni. Rhyfyg ynof, mae'n debyg, fuasai gofyn a yw yr wyth ymgeisydd wedi darllen "Taith y Pererin"? Os do, sut na fuasai llyfr o'r fath wedi ysprydoli mwy hyd yn oed ar y goreuon ohonynt? Ymdry yr awdlwyr yn ormodol gyda Bunyan fel dyn yn meddu ar gorff, gan anghofio i gryn raddau am dano fel gwr a chanddo ddeall ac yspryd. Sonir mwy na digon am y John Bunyan hwnw a gladdwyd ddwy ganrif yn ol, ond dim haner digon am y Breuddwydiwr mawr hwnw sydd yn fyw heddyw, ac yn genhadwr dros Grist yn holl gornelau'r ddaear—yr ysgrifenydd hwnw a gerir gan blant, ar y naill law, a chan ddynion mwyaf diwylliedig y byd, ar y llaw arall. Mewn amryw o'r awdlau hyn mae'r awenyddiaeth yn undonog, y cynghaneddion yn llychlyd, a'r meddyliau yn hen: mae rhychau arnynt. Os oes ynddynt dân, "tân oer" ydyw, heb i fflach yr awen gael ei gymhwyso ato. Cyfansoddwyr, ac nid crëwyr, yw y rhan fwyaf o'r cystadleuwyr. Gallwn feddwl mai eu hamcan penaf oedd bod yn gywir, yn destyngar, ac yn ddidramgwydd. Peirianwyr a chwilotwyr sydd amlycaf yma. Gwaith corff ac nid ysbrydoliaeth enaid sydd ar rai o'r awdlau. Mae mwy o inc nag o ymenydd ynddynt. Ymlusgo, ac nid ehedeg, wna eu hawdwyr.

Tybiaf mae'r awdlau goreu sydd yma yw yr eiddo *Y Gwenith Gwyn*, *Elstow*, a *Mayflower*. Prin y mae'n deg gosod awdl *Pererin Llesg* i gystadlu â hwy, gan yr ymddengys i mi yn anorffenedig; pe y canasai y bardd hwn rhyw ddeucant neu dri o linellau yn ychwaneg, a'r rhai hyny cystal a'r naw ugain sydd ganddo, buasai yn cydio, o leiaf, yn dynn yn y Gadair, os nad yn eistedd ynddi. Os rhaid ei leoli, cymered ei le gyda *Mab y Ffydd* ar ol, ond yn ymyl, y tri uchod. Mae'r *Gwenith Gwyn*, er yn fardd da, yn ddiameu, yn ymdroi gormod gydag oferedd bore oes Bunyan, yn arfer ymadroddion rhy gyffredin, yn gadael rhai nodweddion aruchel perthynol i gymeriad a gallu Bunyan heb eu trafod o gwbl, ac yn diweddu ei awdl yn lled niwliog. Bydded yn fwy pwyllog a gochelgar y tro nesaf, ac fe wna well gwaith o lawer.

Gwesgir ni yn awr at *Elstow* a *Mayflower*. Cana y ddau y testyn yn gyflawnach a thecach na'r *Gwenith Gwyn*. Er nad oes yr un o'r ddau yn farddonol iawn, eto, mae mwy o ireidd-der yr awen ar waith *Mayflower*, ac efe yw y goreu, er fod ganddo yntau, fel *Elstow* ddarnau sychion iawn; eto, ganddo ef, yn amlwg, y mae'r darnau goreu; ac o'r ddau, yn ei erbyn ef y rhaid cwyno leiaf. Tra nad yw'n anodd genyf ddweud mai awdl *Mayflower* yw'r oreu, teimlaf beth amharodrwydd i ateb y cwestiwn: A ydyw yn teilyngu cadair genedlaethol? Gall yr amharodrwydd hwn godi oddiar ddiffyg profiad ynglyn a beirniadu, oddiar ddiffyg barn sefydlog, diffyg syniad cywir am deilyngdod, neu oddiar gamgymeriad ynghylch yr hyn yr oedd yn deg ei ddisgwyl mewn awdl ar John Bunyan; ond, yn sicr, na phriodoler yr amharodrwydd i lymder cras, nac i ddiffyg cydymdeimlad a'r cystadleuwyr. Mae fy nghydfeirniaid, Dyfed a Phedrog—gwyr da, a gawsant lawer o brofiad gyda gwaith pwysig fel hyn, yn barnu fod yma deilyngdod. Gweddus i mi, yn ddiau, yw cydsynio â hwy. Ar air a chydwybod.

Awdl: "John Bunyan."

Gan Bethel, Caerdydd.

O! BRYDAIN, bu rhuadau—erlidwyr
Yn cloi dy synwyr â'u caled seiniau.

Grym sarug yr amserau—wnai gamwedd
O gymun y Seintiau,
Rhoi ffawd gwyn i broffwyd gau,
A dawn Bunyan dan boenau.

Noddai fydol ddefodaeth,—a'i bennod
Heb un weledigaeth;
Gweledydd gloew odiaeth
A'i don gu osodai'n gaeth—
Caethiwed i weled oedd,
Cloedig oracl ydoedd.

Y gwynt oer i gnawd derwen—rydd enaid,
Barddona bob cangen,
Gyr ei sail â'i feiddgar sèn
I rydd erwau'r ddaearen.

Gormes dig rymusa don
Gwiw dderw egwyddorion,
Rhydd yni i wraidd enaid a'i ragfarn,
A rhed yn haiarn drwy 'i waed diniwed.

Bu rhyddid i lid yn wledd,
A'i ddeiliaid dan ddialedd,
Ond fe alwai dwyfoliaeth
Alawon o'r cyffion caeth!

Bu'r eglwys yn arllwys ei nwyd,—a'i bar
Ar ben llawer proffwyd,
Ond fe roddai Duw freuddwyd
I Wron llon carchar llwyd.

Oes donnog Protestaniaeth—ymladdai
Am lwyddiant Unffurfiaeth,
Ei chywair hi'n chwerw aeth,
A'i miwsig yn ormesiaeth.

Parai tôn Piwritaniaeth—fwy o rym
I fraich annibyniaeth,
Lleisiai gur ewyllys gaeth
A'i sobredig ysbrydiaeth.

Am Grefydd rydd ymroddai,
I hawliau dyn edyn wnai;
Gelyn ffurf, a'i gulni ffol,
Ei Sul fynai sêl fewnol,
Deifiai chwareuon difoes
A byw dân cydwybod oes.

Ei oes Bunyan esbonia,—ei choron
A'i chur gynghanedda,
Ei chalon gynnrychiola,
A'i gorthrwm yn noethlwm wna.

Nid yw eu oes yn dyheu
Am synwyr eu gwyr goreu,
Ni edwyn eu cenhadaeth,
Mae yn ffrom i'w hawen ffraeth,
Rhy gyfyng yw heddyw hon
I dd'wedyd eu breuddwydion,
Awdwyr yfory ydynt,
A'r wawr hoff oreura'u hynt.

Aidd Bunyan oedd heb weniaith
Uwchlaw ei oes, ai chul iaith,
Rhy enwadol ei barn ydoedd—i wel'd
Dwyfoldeb ei nerthoedd,
Deddfau'i wlad ddihafal oedd
Yn brinach na'i wybrenoedd.

Enaid mawr, nid yw muriau—amser yn
Mesur ei derfynau,
Fe erys hwn i frashau
A'i lithoedd, genedlaethau.

John Bunyan bia enw—na wybydd
Am Nebo i farw,
Olynol oesau leinw—â'i enaint,
O! ni bydd henaint, na bedd i hwnw.

Y gwron, ai dôn dyner
I fywyd y byd yn bêr
Ymsudda, llywia yn llon
Fyrdd â'i hudol freuddwydion.

Cordedda cariad dyddan—yr oesau
Yn rasol ei fawlgan,
Fe lwyda y nef lydan
Cyn derfydd ei glodydd glân.

II.

Awen dirion, dy arwr—eneinir
Yn annedd y gweithiwr;
Daw o gryd y Gwaredwr
Rasol urdd i'r isel wr.

Na chwilia drwy uchel dras,
Na bywioliaeth gwyn balas
Am dano, mae arno ol
Y gwladwr glew a hudol,
Fe dardda ei fyd-urddas,
A'i fawl o rym Dwyfol ras.

Hen Feibl Duw wna'i fabol daith
Yn aber o wyn obaith;
"Ffrydiai ei anghyffredin"—gynneddfau
O dawel gyrau dihalog werin.

Ond O! llif ei enaid llon—ymlygrai,
A'i gysur foriai i gas arferion;
Y llanw hoew, dihedd,
Wnai'i foreu yn oferedd,
Bywiog araeth mab gwerin
Ddylifai yn fai o'i fin,

Hyawdledd ei gabledd gwyllt
Hynodai ei ddawn nwydwyllt;
Y gwir roes heb drugarhau
I ddawnus gledd ei enau,
Gwel fro iach yn glaf ar ol
Ei adnodau niweidiol!

Enw Duw yn ei waed oedd,—a llwon
Yn llewaidd fyddinoedd,
Celwyddau yn gwau ar goedd,
A'u nifwl yn toi'r nefoedd.

Ddwys gablwr! pa ddysgyblaeth—newidia
Ei nwyd ddilywodraeth?
Oes puredig ysbrydiaeth
Wellhâ ffrwd ei allu ffraeth?

O fyd arall tywallter
Ar ei wefus nardus Nêr.
Nodda, Ion, â newydd iaith
Ei adfydus dafodiaith.

O! *Elstow Green*, gwelaist graith—y Sabbath
A'i seibiant anmherffaith,
Blys yrai am bleserwaith—i'w foddio,
A'i groeshoelio ga'i yr Iesu eilwaith.

Gwawd i arawd y werin
Yw gwersi'r groes ar y *Green*,
Adloniant hudol annuw
Ddarnia dêg ddiwrnod Duw!

O! am oedfa *Green* y Bala
Yn fy Ngwalia Efengylaidd,
Safai'r oriau i eneidiau
Dan bur donau bro Edenaidd.

Yn mro y ddawns mawr oedd hwyl
Edmygwr y dwym egwyl,
Ddifyred oedd ei foreu—cyn i fyw
Accen y Farn gynneu
Myg hiraeth am y goreu,
A nawdd grâs i'w newydd greu.

Chwerw oedd chwareuyddiaeth—y Suliau
I sêl Piwritaniaeth,
Asbri dwl ysbrydoliaeth
Y bêl wnai Gapel yn gaeth.

O! ddyn ymofyn am hedd—i'th henaid,
Na ro dy lygaid ar hudol wagedd,
Delwa sorod liw seren
A delwa nwyd haul y nen.

Ei chwareugar oedfa rydd
I Bunyan ddwys obenydd,
Fe rydd waed i'w freuddwydion,
A rhed yn friw dan ei fron.

Un boreu sul, dan bur saeth—gwirionedd
Fe grinai ei afiaeth,
Pechod i'w gydwybod aeth
Yn storom o ystyriaeth.

O! natur fwyn, torai fedd
Ar y *Green* i'r gwirionedd,
Yr adnod ro'i dan ei draed,
Ni wreiddiai yn ei ruddwaed.

Yn dirion adnod arall
O Lyfr Ion lefarai'i wall,
Ysgydwai y wys gadarn
Ei enaid fel nôd y Farn.

Y dydd hwn doddai'i einioes,
Dydd y Farn ydoedd iw foes,
Yn wir annwn a'r wiwnef
Ymdynai am dano ef.

Diweddai'i hynt y dydd hwn
Ynglynoedd ingol annwn,
Dyfnhâi ei fai i'w fywyd,
A'i chwyddol faich ddelwai'i fyd;
Ai doniau teg Dante, oedd ynddo'n gwau?
Ai effro nodau o uffern ydoedd?

III.

Onid yw dystryw a'i dân
Yn deillio o'i nwyd allan?
Hwylia o niwl anaele
Yn bererin blin, i b'le?
Oes rhyw le dan asur lân
I ffoi ohono 'i hunan?

Ar fin iach yr afon *Ouse*
Chwiliai 'n ddewr â chalon ddwys
Am gysur, a'i murmur maws
Wnai dôn leddf o dan ei loes.

Ni fedrai hon fydru hedd
I'w fynwes anghyfanedd,
Ei gamwedd wnai ei gymhell
I 'mofyn am afon well.

O! mae llawer offeryn
Yn llaw Duw i ennill dyn.

Egwyddora gwraig ddiras
Ei faswedd, O! ryfedd ras.

Ofergoeledd llwfr-galon
Wasga 'i reddf i gyssegr Ion.

Pŵl ddeiliad pêl-addoliaeth—ymgeisiai
Am gysur defodaeth,—
I "grefydd y dydd" y daeth
Yn bleidiwr, a'i nabl odiaeth.

Yr hen glochdŷ gyffry gân—yn ei fron
A'i gyfriniol drydan,
Adseinia 'i nwydus anian
Emynau ei glychau glân.

Ai engyl oedd yn yngan
Rhyw bader byw o'i dwr ban?

Mewn du siom newidia 'i swn—
Clyw ochenaid clych annwn,
Nid yw clych i'w enaid claf
Yn barddoni 'i brudd anaf.

Arwriaeth Gras yw'r wyrth gref—newidia
Ei nodyn i dangnef,
'E ddaw alaw o'i ddolef
Bydd, yn wir, wrth fodd y Nef.

Onid gras priodasol
Ddygai o'r allor yn ol
Fron ddi lwfr i'w annedd lwyd,—a'i llyfrau
O lân feddyliau yn fudd i'w aelwyd?

Faint o waddol hudol hon
Wefriai'i ddidwyll freuddwydion?
Y ddeu-lyfr oedd ei olud—
Yn dwyn maeth i'w dannau mud,
Dau angel i'w arddel o
Anfonwyd o'r Nef yno.

Onid gras cymdeithasol i'w lwybrau
Chwarddai o deiau chwiorydd duwiol?
Meddianai gwrid "moddion gras"
Eu gruddiau, a'u gair addas,
Duw'n siarad yn eu siriol—brofiadau
Wnai'u brwd seiadau'n baradwys hudol.

Adnod o dafod efydd—a seinia
Yn swynol *am* Grefydd;
Ond cariad yn siarad sydd
A dawn hyawdl byd newydd.

Llygaid ei enaid unig—agorir,
A gwyra'i dybiedig
Ddefosiwn yn ddifiwsig
Dan ei ddail—a Duw yn ddig.

Minia Duw â meini deddf
Ei gŵynion yn ei gynneddf,
Yn swn taranau Sinai,
A gloew fellt, gwel ei fai.

Onid gras mewn dagrau oedd—ei alar
Wrth holi am Nefoedd?
Rhyw ddwyfol ias roddai floedd
Ofnadwy o'r dyfnderoedd.

Onid gras mewn dagrau yw
Ein haddas angen heddyw?
O! Dduw, lle mae'r gruddiau llaith
Arianent y llawr unwaith?
Sych yn awr yw'r llawr, O! lle
Mae enaint Gethsemane?

Ni ddaw'r hâd i newydd rin
Heb yr aradr, bererin;

Nid yw'r goreu'n dechreu'i daith
Heb adnabod anobaith,
Rhaid iddo basio drwy borth—gwirionedd,
A nodau camwedd yn hudo cymhorth.

Rhwyga aidd argyhoeddiad—y galon
Gelyd a'i ddwysbigiad,
Daw rhinwedd o'i drywaniad,
A hyder gwyn wedi'r gâd.

Cydwybod heb adnod bur
I dawelu ei dolur—
Dyna benyd John Bunyan,
Dyna gur i danio i gân ;
Cofiadur pechaduriaid—â'i bin clau
Ennyn erfyniau yn nhref ei enaid.

Mae ôl baich aml i bechod—arno ef
Yn creu nos o drallod ;
Gad heibio, O ! gydwybod
Dy gerydd—mae dydd yn dod.

Dydd y Groes—diwedda'i gri
O flaen y Dwyf oleuni,
Ei ing wêl Efengylydd,
I'r Groes lem ei drem a drydd,
Ha ! tremia'i faich trwm i fedd
Tra agored Trugaredd—
Yn sydyn nodyn o'r nef
A dreiddia drwy ei oddef.

Meiddia awen maddeuant—i'w galon,
Ac eilia adloniant,
Goreu Duw gyweiria'i dant
"I ganu ei ogoniant."

Un yn dilyn y pelydryn
Ddysga emyn addas gymod
Mae golygfa ar Galfaria
Dawdd i'w yrfa'n hedd diddarfod.

Gras helaeth wnai gwrs halog
Cablwr yn gredwr y Grog,
Gras dihalog roes delyn
O allor Duw yn llaw'r dyn.

Arwriaeth gras yw'r wyrth gref
Esbonia saib y wiwnef.

IV.

Af am enyd fy Munyan
I fyd di glo'th brofiad glân,
Gwelaf dy ryddid gwiwlan—mewn niwloedd,
Mae yno gelloedd i *mewn* ac *allan*.

I *mewn* daw mynydau erch,
A thonau cas i'th anerch,
Amheuon dy galon gudd—
Dyna gastell dan gystudd,
Ni ddaw yr un addewid,
Na bendith i dori'th did,
Dy feddwl dan gwmwl gaf—yn crymu,
A nwyd yn trechu dy natur uchaf.

Hiraetha ffydd wrth ei ffon,
Drychiolaeth dyr ei chalon !

A raid i ymddiriedaeth
Ddihoeni mewn cyni caeth?
Y pererin diflin, da
Ymhoewa drwy amheuaeth.

Hygar iaith yr ysgrythyr
Ar Bunyan yn daran dyr,

Y Gyfrol Ddwyfol ddeifia—ei hoender,
Ni wrendy Jehofa,
Am Dduw a'i ras ymdd'rysa—yn rhyfedd,
Beth yw gwirionedd? ei obaith gryna.

Adwaenir dyn ar ei daith
Yn ei wibiol anobaith.

Mae ei sêl am y sylwedd—yn rhodio
Drwy waed ac anhunedd,
Mae'i nôd hyf yn myn'd a'i hedd,
Merwina am wirionedd.

Tost yw hanner testynau,
Awgryma'u swn gwestiwn gau;
Na wyra gam—hanner gwir
Arweinia i fro anwir.

Y gwr afiach ei grefydd
Fynwesa dwrf nos a dydd,
Esau gwyd a'i ysig wedd
I anafu 'i dangnefedd,
A Judas gâs a'i gusan
Selia'i daith i ysgol dân—
Gwerthu Crist yn ordrist wna,
Heb Waredwr byw rhodia,
Mae ei warth am ei werthu
Yn troi'r nen yn ddalen ddu!

O! enyd brudd, noda brâd
Ei ddiheulwen addoliad,
Ar wedd ei nwyf "'roedd hi'n nos,"
Hyrddiai 'i enaid i'r ddunos!

Rhyfelwr fu ei alwad,—
Rhyfel erch gynhyrfai'i wlad,—
Ond yn mro ei effro aidd
Ei hynt oedd "ryfel santaidd,"
Rhyfel wir gartrefol oedd,
Dofn adwy o'i fewn ydoedd;
Dialydd sydd—trwm y sôn—
Am ei ras yn ymryson,
Ellyllon, anhirion haid,
Ddifwynant noddfa'i enaid.

Mae beddau ymwybyddiaeth
Yn agor, a'u goror gaeth
Yn goleuo wrth glywed—swn arfau
Ar ofnus gyrau'i fynwes agored.

Ni ddaw dyn i hedd ei Dad
Heb ryfel yn ei brofiad.

Na ochel y rhyfel—rhaid—i'th anian
Wrth yni gwroniaid;
O boen dygir bendigaid—gynghanedd,
Fe rydai rhinwedd heb frwydrau enaid.

Dawn y Nef erioed ni wnaeth
Bererin heb arwriaeth

Neshâi Duw i nos dywell
Cydymaith y gobaith gwell.

Trwy ei gaddug y Cariad tragwyddol,
A gallu'r Iesu dywynai'n rasol,
Clywai o frodir Calfaria hudol
Dôn i iachau ei loesau parlysol,
Yr Oen driniai drwy'i Iawnol—gyfrinach
Ei galon afiach âg olew Nefol.

Ynddo'r angel a ddringai
Fryn anhawsder er i rai
Dasgu 'i enaid esgynol,
A duo'r Nef i'w droi'n ol.

Danghosodd fodd i faeddu
Archelyn y dyffryn du,
Clywai sŵn annwn yno,
Ysgeler frad siglai'r fro;
Am enyd gerth, mae nwyd gau—o abred
Yn gwasgu'i dynged i gysgod angeu,
O! dyna frath dan ei fron,—mae'n gwaedu,
A'i fawl yn pylu o flaen Apollyon.

Ond gras eneidia ei gri
Gwaefydig i gyfodi
Tarian ei ffydd, a'r teyrn ffol
Ffy i'w hirnos uffernol.

Dystawa'i nwyd—estyn Ion
Ryddhad yr addewidion,
Mae arfaeth am ei yrfa
'N gadwen aur—ei godi wna;
Ca deyrnas o ras ar ol
Naseby ei rawd ysbrydol.

V.

Hed fy awen adfywiol—am gynnyrch
I fedi llenyrch ei fyd allanol.

Gwel ei daith yn gloewi'i dôn—i yngan
Yr efengyl dirion,
Esgyna drwy alwad Iôn—i'r Pwlpud,
A lleisia 'i golud yn llys y galon.

Clyw nodau cul enwadaeth—yn donnog
O dan erledigaeth;
Uwch ei ben, a'i sèn yn saeth,
"O galonog elyniaeth."

O! gywilydd rhoi galwad—y Nefoedd
Dan ofal sefydliad;
Brawd anwyl heb ordeiniad
Alltudir o dir ei Dad.

Bleiddiaid yn geidwaid y gwir,
A Bunyan yn fab anwir!

O! Gromwell, mae sêl dy saint
Hawddgaraf yn ddigeraint,
Dy *Ironsides* hydrin sydd
I ffawd yn wawd annedwydd;
Anghofir dy gywir gâd,
A phoen dy amddiffyniad,
Chwyldroad fathra dy fedd,
A difwyna dy fonedd.

Ni thâl enw'th olynydd
A'i dôn ffals i danio ffydd.

Difyrwch yr "Adferiad"
Ddodai glwyf i ryddid gwlad,
Adferwyd nwyd niweidiol,
Rhôd y Nef yrwyd yn ol.

Ond daliai enaid hwyliog
I daenu'i gred yn y Grog,
Ac ordeiniai'i gred uniawn
Yn y Grog ei ddeiliog ddawn
I weinyddu yn addas,
Leygwr hoff, efengyl gras.

Urddwyd ef heb raddau dysg—i ranu
Gwirionedd digymysg,
Ion wahoddai'r anhyddysg—drwy'i oedfa
Yn hyf i wledda ar Nefol addysg.

Adwaenai annedd-dai nod
Addien, pur ei ddawn parod.

Ysbryd unffurfiaeth a'i gaeth bregethau
Wrthodai arddel ei nerth diurddau,
Yr eglwys anwar a gloes ei enau—
A Nef ddihalog yn ei feddyliau!
Urddedig adroddiadau—ar y twr,
A dawn fy arwr rhwng duon furiau!

Gwaed rhyddid gwyd i ruddiau—angylion
Yngolwg ei rwymau!
Ni fedd ei gell fodd i gau
Y Nefoedd i'w anafau.

Hawddach i rym llym y llan—ei gyrchu
I garchar annyddan
Na rhoddi ei deithi dan
Orfodaeth yn wir fudan.

Goeth awen, ei gaethiwo
Ni allai dyn, lledai o
Ei rydd edyn breuddwydiol—tua'r Nef,
A chartref dyoddef wnai'n gyssegr dyddiol!

Ni wisgai lifrai ei loes,
Arddelia Iôr ei dduloes,
Y llawr oedd ei allor wen,
A phuredd ei offeren.

Hen garchar, ei unig eirchion—glywaist
Yn gloewi'th adfeilion;
Fe wnai gras y fangre hon
Yn felus i nefolion!

Carcharor egwyddor ga
Nawdd eilfyd yn y ddalfa!

Llid y ddeddf dralloda'i ddyn—*allanol*,
A gwyll niweidiol gawella'i nodyn.

Yn ei annedd annynol—ei fawl dŷr
Fel aderyn swynol;
O! mae y Nef yn mwynhau
Emynau ei ddyn *mewnol*.

Ei ing welai angyles,—a'i bywyd
Diddydd a nychlyd oedd iddo'n achles.

Ei eneth ddall—nythai hon—
Oenig wyl—yn ei galon,
Nid oedd haul yn ei dydd hi,
Na dwyrain yn ymdori,
Ond llygaid ei henaid oedd
Yn heulog yn y niwloedd!
Eneth hoff! adwaenai'i thad
Oleuni ei dylanwad
Yn ei gell fel llinell wen
Y lili ar ol Olwen.

Y Dwyfol Air ranai rin
Byw i'r arwr bererin,
A thorai y Merthyron
Ei flinder â'u lleufer llon;
Yr oedd gwefr y ddwy gyfrol—yn tanio
Ei ysbryd yno i asbri deuol.

Yn ystod y cyfnod caeth
I'w anwylyd yn helaeth
Ion roddai hûn i ryddhau
'I aruchel feddylddrychau.

Yn ei dywell gell ei gam
Dania'i ddychymyg dinam,
Dysgyblaeth unflurfiaeth ffol
Addfedai'i gynneddf hudol.

Ei anhunedd eneiniwyd—i noddi
Llenyddiaeth mewn breuddwyd,
Byw belydr i bob aelwyd
Weinyddai'i lom neuadd lwyd.

Oni wêl awen wylaidd—wych emau
Ei ddychymyg santaidd
Ar y muriau a'mheraidd
Yn oriel o'i uchel aidd.

Pin hwyliog y selog sant
Wnai ei rwymau yn rhamant.

Graddiai dan gerydd dynol—yngholeg
Efengylwyr grasol,
Fe wasgai ei brif-ysgol—anwaraidd
Ddelfrydau euraidd i'w hwyl frodorol.

Pwy yw'r arwr? tlawd bregethwr,
Neu oferwr yn ei fawredd,
Gwell yw cwynfan carchar aflan
Na llais gogan yn llys gwagedd.

Truan yw gwel'd y teyrn gwych—i'w nwydau
Yn weinidog mynych,
Dyeithr yw ei glodfyw glych
I arwriaeth yr eurych.

O ! Brydain ai adsain yw
Llef rhyddid llafur heddyw
O arwriaeth yr eurych
Wnai ei gell yn llwyfan gwych ?

O ! galed ddyn, golud ddaeth
Ar lwyd aig erledigaeth.

Ceir o chwerwedd carcharau—ogoniant
I gynnal calonau ;
Telyn yr Epistolau—yn ddiddig
Arlwya fiwsig i'r olaf oesau.

VI.

Un Bunyan byw a enwir,
Ac un Daith o ganaid wir,
Un urddedig Freuddwydiwr—yn deffro
'R halog i rodio ar ol Gwaredwr.

Mor gysglyd yw'r byd heb aidd
I siarad am oes euraidd,
Un gywrain Alegori
Dania hwyl gref dynol gri,
Un pererin diflin dwys
Wna Brydain yn Baradwys.

Hudol awdwr dilediaith
Fydra swyn â'i fedrus iaith,
Rhwng synwyr darllenwyr llon
Ar mwyn wir mae yn Aaron.

Pererinion Seion sydd—yn dilyn
Ei dalent ysblenydd ;
Ei ddengar ddawn grea ddydd
Ysgrifell i gwrs crefydd.

Breuddwydiai heb arddodiad
Dwylaw dyn am deulu'i Dad.

Nid oedd Plato iddo ef
Yn noddwr, mae yn addef,
Athroniaeth gwladwriaeth deg
Ni adlonai 'i delyneg ;
Yn athroniaeth yr enaid
Ei feddwl heb gwmwl gaed ;
Athronydd anllyth'renog
Mae urddas a gras y Grog
I'r galon yn rhodio'n rhydd
Yn ei oleu aneilydd.

Awdwr iach, nid yw ei rôl
Yn waith accen fenthyciol,
Ei naturiol wreiddiol ras
Wna ei lyfrau yn loew-fras
Glasuron, gwelwa sorod
O flaen ei wir ddwyfol nôd.

Pwylla, fyd, pa allu faidd
Ddynwared ei ddawn euraidd ?

Ei athrylith yw'r heulwen
Wna anial yn ardal wen !

Byw *Aurora*'i Bererin—newidia
Nodwedd y cyffredin,
Blagura parabl gwerin
Yn faesydd o gywydd gwin.

O ! hyfryd waith, afraid yw
Eglurhad—dysglaer ydyw ;
Yn gryno *geiriau* enir
Yn *bethau* noeth—byth yn wir.

Esgyna gwersi canaid—i'r oesau
O hynaws ddoniau hanesydd enaid :
Efengylydd newydd wna—o'i hanes,
Geiriau ei fynwes a ysgrifena,
Mae'n tynu'i lun ei hunan
Yn ei "Daith" â phin o dân.

Awen ddynol wna'i ddoniau—yn addas
I noddi calonau,
A dynion ar ei dannau
Glywant ogoniant yn gwau.

Ei synwyr wna'r "Sŵn o'r Nef"—yn ddynol
I ddenu'r plant adref,
Urdda Duw ei Freuddwyd ef
Yn arweinydd i'r Wiwnef.

Gâd ei em yn gydymaith
I Lyfr Duw ar lafar daith.

O ! lân Feibl, ei awen fu—yn ei lawn
Ddalenau'n cartrefu,
Breuddwydion ei galon gu—a'i addysg
Eang yn hyddysg wnai gynghaneddu.

Adwaenir dyn ar ei daith—yn ei bin,
Llunia bennod hirfaith,
Ymwibia'i wers yn mhob iaith,
Amdo ni wêl ei ymdaith.

Mwyn genad—mae yn gwanu—y moroedd
Mawrion i bregethu,
A drosodd gyda'r Iesu,
Gwyna daith y pagan du !

Yn moreu f'oes, fy mhur fwyd—oedd euraidd
Oriau gyda'i Freuddwyd,
Anwylaf fy hen aelwyd
Am dderbyn y llyfryn llwyd.

Paham mae fy mam i mi—mor enwog ?
Dyma ran o'i gwersi ;
Englynaf yngoleuni
Ei dysgeidiaeth odiaeth hi.

Rhedli y Daith hyfrydlawn
Dorai drwy ei llygaid llawn,
Gras y dyner Gristiana
Gnydiai'i hoes ag enw da:
O! fy Mam, dygaist Ddrama
Bywyd i fywyd dy fab.

Gwelaf y llyfr dan glwyf llaw,
Edwyn ddolur dan ddwylaw!
Cofadail yw'r dail o dôn
Bur yr hen bererinion!

Iaith teimlad lifa drwy'i len,
Hawdd wylo ar ei ddalen!

Fy nhaid welaf yn dilyn
Bunyan hoff, a'i ben yn wyn,
Hyd fryniau difyr, hoeniach,
Beula deg, a'u blodau iach.

Oddidraw y Wynfa wen
Hulia y fro â heulwen,
Ac anadl o ogoniant
Egnïa sêl y gwyn sant.

Yn niluw'r afon olaf,
A'i ddwylaw yn nwylaw Nâf,
Y dwndwr dan ei draed oedd,—a heol
Gywir a grasol ar "Graig yr Oesoedd!"

VII.

Bunyan, i achub enaid,—rodda'i oes
Urddasol a thanbaid,
Cariai adref y crwydriaid,
Heb gyfrif y llif na'r llaid!

Glynai, fel ei Galon Fawr,
Wrth weiniaid â nerth hoenwawr,
Ni chefnai ar nych Ofnus,
Noddai ei rawd yn ddi-rus.

Ei Ffyddlondeb wynebai
'R gwaetha'n hyf—pregethu wnai
Yn selog hyd noswyliad,
Angel rhydd, Efengyl râd.

O! ryddid, awr ei addef
Darawai'n awr drwy y Nef.

Awr hynod cydwybod oedd,
Awr gwaredu'r gwir ydoedd,
Awr angau defodau fil—
Awr ddiofer y Ddwyfil.

Rhyddid flodeua'n raddol ar lwybrau
Pur yr hen dadau pererindodol.

Awdurdod i ddod at Dduw
O druenus dir annuw
Heb genad offeiriad ffol
Wneir i ddyn yn rhodd Iawnol.

O ! Bunyan y lân olyniaeth—hawliai
Ei hwyliog wasanaeth,
Yr oedd peth o urddau Paul
Yn ei hudol genhadaeth.

Uniawn ras eneiniai 'i rin—yn broffwyd
Ar brif-ffordd y Brenin ;
Y Dwyfol gleddyf deufin
Fflachiai ar ei feiddgar fin.

Tywynai Piwritaniaeth—yn ei gred,
A grym ei athrawiaeth,
Clywaf enaid Calfiniaeth
O'i enau yn ffrydiau ffraeth.

Dianwadal adnodau—ei grefydd
Oedd gryfach na'r bryniau ;
Erlynodd ar ei liniau
Gwmni gwâg amheuon gau !

O ! alar, ni phalla'r ffydd
A fagwyd mewn llifogydd,
O ysgol nos glania hi
'N galonog mewn goleuni.

Gwel arwr yn egluro—geiriau Duw,
A gwrid ei waith arno,
Byw arf dysg ei brofiad O
Wna dduwinydd ohono !

Ei galon a esbonia
Yn dwym y "Newyddion da" !

Gwyna'i deg weinidogaeth
Eglwysi gwyl ei oes gaeth.

Difyrwch wawdia fawredd—ei syniad
Yn sŵn Ffair y Gwagedd,
Bydol wanc ddarboda wledd
Gyforiog o oferedd.

Adfeilia'r oes—Dwyfol raid
Emyna'n fflam ei enaid,
Nes yw blodau brau, heb wres,
Yn agor dan ei neges.

Mae golud ei bwlpud byw
Yn nawdd i Brydain heddyw,
Nid oes ar y ddaear ddôl
Bridda'i enaid barddonol.

MAYFLOWER.

Pryddest: *Testyn*, "Y GREAL SANTAIDD" (heb fod dros 1,200 o linellau). *Gwobr*, 20p. a Choron. *Beirniaid*, Hawen, yr Athro J. E. Lloyd, a Gwili.

BEIRNIADAETH HAWEN.

Mae'r Greal Santaidd yn un o'r rhamantau mwyaf dyddorol ddyfeisiodd awen grefyddol y Canol Oesau. Mae'r traddodiad am y Cwpan Santaidd wedi cymeryd llawer ffurf o'r cychwyn hyd yn awr. Prawf hyn fod dychymyg y bardd a dyheuadau ysbrydol y mynach wedi cael eu swyno ganddo. Delir gan lenorion fod yna lawer ffurf ar y stori yn bod cyn i Syr Thomas Malory eu cyfrodeddu yn un cyfanwaith prydferth. Wedi ei ddyddiau ef y mae rhai o feirdd goreu pob cyfnod wedi defnyddio yr un meini, ond i adeiladu temlau ar gynlluniau gwahanol iawn Astudiwyd y traddodiadau gan Spenser, a sylfaenodd ef ei "Faerie Queene" ar Arthur a'i orchestion. Ond fel *Allegory* o'r enaid dynol yn chwilio am y Frenhines oedd yn meddu ar yr holl rinweddau, ac yn yr ymchwil yn gorfod brwydro â phechodau, yr edrychai Spenser ar y cyfan.

Y mae Tennyson yntau wedi cloddio meini teml ei enwogrwydd mwyaf parhaol allan o chwarel y traddodiadau Arthuraidd. Ond, fel pob gwir fardd, yr hwn, wrth ei enw a'i swydd, ddylai fod yn grëwr, cymerodd ei ryddid i'w defnyddio i amcanion neillduol o'i eiddo'i hun. Pe wedi ymfoddloni ar eu copïo a'u mydru, a dim ond hynny, ni fuasai ei lafur ond diwerth fel celfwaith barddonol. Ond fel y dywed Spenser: "The method of a poet historical is not such as of an historiographer. For an historiographer discourseth of affairs orderly as they were done . . . but a poet thrusteth into the midst where it most concerneth him. . . ."

Cawn olyniaeth o feirdd o'r Canol Oesau i lawr drwy Malory, Spenser, Tennyson, ac eraill, fel hyn, yn cymeryd eu rhyddid i wneud y defnydd farnont hwy yn oreu o'r traddodiadau. Bu hyn yn help i ni fel beirniaid i gael gafael yn y safon oreu i farnu gwerth cymharol ymdriniad awdwyr y pryddestau hyn o'r traddodiad parthed yr ymchwil am y Greal Santaidd. Fel y gallesid disgwyl, mae'r ymdriniad yn amrywio llawer iawn. Cawn rai yn dilyn yr hanes, neu'r Chwedlau, yn hollol lythyrenol, heb geisio gwneud dim ymron ond mydru yr hyn geir yn llawnach ac eglurach mewn rhyddiaith. Mae eraill, megis *Abou Ben Adhem* a *Guto'r Glyn*, yn taflu'r chwedlau ymaith yn ddiseremoni a diystyr o werth eu ffurfiau cain ac awgrymiadol, gan gyfyngu eu hunain i ganu ar y gwirionedd ysbrydol sydd yn gorwedd o danynt. Yn unol â hyn ni cheir ganddynt ond pregethau, neu athroniaeth foesol yn orlawn o dermau dansoddol o'r dechreu i'r diwedd. Cawn eraill yn ddoethach, ac yn fwy unol â swyddogaeth y gwir fardd, yn dilyn rhawd y chwedlau, ond heb fod yn gaethion iddynt. Defnyddiant hwy i'w hamcanion eu hunain, gan eu diweddaru (*modernize*) i gyfateb yn agosach i ddelfrydau yr oes bresenol.

Wedi hyn o sylwadau cyffredinol, ceisiwn wneud ychydig sylwadau arnynt yn unigol:—

Y Mab Ieuangaf.—Prin y gellir ystyried fod y cyfansoddiad hwn yn perthyn i'r gystadleuaeth. Yn ddiau y mae fel mab Awen lawer yn rhy ieuanc i anturio i faes cystadleuaeth ar destun o'r fath.

Abou Ben Adhem.—Pryddest faith, fydrol, ond digon anfedrus fel cyfansoddiad, yw hon. Nid hawdd canfod ei gynllun, os oes yn perthyn iddo gynllun o gwbl. Nid yw yn trafferthu dim gyda'r traddodiadau chwedlonol am y Greal Santaidd. Edrycha ar y Cwpan fel yn cynnrychioli marwolaeth Iesu ar y groes, a chana ar hyn yn amhersain am 1,200 llinell. Dyma rai engreifftiau o'i awen :—

"Pa beth yw'r Greal, pwy ai lluniodd ef?
Pa fodd y llanwyd hwn o rin y nef?
Nid ydynt ond holiadau'r enaid hwnw
Sydd i ffigyrol iaith y nef yn farw.
Tra i'r meddyliwr sydd â'i dduw yn un
Mae'r Greal iddo fel yr haul ei hun,
A chenfydd yn ei gysswlt ef â'r dwyfol
Doreithiog feusydd i'w gyfrinion gwyrthiol.
Er gall nad oedd ond priddyn cyn i'r Ceidwad
Ei droi'n Smaragdus gwyrth drwy'i fyw gyffyrddiad
A'r wefus santaidd yn y swper hono *(sic)*
Ond byth er hyn mae'r nef o hono'n ffrydio,
I'r neb edrycho arno'n y goleuni
Nad ydyw'n taro'r enaid gyda dellni."

Drwy y bryddest i gyd, y mae y bardd yn orhoff o dermau dansoddol, *e.g.*—

"Cyflenwa ddyheuadau'r *oll gynyddol.*"

"*Yr ymarferol* yw barddoniaeth cariad."

"Gan roi ei oglud ar ei fyw *materol.*"

"Fel pe bai'n brif ffordd heulog *i'r ysbrydol.*"

Ar adegau ceir yr awdwr yn camddefnyddio ffugrau, *e.g.*—

"Ond o'r ffynonell hon ni tharddai'r gwin
O wridion anfarwoldeb sydd yn llawn."

"Yn llawn o'r bywyd darddodd yn y gwaed
A foddodd angeu'r byd wrth droed y groes."

Y mae diffyg cynlluniol y bryddest a'r anfedrusrwydd llenyddol sydd yn rhy amlwg ynddi yn ein rhwystro i ganmol llawer ar y cyfansoddiad llafurfawr hwn.

Peredur Gwalia.—Arddengys y cyfansoddiad hwn ol ymchwiliad i'r traddodiadau ac astudiaeth fanwl o honynt. Dyry y pennill canlynol syniad weddol gywir am fedr llenyddol ac awenyddol yr awdwr :—

"Y noson olaf leddf
A Christ o dan y ddeddf
Yn bwyta'r Pasg—yr olaf Basg i gyd;
Swperai ar yr oen
Cyn dioddef marwol boen
A myn'd dan gosb pechodau mawr y byd.
Ym mhen blynyddoedd gwel y Saint
Y Greal Sanctaidd lle bu'r gwin, O ryfedd fraint."

Dilyna'n fanwl hanes Joseph yn dwyn y Cwpan drosodd i Brydain. Yna cawn hanes Arthur a'i Lys, a'i farchogion, y wledd, ac ymddangosiad y Greal. Dyfodiad Galahad i'r llys. Yr urdd yn cychwyn am yr ymchwil. Mae'r hanes yma'n llawn, ond nid oes yn y gerdd fawr o nodweddion crebwyll a chyffyrddiadau tlysion y gwir fardd.

Gwiad yr Hâf.—Pryddest arall o'r un nodwedd hanesyddol ag eiddo *Peredur Gwalia*, ond y mae'r awdwr hwn lawer yn fwy coeth, ac yn adrodd y chwedlau gyda mwy o swyn. Ond y mae ei gynllun yn rhy gwmpasog, a'i ganfas yn cael ei llanw gan gymeriadau ac amgylchiadau amherthynasol iawn. Treulia ormod o amser i ymdroi gyda Cilhwch ac Olwen, hanes Peredur, Gwalchmai, Lawnslot, a rhy fach gyda Galahad, y modd y llwyddodd ef, ac yr aflwyddodd eraill, i weled y Greal. Pe buasai wedi dewis a dethol a chyfyngu ei hun gan ganolbwyntio ei allu ar ymchwil am y Greal, gallasai y bardd hwn enill lle uwch yn y gystadleuaeth hon. Y mae'r ymdriniaeth yn fwy tebyg i eiddo hanesydd mewn traethawd nag ydyw i greadigaeth dychymyg a chrebwyll bardd.

Y Maen Grisial.—Y mae'r cystadleuydd hwn yn medru adrodd hanes ymchwil y marchogion am y "Greal" yn fwy syml a swynol na nemor un o'i gydymgeiswyr. Difyr dros ben yw ei ddesgrifiadau yn fynych. Dyma un o'r rhai mwyaf dyddorol i'w darllen o'r oll o'r pryddestau. Mae'n dryloew fel y grisial, ond rhaid i ni ychwanegu mai swyn y gallu i fydru'r chwedlau sydd yma yn fwy na swyn gallu creadigol y gwir fardd.

Guto'r Glyn.—Y mae'r cystadleuydd hwn wedi canu'n feistrolgar ar ystyr fewnol ac ysbrydol y "Greal." Awydd y Celt am Gristioneiddio Prydain yw y pwnc mawr wêl ef yn y testun. Arddengys lawer o allu i feddwl, a hynny yn ddwfn ac ysbrydol ar yr ystyr a gysyllta ef a'r "Greal" santaidd. Ymddengys i mi yn un o'r meddylwyr cryfaf yn y gystadleuaeth. Ond y mae perygl i'r cryfder hwn o'i eiddo droi yn wendid i'w gerdd. Y mae ei duedd i foesegu (*moralize*) neu athronyddu yn ei arwain yn rhy fynych i dywyllni ac aneglurder. Y mae yn gaethwas hollol i'r duedd i ddefnyddio termau dansoddol (*abstract*). Yn hyn y mae'n amlwg nad yw wedi deall dull y bardd na ieithwedd briodol y gelfyddyd farddol, *e.g.* :—

"Gwel Heirdd y llŷs i gyd yn Hardd,
Ond dim ond Galad wel tuhwnt i'r llèn ;
Y sidan gwyn yn unig welai pawb,
Ūn Galad pur edrychodd drwy y gwyn,
Mae'r Hardd o hyd yn llwyddo gwel'd yr Hardd,
Yr un yw'r ddeddf ddatguddia'r Pur i'r Pur,
Yr hyn wyf fi a welaf drwy y byd,
A'r hyn sydd ynof yw'm datguddiad i."

Fel hyn y cana drwy'r gerdd i gyd, nes y mae'r meddyliwr athronyddol gyda'i ddansoddion yn llwyr guddio'r bardd o'r golwg. Tra yn meddwl yn gyfriniol a dwfn, camp fawr y bardd yw gwisgo ei feddyliau yn niwyg yr unigol a'r ansoddol (*concrete*); ond ni fedda Guto ar y ddawn hon.

Peleur.—Cana yr awenydd hwn yn goeth ac yn dlws. Y mae ei Ganiad Cyntaf, "Y Goleuni Newydd, etc." yn dyner a gwir farddonol. Yn sicr y mae barddoniaeth y rhan gyntaf hon o rywogaeth uchel iawn, *e.g.* :—

"Oerodd y lludw ar allor y derwydd,
  A'i gipio i ffwrdd wna'r gwynt ;
Torwyd beddrodau y'nglaslawr y mynydd
  I'r rhai fu'n aberthu gynt ;
Düodd y deri ym mellt y tymhestloedd
  Arweinient y newydd oes ;
Melus anghofiwyd ystaen y canrifoedd
  Yn nhawel nesâd y Groes."

Mae y pennill cyntaf hwn yn cael ei ddilyn gan eraill llawn cystal drwy'r Caniad Cyntaf. Anhawdd cael dim byd gwell fel cerdd arweiniol ar y testun. Yn yr Ail Ganiad darlunir hanes y Cwpan Santaidd. Ei ddygiad drosodd i Frydain a'i arosiad yn Aberglaston. Yna yn ymadael yn gel oddiyno. Hyn yn cael ei adrodd gan un o'r marchogion wedi ei glywed gan fynach hen. Mae'r cyfan yn cael ei adrodd yn ddyddorol. Ond ai nid yw i raddau yn amherthynasol? Oni chollir golwg ar yr ymchwil am dano, yr hyn ddylai fod prif fater y gerdd? Yn y Trydydd Caniad dilynir yn bur lythyrenol y traddodiad am ddyfodiad Galahad i'r llys—yn eistedd yn y sedd beryglus, y Cwpan Santaidd yn dod i lawr yng nghanol disgleirdeb. Yna'n ymadael—y marchogion yn tyngu llw i chwilio am dano. . . Oddiyma i'r diwedd, dilyna'r bardd hynt ymchwiliadol Lawnslot a Galad, a Pheredur a'i Chwaer, etc. Mae'r stori yn cael ei hadrodd yn goeth a barddonol, ond y mae nerth pennaf yr ymgeisydd fel bardd yn ei gymhariaethau, yn ei ddesgrifiadaeth yn fwy nag mewn crebwyll. Y mae ei orawydd am bertrwydd barddonol yn ei arwain ar adegau i ddefnyddio ffug addurniadau (*tinsel*). Y maent yn ymddangos yn orddisglaer, ond nid oes ynddynt wir werth barddonol am nad ydynt yn gyson â natur; *e.g.* sonia am y wawr:—

"A'i gorflwch crwn yn rhannu gemau'r huan."

Gresyn iddo ollwng y cwpled canlynol i'w bryddest:—

"Ar nawn a chanu adar drwyddo'n tincian
Fel swn modrwyau aur ar loriau arian."

Blodau celfyddydol, ffugaddurniadau, annheilwng o urddas awen y gwir fardd yw pethau fel hyn. Fel celfwaith llenyddol Cymraeg, er nad yn gwbl ddifrychau, y mae'n lanach a thlysach na'r un o'r pryddestau. Ond y mae ynddi ormod o hanes y Greal a rhy fach o ymdrin ag amodau llwyddiant yn yr ymchwil am dano.

Mab y Werydd.—Mae yr ymgeisydd hwn wedi rhoddi cynllun ei bryddest yn llawn ar y dechreu. Hawdd felly yw ei ddilyn, a hyfrydwch dibaid i ni fu gwneud hynny. Cawn ganddo ragarweiniol gerdd ar "Y Goleu Dieithr." Y mae ei fesur yn y Caniad yma dipyn yn drwsgl, a rhai llinellau yn anystwyth. Ond yn sicr y mae yma brofion diamheuol o awen gref ac o grebwyll feiddgar. Y mae ynddi lawer o ddychymygiad, a hwnnw yn meddu ar lawer o naturioldeb a gwreiddiolder. Mae Caniad II. yn ymdrin â'r Marchog Coch yn dod i'r llys. Mae ei eir-ddarlun o Galahad yn anarferol o farddonol:—

"Ei drem fel fflam y wawrddydd ddiystaen
Yn ysu holl gysgodau'r nos o'i blaen,
A gwawl lladradaidd swyn ei lygaid byw
Ysbeiliai degwch popeth yn y byd
I'w weu'n ddewinol wenau yn ei bryd,—
Ysbeiliai fflam y wawr o'r nefoedd wen
I'w phlethu'n goron danbaid am ei ben,—
Ysbeiliai flodau mêlfin, lygaid glas,
I dywallt cusan ar ei fin, fel gras
Ar wefus sant."

Sylwer eto ar y desgrifiad canlynol:—

"Lle buasai'r dòn o oes i oes yn gwau
Ei brodwaith brêg o ewyn berw'r aig,
Am eddi'r tywod aur a godreu'r graig."

Mae barddoniaeth yma yn y syniadau yn ogystal ag yn y geiriau sydd yn ei gyfleu. Beiddgar yw ei syniad mai:—

"O dan ei sang y crynodd seiliau'r llys
A tharan yn ei lais gyhoeddai'r wys
Fod dydd y Farn ar dorri ar yr urdd,
A'r dewr i geisio'r nef mewn newydd ffyrdd."

Dilyna *Mab y Werydd* ffawd ac anffawd y Marchogion, Peredur, Lawnslot, Gwalchmai, Galahad, etc. Ond yn wahanol i'w gydymgeiswyr cyfrifa am lwyddiant rhai ac aflwyddiant y rhelyw. Y mae yn ei gerdd ddyfnach syniadau a mwy o wreiddioldeb yn ei greadigaethau. Mae'n dilyn y chwedl, ond ni lethir ei awen ganddi. Symuda ei ddarfelydd gan arglwyddiaethu ar fanylion y stori. Mae *Mab y Werydd* yn medru hwylio yn hamddenol ar donnau Rhamant heb wneud llongddrylliad ar ei awenyddiaeth. Mae ei allu i ddewis a gwrthod, fel llyw mewn llaw gyfarwydd, yn cyfeirio ei gerdd i borthladd prif-fwriad y testun. Yr ydym yn unfryd unfarn fel tri beirniad mai pryddest *Mab y Werydd* yw yr oreu, ac fod ei hawdwr yn llawn deilyngu y wobr ac anrhydedd y Goron.

BEIRNIADAETH YR ATHRO J. E. LLOYD.

Ymgeisiodd wyth am Goron yr Eisteddfod eleni ac nid rhyfedd fod testun mor swynol wedi denu nifer lled dda o bryddestwyr i'r gystadleuaeth. Ar yr un pryd, rhaid addef nad oes ond ychydig o honynt wedi yfed o yspryd yr hên ramant. O'r wyth, mae chwech wedi anfon i mewn gyfansoddiadau eilraddol, a dau yn unig wedi canu yn rymus ac yn effeithiol.

Prin y gellir dweyd fod *Mab Ieuengaf* wedi cynyg o gwbl—blinodd ar ei waith ar ol ysgrifenu rhyw haner cant o linellau.

Dull *Guto'r Glyn* o drin y testun ydyw athronyddu arno, gan ymdrin â hanes, nodweddion a chymeriadau'r chwedl. Ffordd effeithiol oedd hon i ymlid y swyn allan o'r rhamant, ac nis gellir dweyd fod arddull ac iaith *Guto'r Glyn* yn gwneud iawn am ddiffygion ei gynllun. Ymresymu'n dywyll, gofyn cwestiynau'n ddibaid, dirdynnu iaith yn yr ymdrech i wasgu drychfeddyliau athronyddol i gylch cyfyng llinell o farddoniaeth—teimlir fod yr awdwr yma yn gwastraffu ei nerth i wneud pryddest ar y Greal a Natur wedi ei gymhwyso i gyfansoddi traethawd arno.

Saif pryddest *Y Maen Grisial* yn yr eithafbwynt arall. Adrodd yr hanes yn syml y mae, gan ddilyn y ffurf i'r chwedl gyhoeddwyd gan y diweddar Barch. Robert Williams yn "Y Seint Graal." Ni cheir gan yr awdwr yma ymdrech i wneud dim ond ailadrodd yr ystori, a pheth sydd waeth na hynny, nid oes ganddo syniad o'r hyn a ddylai iaith farddonol fod.

> "Yn ystod eu taith ni chafodd y ddau
> Un antur o gwbl oedd werth ei choffau—"

rhigymu'n ddi-ddiwedd fel hyn y mae nes gwneud y Greal y peth mwyaf cyffredin a thlodaidd y canodd bardd iddo erioed.

Athronydd, drachefn, ydyw *Abou Ben Adhem*, yn troi o amgylch y testun, ond heb ei drin. Mae'r amrywiaeth mesurau a chywreinrwydd yr iaith ar yr olwg gyntaf yn addaw gwledd, ond deuir cyn hir i'r penderfyniad mai swn llestri gweigion sydd yma.

> "Os nad yw'r farddoniaeth frau
> Arno yn *rhaiadru nef*
> Y mae aig o ddyfnach rhiniau,
> A *meddyliol eangderau*
> Yn ymdoni ynddo ef."

Bachu geiriau diberthynas at eu gilydd a wneir yma, gan ddisgwyl creu swyn barddoniaeth a'r swyn yn gomedd dod.

Ym *Mheredur Gwalia* ceir adroddwr eto, tebyg yn ei ddull i'r *Maen Grisial,* ond heb fod mor aneffeithiol a di-awen; eto, nid yw'n esgyn yn uchel iawn; y goreu ellir ei ddweyd am dano ydyw fod ei linellau yn syml ac yn rhedeg yn rhwydd. Mae ganddo lawer o linellau gwael dros ben, yn gymysg â rhai gwell—darn o frethyn cartref ydyw'r bryddest, heb ynddo ddim o lewyrch pali a fforffor y rhamant.

Diau fod *Gwlad yr Hâf* yn hyddysg yn llenyddiaeth y "Greal," ac y mae ei ddull o afael yn ei waith yn argoeli pethau gwell nag a geir ganddo ar ol iddo ollwng ei gwch i'r dwfr. Nid yw yn feistr trwyadl ar ei fesurau: trwsgl ac anystwyth ydyw ei briod-ddull, ac ni theimlir cyfaredd y chwedl wrth ddarllen ei bryddest.

Os siomedig fuom hyd yn hyn, mae digon o dâl pan gyrhaeddir y ddwy bryddest olaf, eiddo *Peleur* a *Mab y Werydd.* Er fod un yn rhagori ar y llall, gellir dweyd yn ddibetrus am y ddwy mai gwaith beirdd ydynt, rhai sydd wedi amgyffred arucheledd y testun ac wedi gwneud cynyg teg i gyfleu ei hudoliaeth gudd mewn iaith goeth, ddewisol a gwir farddonol. Mae *Peleur* yn deall adnoddau'r Gymraeg yn dda, ac yn gwneud defnydd helaeth o iaith y Mabinogion er mwyn ail-greu cyfnod y rhamant gerbron ein llygaid. Rhêd ei linellau yn esmwyth a thyner, ac fel rheol, mae ei ddarluniau yn bwrpasol ac yn llawn bywyd. Ambell dro, teimlir fod ei ymgais at y dieithr a'r rhyfeddol yn arwain ei awen i dir y gorgywrain oer ac anaturiol, megys pan ddywed:—

> "Ond dydd ei nerth a drodd yn nos ddilewyrch,
> A'i ymdrech mor ddifudd a phren digynnyrch."

Eto:—

> "Ar nawn a chanu adar drwyddo'n tincian,
> Fel sŵn modrwyau aur ar loriau arian."

Ond anaml y ceir ef yn cyfeiliorni o lwybrau chwaeth ac ysgolheigdod. Nid yw *Mab y Werydd* yn meddu'r fath feistrolaeth lwyr ar iaith a mydr, a gallai'r beirniad manwl ddod o hyd i lawer o fân frychau, pe byddai'n werth sylwi arnynt, yn y bryddest yma. Ond, ar bob cyfrif arall, dyma'r cyfansoddiad goreu yn y gystadleuaeth, ac ymddengys i mi yn un gwir orchestol. Mae'r iaith, yn ei hanfodion, ar wahân i'r manion dibwys, yn gref a gafaelgar, yn llawn o gyfaredd y rhamant ac eto yn naturiol a hawdd ei dilyn. Bu *Mab y Werydd* yn dra llwyddianus i gadw'r llwybr canol rhwng ailadrodd helyntion yr hên chwedl heb ychwanegu dim atynt (teimlir fod hyn yn wendid yn *Peleur*) a gwneud y cwbl yn esgus dros athronyddu ar Fywyd a Chrefydd a Dynoliaeth, fel y deallir hwynt yn yr ugeinfed ganrif. Adroddgân ydyw ei bryddest, yn rhoi hanes y Cais am y Greal, ond yn ei brif linellau'n unig, gan ollwng ymaith y mân anturiaethau dibwrpas sydd yn llenwi yr hen ramantau. Caiff hamdden felly i drin yn deilwng brif bennau'r gân ac i ddadguddio y cyfoeth ysbrydol sydd ynddynt. Yn hyn y mae ei brif ragoriaeth—nid ei fod yn ceisio dehongli ystyr y chwedl, yr addysg gyfriniol geir ynddi, oblegyd mae eraill wedi gwneud hynny, ond ei fod wedi llwyddo i roi esboniad barddonol i'r cyfan, heb beri i ni anghofio am foment, o'r braidd, mai trwy fyd Hud a Lledrith y mae yn ein harwain. Desgrifia bangfeydd Lanslot ar ei daith unig, a chydwybod euog yn ei frathu:—

"Nid mam yn gwasgu'i phlentyn at ei bron
I sibrwd wrtho gyfrinachau llon
I leddfu'i ddolur cudd, oedd anian mwy;
Estronol lanw ffromai yn mhob gwy
Dadweiniai'r drain cartrefol noethlym flaen
I frathu'i galon; aml-liw dorf ar daen
O flodau'r gwanwyn yn y meusydd gwyrdd
A welwai'i wên, briallu ochrau'r ffyrdd,
Wrth hau perarogl o'u phiolau aur,
A gwenyn, fronnau aur ar edyn claer,
Yn hedfan yn y chwa, a dynnent ffrwd
O ddagrau chwerwon o'i olygon brwd."

Ac nid yw yn codi yn uwch yn unman nag yn ei ddiweddglo—ffarwel Galahad i'r byd:—

"Mae'r cnawd yn gwywo i'r yspryd fel yn nhês
Yr haf y tawdd yr hwyliau ar y lli:
Ysblander dwyfol gaua am danaf fi.
O Angeu, Angeu! pa le mae dy lid?
Mae lliw caredig heddyw yn dy wrid."

BEIRNIADAETH GWILI.

Dyma destyn i demtio awen y beirdd goreu—rhamant ogoneddus yr Eglwys ymrig y canol-oesoedd. Cystadleuodd wyth; ac y mae yma un bryddest fèr ac anheilwng o'r enw, ddwy bryddest sech a chyffredin, ddwy bryddest bregethwrol neu esboniadol, a thair pryddest a'n dyg i fyd y rhamant. O'r tair diweddaf hyn, y mae dwy gerdd dan gamp. Sylwir ar yr oll yn ol eu teilyngdod cymharol.

Mab Ieuengaf.—Ieuanc iawn yw hwn fel cystadleuwr, gellid meddwl. Pryddest fechan ddôf, yn cyrraedd dwy dudalen, sydd ganddo.

Y Maen Grisial.—Mae gan y *Maen Grisial* bryddest o 1,198 llinell. Ystoriïwr go gyffredin yw'r bardd, a gwelir ansawdd ei gerdd yn y ddau ddyfyniad a ganlyn:—

"Gorchuddiwyd yr ysgrifen
A llen o bali gwyn,
I aros gweld y gwr difai
A feddai'r pethau hyn.

Gwenhwyfar y frenhines
Ddywedai yr un peth;
Fel rhwng y ddau, ac eraill lu,
Ei dadu fu heb feth."

Peredur Gwalia.—Rhennir pryddest *Peredur* yn bedair ran: (1) Hanes Joseph o Arimathea a'r Greal; (2) arweiniad i fyd rhamant Arthur; (3) dyfod Galath, ac ymddangosiad y Greal i lys Arthur; (4) y cais am y Greal. Yn y caniad cyntaf, pregethu ar y cymysgedd o chwedloniaeth a hanes a geir yn rhamant y Greal yw ei waith. Mae ei iaith a'i gystrawen yn wallus, a'i fesur pengoll bron yn goll i gyd. Ni cheir fawr neu ddim o fywyd awen yn ei Ail Ganiad. Dyma fyd rhamant Arthur:—

"Rhyw dragwyddoldeb bychan fel o fyd,
Yn hanner ffug, ac eto'n hanner ffaith,
A'r arwyr bron yn dduwiau, er mewn cnawd,
A'r Greal canol bwynt a bywyd oll."

Rhyddieithol a chyffredin iawn yw'r ddau ganiad dilynol. Y peth goreu yn y bryddest yw'r disgrifiad a roddir o ymddangos y Greal; ond gresynir llawer at yr effaith ar y marchogion:—

> "Ac yna sefyll wna'r marchogion oll,
> Gan syllu ar eu gilydd 'n hollol fud."

O'r tair pryddest gyffredin, eiddo *Peredur Gwalia* yw'r oreu, ond nid oes ganddo ef ond brith syniad am fynegiant ac awyrgylch y bardd.

Abou Ben Adhem.—Nid oes rhaniadau i gerdd *Abou.* Dechreua gyda gweddi, a dyry brawf yn hon mai ym myd y bregeth a'r ansoddion y mae gartref. Nid yw'r Greal ond cyfle iddo bregethu, a dechreua mewn hwyl:—

> "Pa beth yw'r Greal? Pwy a'i lluniodd ef?
> Pa fodd y llanwyd hwn â rhin o'r nef?
> Nid ydynt ond holiadau'r enaid hwnnw
> Sydd i ffugyrrol iaith y nef yn farw.
> Tra i'r meddyliwr sydd â'i Dduw yn un,
> Mae'r Greal iddo fel yr haul ei hun."

A rhagddo i sôn am y "dwyfol a'r dynol," am "ddelweddol fywyd," am "ddyheuadau'r oll-gynyddol," ac am "anialwch hunan"; ac ynghanol y termau, ceir sillebiaeth wallus ganddo. Pwy gaiff olwg ar y Greal, neu, yn hytrach, "yr hyn sydd dano"? Enwa Job fel un tebygol, a'r efrydydd. Bu'r oesoedd, medd *Abou*, heb y weledigaeth, am nad oedd y nefoedd yn eglur yn eu bywyd. Eithr daeth i'r golwg drachefn:—

> "Ond yng ngoleuni heddyw ar Ddatguddiad,
> Yr ymarferol yw barddoniaeth cariad."

Nid i farchogion Arthur yr amlygwyd y Greal ychwaith, ond i "enaid y canol oesau." Trueni na wyddai "enaid y canol oesau" fod y modd i gipio'r cwpan "yn gorphwys ar ddiogeliad anial hunan," ac na symudasid y cèn oddiar ei lygad â "diluw meddwl rhydd." Yn dilyn, ceir cannoedd o linellau cyfrin a dansoddol yn cynwys aml i beth digon tlws, ond yn symud mewn byd pell iawn oddiwrth fyd rhamant. Swm y cwbl yw hyn:—

> "Wrth hyn deallais fod ei dlysni'n gorffwys
> Ar y gweinyddiad o'i adfywiol gynnwys;
> Mai dringeb uchaf bywyd yw dyngariad,
> Ac hebddo nad oes nefoedd: dyma darddiad
> Hen Amazon chwedloniaeth."

Ac i gyrraedd y gyfrinach ddiweddar a sech, rhaid difetha rhamant farddonol y Greal Santaidd! Mae *Abou Ben Adhem* yn berchen meddwl cryf; ond odid na fuasai ei awen yn fwy cartrefol ar dir Ysgrythyr. Eithr poed ei bwnc a fo, o hyn allan, ymswyned rhag defnyddio termau noeth yr athronydd.

Guto'r Glyn.—Gwneir pryddest *Guto* i fyny o arweingerdd fechan a phum' caniad, sef (1) y rhamant—ei gwreiddiau; (2) ei chreadigaethau; (3) ei meddylddrych—efengyleiddio Prydain; (4) ei chymeriadau; (5) ei phroffwydoliaeth. Dechreua'r bryddest hon eto yng nghanol yr ansoddion. Talai'r ffordd yn well i *Guto* ofalu am Gymraeg cywir i'w gerdd, yn hytrach na chywain iddi ryw athroniaeth fastardaidd. Ceir llawer o sŵn ac ymchwydd yn y Caniad Cyntaf. Wele engraifft o'r agoriad:—

> "Ddarfelydd hyf! gan Gelt y dywell nos;
> Heb loer i'w nen, creasai un i'w oes—
> Yn troi i fewn i 'mofyn arian pur
> I'w doddi'n sêr i wisgo'r nef yn hardd."

Go gymyslgyd yw'r Caniad drwyddo. Yr oedd Crist gan y Celt cyn i Grist ddod. Esbonnir cariad y Celt at y rhamant, y cwpan, a'r gwaed, mewn rhyddiaith fydryddol a chymylog. Baich y caniad yw i'r Celt addurno pobpeth rhyfeddol yn hanes yr Iesu; ond wele'r ffordd anfarddonol y cenir hyny:—

"Anwyfol bopeth nad yw bell a chudd,
Anfarwol bopeth, os yw'n gôch gan waed;
Rhaid lladd y syml—nid yw'r dôf yn fawr,
Mŷn gwlad ei gladdu heb addurno'i fedd."

Yn yr ail ganiad, ceir gwallau iaith a chystrawen, llinellau heb fod yn ogyhyd, ac ambell linell egwan, fel:—

"All daear Cymru bydru esgyrn ei."

Delir yma eto i fas athronyddu. Nid *y* rhamant sydd gan *Guto*, ond *rhamant*, am ysbaid hir. Pan ddynesir at y Ford Gron a'r marchogion, dyma geir:—

"Aeth deuddeg gwan yn bedair mil o wŷr,
Dan hud darfelydd rhyw feddyliwr mawr
Edmygai'r Bwrdd fel prif feddylddrych oes—
Fel sylweddoliad o angenion gwlad a byd."

"Rhoes Myrddin liw ei oes ei hun i'w Fwrdd, . . .
Culhau y Bwrdd er hynny wnaeth ei liw . . .
Cleddyf, Bwrdd, a Chwpan—O dyna fyd!
Ei wlad yn gylch, a Rhufain o'r tu faes."

"Dyna fyd," yn wir! Yn lle rhamant y Greal, ceir sôn am y cwpan yn newid ei liw a'i lun, wrth newid gwlad ac oes,

"Nes troi yn eilun i baganiaid byd."

Yn y Trydydd Caniad, cawn Joseph yn wynebu ar ei daith, a gwrthdarawiad Moslem a'r Greal. Dywed y bardd fod Mahomet y tu allan i'r cylch, am mai nerth yr urdd yw'r gadair wag a gydnebydd hawliau'r pur. Efengyl yngwisg ei hoes yw "egwyddorion santaidd bwrdd y nef," a chymer crefydd ei lliw oddiwrth oes sifalri. Go ryddieithol yw'r caniad drwyddo. Sut y gallai bardd lai na bod yn ddiswyn wrth symud yn y fath fyd? Try Joseph, yn niwedd y caniad, yn Galad:—

"Pa le mae Joseph ddaeth â'r Groes i'r tir?
Mae eto'n fyw, yn arwain megys cynt,
Ond Galad yw ei enw gan yr oes;
Y Pur apwyntir gan y nef o hyd."

Dyma gymeriadau'r Pedwerydd Caniad:—Joseph, yr anturiaethus; Moradrin, y teyrngar; Lanslot, y bardd; Peredur, y temtiedig; Gwalchmai, yr hunangar; Galad, y pur a'r hunanaberthol. Wele ni, o'r diwedd, yn agos at destyn y gerdd. Adroddir ychydig o hanes cais pob un o'r marchogion, ac athronyddir llawer ar eu cymeriadau. Buasai'r amlinelliad cywir o gymeriad Lanslot yn beth priodol ddigon mewn traethawd, ond yma nid oes iddo le, mwy na'r sylwadau hyn ar Galad:—

"Pwy yw Galahad? Mab i bwy y Pur?
Na dd'weder byth. Oes iddo dad a mam?
Ni waeth i bwy y perthyn Pur yr oes;
'Heb dad, heb fam,' yw'r dwyfol, medd y nef."

Proffwydoliaeth y rhamant, medd y pumed caniad, yw Crist i Gymru, a Chymru i Grist. Nis gallai'r Derwydd, nac Arthur a'i farchogion, roi i Gymru y Crist ag oedd eisoes yn ei chalon. Dywed *Guto* i Gymru adael defosiwn Moslem a nerth Cesar am y gwir, a gwneud yr Aberth yn arwr. Gwelir yr ymchwil am y Greal, heddyw, yn awydd y genedl am y pur. Mae *Guto'r Glyn* yn feddyliwr uwchlaw'r cyffredin, ac fe allai yn fwy bardd nag y gwelir ef yn y bryddest hon. Amlwg yw iddo arfer a phregethu, ac mae peth i'w ddysgu ganddo eto yw canu rhamant er ei mwyn ei hun. Fel y mae, heddyw, gwna ddefnydd gwell o'r testyn nag a wna *Abou Ben Adhem*. Ymlynna'n ffyddlonach wrth y Greal. O ran eu hawenyddiaeth go gyfartal yw'r ddwy gerdd. Dull y beirdd o athronyddu, ac o edrych ar y rhamant fel cyfle am bregeth a gyfrif am droi'r byd o chwith iddynt.

Gwlad yr Hâf. — Rhydd *Gwlad yr Hâf* grynodeb go helaeth o lenyddiaeth y pwnc, ac yna, cyn dechreu canu, gynhwysiad cyflawn o'i bryddest. Dechreua gyda chaniad rhagarweiniol sydd yn sôn am hudoliaeth y breuddwyd gwell. Nid yw saernïaeth ei benillion yn cwbl foddio, a cheir tinc Seisnigaidd gan ambell linell. Ni ddianc mo'r bardd hwn yn llwyr ar yr ansoddion ychwaith :—

"Cyfaredd yr ysprydol
Yn araf huda'r enaid o'r materol."

Sonia'r Caniad Cyntaf am anturiaethau Arthur a'i farchogion, a'u hymchwil am frenin-dlysau. Dyg i fewn grybwyllion am Gilhwch ac Olwen, am gleddyf Gwrnach a Phair Diwrnach Wyddel, am fwys Gwyddno Garanhir a Phreidden Annwn. Ceir y sôn cyntaf am y Greal ym Mabinogi Peredur, a chenir am y parabl a esgeulusodd Peredur yn llys ei ewythr, a'r chwedlau prin a aeth i lys Arthur. Teimlir fod y bardd yn gwbl gyfarwydd yn llenyddiaeth ei destyn, a'n bod yn troi am y tro cyntaf, ym myd y fabinogi a rhamant. Eithr nid cystal, bob amser, yw'r llenor ag y disgwylid. Ceir ganddo eiriau diweddar a phriod dduliau Seisnig, a difethir swyn y gerdd aml i dro, gan ryw ymadrodd fel "medd yr *historia*," a'n dyg yn ol i'r ugeinfed ganrif. Nid yw'r farddoniaeth ychwaith mor gain a gorffenedig ag y dymunid. Ceir odlau egwan, a thór mesurau, a llinellau amddifad o awen. Dyma'r Greal :—

"Hwnw yw'r Gwaedrudd Gwpan sydd yn llaw angylion,
Cwpan Swper ola'r Crist, a dafnau cochion
Ynddo'n ddisglaer ; santaidd waed o ing Calfaria,
Gaed y dristaf awr gan Joseph o Arimathia."

Yn yr Ail Ganiad, darlunir drwg gyflwr llys Arthur, a phererindod Arthur i Gapel Sant Awstin. Yna, ceir gwledd yn llys Parneissens, i'r hon y daw tair morwyn ar neges. Cyferfydd Gwalchmai â'r morwynion ar eu dychwel, a disgrifir ei ymdeithiau hyd randir Peleur frenin a chastell y Greal. I orffen y Caniad, ceir eto wledd a gweledigaeth brin, a byd o chwith, oblegid esgeuluso'r parabl. Yma, eto, deuir ar draws yr un gwallau a nodweddion. Anaml y cwyd y bryddest yn uwch na rhyddiaith y Seint Greal, er ffyddloned yw'r bardd i gyfnod rhamant. Wele engraifft deg o natur y gerdd :—

"Bu farw'r cawr, a Gwalchmai ddug ei ben a chelain
Y llanc i lysoedd Gorgeraus, a dwys wylofain
A thristwch fu yn hir gan bawb, er hynny'r brenin
A roes i Walchmai yno'r cleddyf hyglod, dillyn."

Caniad byr yw'r trydydd ar Gais Lawnslot, a'i waith yn gwrthod rhoi i fyny ei serch at Wenhwyfar. Ymgeidw'r bardd rhag y demtasiwn i bregethu. Nid yw'r caniad, er hynny, nepell oddiwrth ryddiaith. Disgrifir yn y pedwerydd caniad, ddyfod Galath, ei eistedd yn y Sedd Beryglus, ei dynnu'r cledd o'r waen, ynghyda'r ymddangos o'r Greal yn y llys. Yna, daw ymado'r marchogion, a llwyddiant Galath. Dyma'r caniad goreu o'r pedwar, ond teimlir mai swyn yn codi o'r stori ei hun, ac nid o waith y bardd, sydd iddo. Er ffyddloned yw'r caniad a'r caniadau i ramant y Greal, cyffredin, ar y cyfan, yw'r fydryddiaeth a'r awenyddiaeth; a'r goreu peth i'w ddweyd am yr ymgeisydd yw nad yw'n amcanu rhoi ar lawr bethau chwyddedig a thywyll. Ei gais syml yw rhoi inni'r Seint Greal ar fesur, heb anafu llawer ar dlysineb ei *historia*. Dichon nad yw *Gwlad yr Hâf* yn gystal bardd ag *Abou Ben Adhem*, neu *Guto'r Glyn*, ond rhoddi'r iddo le uwch yn y gystadleuaeth hon am ei fod yn ffyddlonach i fyd rhamant, ac i'w destyn.

Peleur.—Dechreua *Peleur* gyda chaniad ar "Goleuni newydd yn dod i'r Hen Rodfeydd." Mae ei fesur yn hoew, ei iaith yn bersain a Chymreig, a'i awenyddiaeth yn ddymunol odiaeth. Dyma ni ar unwaith yng nghymdeithas bardd o radd anrhaethol uwch na'r chwech arall. Wele bennill o'r caniad:—

"Gloywach na'r feisdon dan fedydd yr ewyn
Yw'r gwawl y tu hwnt i'r drws;
A'i wylio mae rhywrai tanbeidiach eu hedyn
Na rhuddsail yr enfys tlws:
Daliant eu dwylaw yn nhòn y goleuni
Gerllaw yr arianfwrdd gwyn,
Lle mae y wyrth yn ei diwair fawrhydi,—
Aniogel yw'r drwg fan hyn."

Yn yr Ail Ganiad, olrheinir ymdaith y Greal i Afallon. Gosodir yng ngenau gwron yn llys Caerlliwelydd adroddiad o helyntion Joseph o Arimathëa a'r Greal. Nid oes yn y caniad hwn lawn cymaint o'r bywiogrwydd a'r swyn dieithr a geir yn y caniad cyntaf. Nid yw'r fydryddiaeth na'r iaith cystal. Llithra'r bardd ar air, ac odla ar ei gyfer, ar dro, ac nid yw mor ofalus a chynnil ar ei gymariaethau ag y cerid. Tuedd i ymdroi gormod sydd yn yr adroddiad. Nid mawr yw'n hawydd am wybod i fanylrwydd helyntion y gwr o Arimathëa, yn enwedig pan ddeuir yn agos at ryddiaith. Cynnwys y Trydydd Caniad yw: dyfod Galath i'r llys, ac i'r Sedd Beryglus; tynnu'r cledd o'r waen, ac ymddangos o'r Greal; y llw a'r ymadawiad. Caniad syml a thlws yw hwn, heb fod yn berffaith o ran iaith ac odl. Ceir cryn lawer o geinder geiriau, a chyfaredd yr awen wir, ar bob tudalen. Anturiaethau'r marchogion sydd yng Nghaniad y Pedwerydd. Sonir am yr ychydig a fu'n ffyddlon i'r llw, a'r llawer a drodd yn ol. Daw'r bardd yma i fyd ansoddion, fwy nag unwaith. Dywed am ddatod "clo y dwyfol." Ceir ganddo ambell gwpled go gyffredin, megys:—

"Llawnslot ei hun âg Arthur yn gyfeillgar,
Ond fyddai'n fwy, pe'n llai yn serch Gwenhwyfar."

Mursendod yw:—

"A'r nawn a chanu adar drwyddo'n tincian,
Fel swn modrwyau aur ar loriau arian."

O neshau at faich y Caniad, gwelir mai Cais Syr Lawnslot sydd yma, yn benaf. Dywedir yn bur briodol am dano:—

"Mae'n methu cadw draw, mae'n methu hefyd
A dodi 'i law ar glicied drws y bywyd."

Eithr ni threiddir i enaid y marchog anrhydeddus a'r carwr anghyfreithlon. Pardduir gormod ar y gwr sy'n hoffus gan bawb, ond yn colli mewn un peth. Dwbio lliw, ac nid paentio'n gynnil gywir yw a ganlyn:—

"Syr Lawnslot! brithed wyt a'r ieuanc alarch,
Caletach na'r un maen yng nghraig Tintagel,
Chwerwach na'r pren sy'n dwyn y balm o'r awel,
Mwy moethlwm nag yw brigddail y ffigyswydd."

Carem pe bae yn y Caniad fwy o ysbryd dramataidd a medr i ddehongli. cyfrinion bywyd Llawnslot. Nis gwyddom yn iawn paham y metha yn ei gais. Caniad yn sôn am Bwrt a Pheredur a Galath yw'r pumed. Parotoi Galath yw ei fyrdwn, yn bennaf. Ceir yma eto dipyn o fursendod, ac weithiau gymariaethau pur ryfedd :—

> "Ond dydd ei nerth a drôdd yn nos ddilewyrch,
> A'i ymdrech mor ddifudd a phren digynyrch."

Eithr ni ddymunir am ganu mwy swynol na'r llinellau sy'n sôn am Galath yn cael y wisg a'r cledd gan y forwyn. Byd disgrifio cywrain a thlws yw byd cynefin Peleur, mae'n eglur. Yng Nghaniad y Chweched, ceir Peredur yn adrodd helynt y forwyn, sut bu iddi gwmni'r Greal, a'i marw. Yna, ceir ymadaw Peredur a Galath, a hanes Galath a Llawnslot yn y llong gyda'r forwyn farw. Wedyn, daw ymadaw Llawnslot a Galath, a brith-olwg Llawnslot ar y gogoniant. Caniad hynod o brydferth yw hwn drwyddo—helyntion y forwyn a gweledigaeth Llawnslot yn arbenig felly. Dichon mai Peleur ei hun yw'r goreu i benderfynu pa un ai cadw ar wyneb ei destyn ai treiddio i'w galon sydd oreu iddo. Ymddengys y prif gymeriadau, mewn Caniad ar ol Caniad, fel yn rhoi cyfle i'r bardd am ddarluniau prydferth yn hytrach na chyfle i ddehongli dirgelion eu heneidiau, ac i awgrymu gwirioneddau tragwyddol wir. Llwydd Galath, Bwrt a Pheredur i wel'd y Greal sydd yng nghaniad y seithfed. Dygir y Greal i Sarras, ac, ar ol marw Galath, i'r nef. Dipyn yn arwynebol yw'r caniad clo hwn. Disgwyliem weled Galath yn cael lle mwy arbenig a gogoneddus. Arwynebedd ei gymeriad, mewn gwëad cain o hanes, yw'r cwbl a geir yma. Teimlir fod rhywbeth mwy eto i'w ddweyd am brif gymeriadau'r Cais, ac am y Greal ei hun. Atodiad yw Caniad yr Wythfed, yn mynegi mai'r puraf ga'r weledigaeth o hyd, ac yn cyffwrdd âg unigrwydd y galon santaidd. Caniad byr a swynol iawn yw hwn, er mai math o foeswers ydyw ar faich y gerdd. Pryddest Peleur yw'r geinaf yn y gystadleuaeth, ac nid oes yma un i'w chystadlu â hi o ran swyn a phrydferthwch, ond credir fod yma gerdd sydd yn gwneud gwell chware teg âg enaid y testyn ac a'r prif gymeriadau. Mae yma un bryddest sydd nid yn ein goglais a'n swyno yn ogymaint a'n cyffro, drachefn a thrachefn, hyd ddyfnder ein henaid.

Mab y Werydd.—Dechreua *Mab y Werydd* gyda chaniad ar "Y Goleu Dieithr," a disgrifia'r ffin rhwng gwyll yr hen grefydd a gwawr y grefydd newydd. Mynega telynnor ei fwriad i ganu i ryw bethau gwell a amlygesid iddo, a rai o'r marchogion eu penderfyniad i geisio gweled rhyw ogoniant a dywynodd yn awr ac eilwaith ar eu llwybrau. Caniad newydd ei fesur, a dieithr a gwyllt ei awenyddiaeth yw hwn. Wele bennill sy'n dilyn cainc y telynnor :—

> "Aeth gwyll yr hwyr ddiseren, ac oerni'r nos trwy'i galon,
> Cyn tewi o'r taranau uwch ei ben ;
> A chyn bod fflam y bore yn llosgi ar gopäon,
> Rhwng dail y llwyn fe welai mal llaw wèn—
> O oleu tanbaid claer yn gafael yn y delyn,
> Ac yn cyweirio'r tannau'n undon dlos ;
> A chwa o ddieithr wynt ar ol y llaw yn dilyn,
> A'r byd yn troi yn ganu yn y nos."

Yn yr Ail Ganiad, daw Galahad, y Marchog Coch, i lys Arthur, a cheir golwg ar ei anturiaethau. Caresid pe bai Galahad yn cael enw Cymraeg, a phe bai ambell air fel *carnifal* wedi ei adael allan. Caniad nerthol a gafaelgar, er hynny, yw'r caniad. Teimlir fod y tu ol iddo awen wrrywaidd. Y prif fai yma yw gwneud Galahad yn rhy ymwybodol o ddiffyg y llys, o'i burdeb ei hun, ac o'i alwad arbennig i'r Cais. Caniad byr ar y Cais yw'r trydydd. Ceir ynddo odlau diffygiol a iaith wallus. Cynelir bywyd y gerdd i fyny yn dda, ond carem pe bai Galahad yn llai ymwybodol o'i burdeb a'i genhadaeth. Y Weledigaeth Gyfeiliorn yw'r enw sydd ar y pedwerydd caniad. Ynddo ceir Cais Gwalchmai (heb gymorth crefydd), a Llawnslot (marchog rhamant a serch anghyfreithlon). Ymgais ganmoladwy yw hon i ddangos sut y methodd dau o'r ceiswyr. Dichon nad yw yn gwbl eglur paham y methodd Gwalchmai. Weithiau, serch amhur sydd yn ei luddias yntau. Diau mai gwell, er lles y gerdd, fyddai rhoi ar Walchmai serch at y byd, gan gadw'r serch arall i Lawnslot. Gwell fyddai Galahad, hefyd, heb y cerydd i'w dad. Mae wyneb y marchog pur yn llewyrchu drwy'r gerdd, ond y gresyn yw ei fod ef yn gwybod hynny. Eto, a thynnu ymaith y beiau a nodwyd, dyma ganiad â gwell a dyfnach amcan iddo nag sydd i ddim arall yn y gystadleuaeth hyd yn hyn. Daw'r Dymer Nacaol yn nesaf. Da fod y pregethu pendant yn y penawdiau a'r cynllun. Cais Peredur sydd yn y Caniad hwn, a danghosir ynddo ddiffyg y deall heb gymorth ffydd. Caniad byr ydyw, pur ddiffygiol o ran geiriadaeth ac odl. Torfynyglir geiriau, ac odlir yn esgeulus. Mae baich y Caniad yn gryf, ac yn amcanu'n gampus. Gwelir yn eglur fethiant y deall, a gallesid ymfoddloni heb ddwyn yr hyfforddwr Galahad i mewn yma eto. Y Dadorchuddiad yw teitl y caniad diweddaf. Dechreuir ef gyda buddugoliaeth Bwrt ar swyn serch; ac yna, ar ol ychydig ymdroi, eir ymlaen at gyffes a gobaith Galahad. Y mae Galahad, yma, yn fwy dynol a gostyngedig a hoffus Mae addfwynder yn ei burdeb, a mireindeb yn ei nerth. Gwelir ffydd y galon bur yn myned ymlaen at y dadorchuddiad, ac ar ol dod i ysblander y Greal, yn cuddio'i hwyneb. Daw'r gân i ben pan sylweddolir y dymuniad, a diau mai gwell hyn na golwg hir ar y Seceina. Ceir anaf neu ddau ar y mydr a'r odl yn y Caniad hwn, a chyn gwelo'r gerdd oleuni dydd drwy y wasg, cynghorem bwyllgor yr Eisteddfod Genedlaethol i'w dychwelyd i'w hawdwr. Gwaith rhwydd fyddai symud y mwyafrif o'r meflau, a dylid gwneud hynny. Nid oes, yn awr, i mi ond ychwanegu mai *Mab y Werydd*, i'm tyb i, sydd yn defnyddio'r testyn i'r fantais oreu, ac yn canu'r bryddest fwyaf cyfoethog ei hawenyddiaeth a'i gwirionedd. Drwy bedwar o'i brif gymeriadau—Gwalchmai, Llawnslot, Peredur, a Galahad—dehonglodd gyda medr ac ysbryd gwir fardd ystyr y Greal, y Cais, y methiant a'r llwyddiant, ac erys ei gerdd, ar ol ei diwygio, yn un o'r pryddestau goreu a gynhyrchodd yr Eisteddfod Genedlaethol.

Pryddest: "Y Greal Santaidd."

Gan Dyfnallt, Pontypridd.

> "*More is it than ease,*
> *Palace and pomp, honours and luxuries,*
> *To have seen white Presences upon the hills,*
> *To have heard the voices of the eternal Gods.*"
>
> "*Whose high endeavours are an inward light*
> *That makes the path before him always bright.*"

BRASLUN.

I.—Y GOLEU DIEITHR.

Breuddwyd Rhamant—Y byd ar y ffin rhwng gwyll a gwawr—Cwymp y bardd drwy foeth y llys—Hiraeth am y ddawn goll—Yr anweledig yn cyweirio'r delyn fud—Gwŷs ddieithr i'r marchogion ar ei hanturiau—Y Greal heb fod yn weledig, ond ymwybyddiaeth fyw o'i ddylanwad ysbrydol yn aros yn y byd.

II.—Y MARCHOG COCH.

Cwmwl ar deyrnas Arthur—Gwron y Greal—Swyn crefydd y fynachlog—Cymhelliad yr ysbrydol—Bywyd llys Arthur—Neuadd y Ford Gron—Ymddangosiad a neges y Gwron yn y llys—Dadfeiliad yr Urdd—Priodoleddau'r Gwron—hunananghofrwydd, drwy eistedd yn yr "Eisteddfa Beryglus"; cryfder, drwy dynu'r cledd o'r maen yn yr afon; gwroldeb, drwy goncro yn y twrnamaint—Y daran a'r goleu yn ateb ysbrydol i gymhwysderau Galahad—Y Greal yn faen prawf cymeriad ysbrydol.

III.—Y CAIS CYFRIN.

Ymado o Gamalot i chwilio am y Greal—Trallod yn y llys ac Urdd y Ford Gron—Y Greal yn dattod rhwymau nerthoedd byd—Arweiniaeth Galahad—Ymwahaniad y llu—Crwydro ar gyfeiliorn am nad oeddent wedi deall y goleu a'r daran—Galahad yn ymdaith dros y llwybr uniawn yng ngholeu'r weledigaeth—Cyflawn arfogaeth y Gwron i'w neges—Castell y Morwynion, arwyddlun trais a chaethiwed bywyd—Y gormesedig yn disgwyl gwaredigaeth—Commissiwn Galahad, diwygio a gwaredu—Y bywyd uchaf ar lwybr llesoli a rhyddhau eneidiau.

IV.—Y WELEDIGAETH GYFEILIORN.

Gwalchmai ar grwydr—Ceisio'r Greal heb gymhorth crefyddol—Llŵ anystyriol—Ofn caledi'r cais—Hunan yn gorchuddio'r Greal—Gwrthgilio—Cerydd a chyngor y meudwy, apel crefydd—Ymdaith Lawnslot—marchog dychymyg a rhamant—Natur yn chwerw ato yn herwydd ei gariad halog—Rhamant cariad anghyfreithlawn yn cymylu ei weledigaeth—Cariad at Wenhwyfar yn ei symbylu i'r Cais, ac nid dyhead am fywyd uwch—Ystorm euogrwydd—Colli ei urddas a'i nerth wrth syrthio i bechod—Galahad yn mynd heibio, Ffydd a Phurdeb yn galw arno i geisio'r ysbrydol—Cymhelliad y meudwy i gyffesu a gadael pechod—Methu canfod y bywyd ysbrydol o herwydd cariad euog—Y byd yn dioddef o'i blegid—Yr Eglwys fel sefydliad arwyddluniol o'r Greal yn apelio ato—Ymddiddan a Galahad—Cychwyniad newydd ond heb gyfnewid ei galon—Gweddio am weledigaeth o'r Greal heb ymadael â'i bechod—Yn ymyl Gweledigaeth gyflawn o'r Greal, ond yn ei cholli oblegid balchder a drygedd ei gariad.

V.—Y DYMER NACAOL.

Peredur ar gychwyniad y Cais cyfrin wedi esgyn i Fynydd y Weledigaeth—Y deall wedi cael cipdrem ar wirionedd—Y galon yn llawenhau fod y deall yn goresgyn anhawsderau meddyliol—Disgyniad Peredur—Cyffes amheuaeth—Melldithio credo—Dirgelwch byd a bywyd—Siomedigaeth ymchwiliwr gonest—Deall clir, bywyd glân, addewidion traddodiad yn anigonnol i gyrhaedd y datguddiad uchaf ar fywyd—Digalondid ymchwiliad yn wyneb anhawsderau—Ymyriad Galahad—Ffydd ac ysbrydolrwydd yn dehongli anhawsderau pan fyddo deall yn methu—Ffydd bersonol yn yr ysbrydol yn concro pob gelyn meddyliol.

VI.—Y Dadorchuddiad.

Peredur wedi concro amheuaeth yn dilyn Galahad—Cymeriad Bwrt, concro temtasiynau yn nerth ffydd naturiol heb gymhorth rhyfeddodau—Gweld Lawnslot yn ffoi yn ol i'r hen gylch—Temtasiwn cariad i anghofio'r bywyd uchaf—Buddugoliaeth Bwrt—Ymdaith Ffydd, Gobaith, a Chariad i'r ddinas ysbrydol—Methiant y marchogion ereill oblegid dilyn lledrith—Gwarchodaeth ysbrydol dros wir geisiaid y Greal—Galahad heb ddioddef oddiwrth un math o adweithiad—Ffydd âg undod dwyfol—Ceisio'r sylweddiad yn lle'r awgrym—Teml y Greal—Cartref y Weledigaeth ogoneddus—Ymgolli yn y Perffaith a'r Dwyfol—Bywyd o antur ysbrydol yn concro angeu, ac yn ymgolli mewn possibilrwydd tragwyddol.

I.—Y Goleu Dieithr.

Cyn i glychau'r pylgain ganu yn y dwyrain,
 A dihuno ysfa ddieithr yn y byd—
Cyn i lif y goleu newydd dd'od i Brydain,
 Llamai'r oes yn wyllt ar lenydd moroedd Hud;
Brau oedd llestri ei breuddwydion ar y tònnau
 Pan y t'rewai'r awel yn yr hwyliau llwyd;
A noswyliai sêr ei chalon yn y dehau
 Cyn y torai'r cyfddydd ar ystorm ei nwyd.

Ol a blaen y crwydrai ysbryd dwfn y moroedd
 Fel aniddig ffydd y werin ar y lan,
A thrwy'r nos y gwyliai'r dewin gŵr y dyfroedd
 Am yr anadl chwythai'n fflam y llewyrch gwan
Daflai'r lleuad brudd trwy dewdwr nos a niwloedd,
 Dros y môr yn lli' ar ewyn balch y dòn,
I fugeilio llestri o anwel y pellderoedd,
 I borthladdoedd teg obeithion dan y fron.

O dan y llwyn, ym mrig yr hwyr, ar gŵr y goedwig,
 Ymhell o swyn y llŷs, y ddawns, a'r medd,
Y safai bardd yn fud, a'i delyn yn doredig,
 Ac arswyd siom a melldith yn ei wedd,
A phe gallasai, tyn'sai wae o ing y tànnau
 I dorri yn llifogydd dros yr oes,
I ddial holl gamwri temtasiwn gwâg bleserau
 Ganasai dan hudoliaeth gwyntoedd croes.

A chanwaith yn y llys y bu'n difyrru Arthur
 Ac urddawl gymdeithion y Ford Gron:
Ar ei darawiad beiddgar yr ai y dewr i antur,
 Ac wrth ei gainc dychwelai'n arwr llon.
Ond daeth blinderau hirnych hwyrnos dros y tànnau,
 A phallodd nerth ei law gyweirio tant,
A thorrodd dros y delyn ystormydd o daranau,
 A llyfodd mellt y mêl oddiar ei mant.

"O, gwae i mi!" medd ef, a'i ddwylaw yn grynedig,
 "O, gwae i mi erioed afradu'm serch
I borthi gyda'm telyn oferedd oes lygredig
 A dirwyn cainc i foddio calon merch.
O, gwae i mi o golli y cyffyrddiad cyfrin
 A alwai ataf fiwsig nef a llawr,
Cyn cwyno o'r llinynnau dan awel y gorllewin
 A'r haul ar hyd y tannau fyn'd i lawr."

Aeth gwyll yr hwyr ddi-seren ac oerni'r nos trwy'i galon
 Cyn tewi o'r taranau uwch ei ben;
A chyn bod fflam y boreu yn llosgi ar gopaon,
 Rhwng dail y llwyn fe welai mal llaw wen
O oleu tanbaid claer yn gafael yn y delyn
 Ac yn cyweirio'r tannau'n undôn dlos,
A chwa o ddieithr wynt ar ol y llaw yn dilyn,
 A'r byd yn troi yn ganu yn y nos.

Medd ef, a'r wawr yn codi'n ddisglaer yn ei wyneb,
A'i ddwylo'n fyw o wefr newydd oes,
"Mi wn mai nerth y Greal ataliodd y trychineb
Oedd neithiwr yn cildynnu'r tànnau'n groes:
Ni cherdda nodau llwgr eto dros y tànnau,
Ni flysia'm llaw am oglais euog wanc;
Bydd melus canu ymdaith diorphwys ddyheadau,
A buddugoliaeth rhinwedd pur, didranc."

* * * *

Yn ol o'u haml grwydro mewn fforestydd llwydion
Y doi'r marchogion gyda'r Pasc i'r llys;
Ac ogylch y Ford Gron yr ymgynullai'r dewrion
I wrando stori'r anghynefin wŷs
Flinasai aml un o honynt ar ei antur
Ar lawer awr o ing ymhell o dref,
Nes codai cwmwl drycin ar freuddwyd Arthur,
A ffoi o seren hedd yr Urdd o'r nef.

"Fy Arglwydd," meddai Kai, "hyd lennydd Mor y Gogledd
Y crwydrais o'm cynhefin ddyddiau hir,
Dan lewyrch Goleuadau'r Pegwn a'u hudoledd
Y drysais lawer gwaith mewn diffaith dir.
Ond pan fai dua'r nos doi fflach i fin y waew
Ddiffoddau fflam y Goleuadau oll,
A llosgai lwybr claerwyn o fy mlaen i'm cadw
Rhag tynged greulon y marchogion coll."

"Mor felus," meddai Gwalchmai, "oedd cysgu'm hûn yn dawel
Ar fin y môr a'r tonnau yn fy nghlyw,
A chau am danaf swyn y tiriogaethau dirgel,
Lle y breuddwydia'r oesoedd yn lle byw.
Ond pan y lledwn gyntaf fy mhabell ar y tywod,
Daeth llais i'm galw adref dros y lli',
I frwydro, concro, byw a chwilio am ryfeddod—
Rhyfeddodd penna'r oesau i gyd i mi."

"Wrth borth y dwyrain safwn," meddai'r dewr Beredur,
"Pan dorrai'r wawr un boreu ar y môr,
A dallodd ei gogoniant ysblander gwyllt fy antur,
Ac arnaf cauodd ei dewinol ddor;
A gwyliais yno'r llenni yn nheml y goleuni
Yn codi ac yn symud o fy mlaen;
A thrwy ryferthwy tanbaid y goleu oddi fyny
Y rhedai llif eiriaswawl di-ystaen."

"Ym mlas y brenin Peleur," meddai Lawnslot fêlfin,
"Y gwelais y golomen oddifry
Yn dwyn y beraroglus phiol yn ei chylfin,
A'r persawr santaidd yn gorlenwi'r tŷ;
A morwyn deg yn dwyn y cawg o aur puredig,
A'r brenin yn addoli ger ei fron,
A gwybum yn fy nghalon y byddwn yn golledig
Nes caffwn eto'r weledigaeth hon."

* * * *

Ar feddwl glân, cyntefig, fy ngwlad y daeth trychineb
Pan ballodd gafael gref ei seml ffydd;
Wrth afradloni 'i nerthoedd ar wagedd a ffolineb
Y cerddodd lwybrau'r nos ar ol y dydd.
Bu llawer oes o bechu yn cuddio'r Llestr Santaidd;
Ond pan na welid ef gan farwol ddyn,
'Rhoedd gwyrthiau'i ryfeddodau trwy Brydain yn ddirgelaidd
Yn cadw gobaith cenedl ar ddihûn.

II.—Y MARCHOG COCH.

Pan godai'r byd o gwsg a hunllef nos,
A'r wawr fel gwyryf deg yn plannu rhos
Ar ben y bryniau gydag ysgafn law,
'Doedd yn y nef un cwmwl namyn draw
Uwchben Camalot llosgai *un* yn fflam,
Ac aml-liw gwaed a phechod, chwant a cham,
Fel lluched yn ymnyddu trwyddo i gyd,
A'r gwynt yn chwythu'i gysgod dros y byd.

O gyntedd llwyd fynachlog ar "awr brim,"
Y cerddai llanc o decaf wedd, yng ngrym
Ei oes a'i nwyf, ac o wehelyth hen,
A'r haul yn codi yn ei ieuanc wên.
Ei drem fel fflam y wawrddydd ddi-ystaen
Yn ysu holl gysgodau'r nos o'i blaen;
Gan deced ei wynebpryd yn yr haul,
A chryfed nerth ei enaid ar ei ael,
Ni feiddiai duw warafun iddo'i lam,
Na dewin gyda'i hud ddisodli'i gam;
Mud ydoedd llafar cariad pawb o'i ryw!
A gwawl lladradaidd swyn ei lygaid byw
Ysbeiliai degwch popeth yn y byd
I'w weu'n ddewinol wenau yn ei bryd,—
Ysbeiliai fflam y wawr o'r nefoedd wen
I'w phlethu'n goron danbaid am ei ben,—
Ysbeiliai flodau mêlfin, lygaid-glas,
I dywallt cusan ar ei fin fel gras
Ar wefus sant. Dihalog oedd y llanc,
A dyheadau dwyfol ffydd fel gwanc
Aniwall newyn yn ei ysbryd glân,
Heb wewyr afrad ysfa'n llosgi'n dân
Yn llif ei waed, na dolur chwant yr oes,
Na balchder bywyd yn rhoi iddo loes,
Na swyn y byd yn denu'i fryd â'i haint
Am gariad merch a llawryf twrnamaint.

Edrychai yn ei ol â chalon drist
At arwydd Pren y Grog ac angau Crist
A losgai yn y tanlli' dês uwchben
Yr hen fynachlog; a'r golomen wen
Yn hedfan i'w ffenestri fel erioed,
Ac adar Duw yn llanw llwyni'r coed;
A chofiai dawel awr y gosper pêr,
A'r dydd yn ffoi tu hwnt i ŵydd y sêr,
A'r weddi daer ar lawer noson hell,
A'i pheraroglau'n llanw'r bellaf gell,
A phoen yn troi yn fiwsig yn y salm,
A thangnef dwys y fan fel grasol falm
Ar friwiau'r meddwl flinid ambell waith
Gan wynt y dwyrain o'r anialwch maith.
Edrychai yn ei flaen, a gwelai'r byd
Yn agor ger ei fron ei byrth i gyd,
Ysblander ar ysblander yn y nen,
A'r ddaear fel y nefoedd—heb un llèn
O gwmwl drosti; awyr nef yn llawn
O leisiau a thelynau peraidd iawn,
A thyrfa anweledig, felus-lef,
Yn disgyn ac yn esgyn trwy y nef.

Yng ngenau'r dyffryn hir, a pharth â'r bau
Lle buasai'r dòn o oes i oes yn gwau
Ei brodwaith brêg o ewyn berw'r aig
Am eddi'r tywod aur a godreu'r graig,

Y gwelai balas gorwych Arthur Fawr,
A bannau'r gogledd pell yn dod i lawr
I'w warchod beunydd rhag rhuthriadau blin,
A sydyn hynt barbariaid dros y ffin.
Ar gyntaf fflach pelydrau'r wawrddydd gàn
Y cânai'r clychau yn y tyrrau ban,
A chodai'r miloedd o'u breuddwydion cêl
Fel gwersyll gwenyn Mai i'w hynt am fêl.
Cydgyrchai'r llu i neuadd lawn o wledd,
I antur wallgof uwch y gwîn a'r medd.

Ni phallai'r gwîn a rhedeg ddydd na nos,
Ni pheidiai'r mêl ar fin un forwyn dlos,
A thyngai'r dewr newynog gyda'r hwyr,—
"Rhaid i mi weled bywyd trwyddo'n llwyr;
Mae gwîn na phrofais unwaith hyd yn hyn;
Mae cân na chlywais eto yng nghoed y glyn;
A chyn y delo'm tynged i fy nal,
Mi gadwaf yn fy rhwysg y carnifal,
A rhedaf trwy y byd heb deimlo'n flin
Ar ol y breuddwyd welais yn y gwin."

O bresenoldeb têr y gwyrthiau tân
Yn yr offeren, ac o gwmni'r gân
Ddolefus ddwys offrymid gyda'r dydd,
A'r weddi gafodd wyneb Duw trwy ffydd,
I ganol dydd o ryfeddodau mwy
Daw Arthur a'i farchogion heirdd, a thrwy
Ffenestri llathr yr ystafell fawr
Y llifa diluw o oleuni i lawr.
A llygad craff pob marchog dewr a syrth
Ar eur-lyth'rennau a gerfiasai gwyrth
Ar eisteddfäu'r marchogion; ac o dan
Y llèn o bali gwyn yn orchudd càn
Dynesid ogylch y "Beryglus Sedd,"
Mae enw'r marchog o deledïw wedd.

I wyddfod Arthur ac o flaen yr Urdd,
Fel ysbryd ieuanc llon y gwanwyn gwyrdd
Yn erlid drychiolaethau'r gaeaf llwm,
O faes i fynydd ac o fryn i gwm,—
Yn dod ar hynt i fangre coed di-ddail
A'r nadroedd yn epilio wrth eu sail,
A fflamiau'r blagur ieuanc ar eu brig
Yn diffodd dan anadliad storom ddig,—
Daeth Galahad deledïw'm mraich y dydd,
A'i drem yn ddisglair gan ysblander ffydd.
A than ei sang y crynodd seiliau'r llys,
A tharan yn ei lais gyhoeddai'r ŵys
Fod dydd y farn ar dorri ar yr Urdd,
A'r dewr i geisio nef mewn newydd ffyrdd.
"Ah, unben!" meddai, "yn gynnar yn fy oes,
Cyn i fy nghalon wybod am un loes,
A chyn i hiraeth am baradwys goll
Dywyllu wybren fy ngobeithion oll
A chymyl du, a chyn i newyn nwyd
A phläau chwant a blys gordeddu'n rhwyd
Am danaf fi, mi dyngais i Dduw'r Nef
Na fynnwn ddim ond ei ewyllys ef.
O, gwae i mi o methaf gadw'm gair!
A gwae i'r byd os yn ei fagl y'm cair!
Ymholais â'r oraclau dwyfol cyn
Im' wybod nerth y rhyfeddodau hyn
Y sydd yn rheibio meddwl gwyllt yr oes.
Ar waethaf ergyd pob rhyw ddamwain groes,

A threm anobaith ymhob wyneb-pryd,
A gwawd cymdeithas a chasineb byd;—
Er arswyd angeu, fflangell, ac ystanc,
A syched mewn anialwch du, a gwanc
Difrodol newyn yn fy nghnawd, a thwyll
Dyhirod mewn diffeithwch mawr, a phwyll
Y sant a gâr orphwysfa'n fwy na dim,
Nid oes nac ing na bri a ddigwydd im',
Na mawl ar dafod brenin yn y llys
A'm hetyl ar fy nghais,—a dŷr y blys
Am weld y wyrth na chenfydd ond y pur
A'r gostyngedig drwy ysbrydol gur."

Yng nghadair Myrddin yr eistedda'r llanc
Heb bryder ennyd, ac heb ofn y tranc
Broffwydai'r dewin gynt yn bennyd erch
I'r neb ryfygai i'r eisteddfa dderch
Heb fod yn etholedig; cofiai wae
Y marwol dristwch ddaethai i ddyfnhau
Gorthrymder ysbryd Myrddin, pan y bu
Anffyddlawn i'r ddoethineb oddifry,
A chofiai'r broffwydoliaeth am wir fri,—
"A gollo'i einioes a'i henilla hi."

"Ah!" meddai Galahad, "i mi nid oes
Ddehongliad ar ryfeddodau'r oes;
Mae gwarth yn dod i'w orsedd yn y llys,
Mae hwyl ar win a gogoneddu blys,
Athrylith yn boddhau afradlon serch,
A'r doethion yn ysglyfaeth swynion merch,—
Anghroeso i egwyddor dorri'i llwybr
Drwy niwl y ddaear i ddigwmwl wybr.
Paham y bu difwyno'r ysfa bur
A losgodd lawer oes ar lafnau dur
Yn llaw y dewr,—yn nhrem proffwydi pell,
Yn ngweddi'r meudwy am dymhorau gwell,
Ar dynged deg ac urddas y Ford Gron?
Pwy etyl ymdaith y farwolaeth hon
Trwy fywyd bregus y Frawdoliaeth? Pwy
A ddyry feddyginiaeth ar y clwy'
O dan ei mynwes? Pwy ym Mhrydain all
Adnabod cyneddf llysiau yn ddiwall
Fel Myrddin ddewin? Neb. Fy mreuddwyd wen
Yw bwrw angor oddifewn i'r llen,
A chefnu byth ar wagedd ofer fyd,
Treulio a cholli bywyd ar ei hyd
Yn bererindod diflin nos a dydd,—
Yn bererindod maith anfeidrol ffydd
I geisio'r Greal Sant, a rhaid i'r oes
Fy nilyn bellach ar ol gwyrthiau'r Groes."

Rhyfeddod ar ryfeddod yn ddidrai
Ystormia borth y neuadd; wybren Mai
Esgora ar wyrth o anghynefin hil,
A lliosoga yr anturiau fil;
I lan yr afon red trwy'r ddeiliog ddol
Â Arthur a'i farchogion ar ei ol,
A gwreng a bonedd orymdeithia'n llu
I wylio y ddieithraf gamp,—a dry
I lawer marchog yn demtasiwn gwarth.
Ymnydda'r dorf mewn gwewyr ymhob parth
Pan genfydd Galahad yn rhuthro drwy
Lifeiriant chwyrn yr afon ddofn,—a mwy,
A gafael gref, ac âg anfeidrol aidd,
Yn tynnu'r cyfrin gledd, aur-garn, o graidd

Y garreg yn y llif, tra palla ffydd
Peredur, Gwalchmai, a Lawnslot, pan yw dydd
Eu cryfder yn ei anterth. Ar bob mant
Mae'r waedd,—"Daeth awr anturiau'r Greal Sant."

Dihuna'r udgyrn bloesg dafodau mud
Y creigiau pell, wrth alw'r dewr yn nghyd
I antur a ddaeth iddynt yn y nos,
A than dywyniad gwên ei wyryf dlos
Y naid pob un i'w gyfrwy; ac ar ffrwst
Y llamant tua'r weirglodd las, a'u trwst
Fel twrw tymhestl ar y cefnfor gwyllt;
Ym merw'r ornest yn y gâd ymhyllt
Tarianau'n chwilfriw a chleddyfau'n ddellt,
A llysg eu llafnau'n borffor-goch fel mellt
Mehefin leibia fin y Werydd rhudd
Pan fyddo'r haul yn machlud ar ei rudd.
Disgyna ergyd marwol Galahad
Ar flodau y marchogion yn y gâd,
A syrth y dewr o un i un o'i flaen
Fel celaneddau'r Hydref ar y waen,
A gwybydd yntau fod ei fraich a'i rym
Drwy brawf y twrnamaint yn bennyd llym
Dihalog fywyd ar uchelgais oes
Aniwair bortha'i gwanc drwy lygredd moes.

Ymgasgl y llu i neuadd lawn y wledd
I antur arall uwch y gwin a'r medd;
A Galahad,—y marchog pennaf gaed,
Heb wenfflam falch yn llosgi yn ei waed
Eistedda yng nghadair Myrddin megys cynt,
Yn syml, fel pererin ar ei hynt.

A phan yw mwya'r chwerthin yn y wledd,
A phan felusa'r blâs ar win a medd,
Cyfeiliorn fellten a ymbletha am
Bileri'r neuadd, a goleua'i fflam
Y duwch dan gyfaredd blâs y gwin,
A tharan dery y colofnau crin
Nes yr ysgydwa'r neuadd trwyddi i gyd,
A phelydr nefol-ddisglaer yr un pryd,
Ymsaetha draws y neuadd. Galahad
Adnabu yn y gwyrthiau gyfiawnhad
Ei weledigaeth santaidd: iddo ef
Nid oedd y daran namyn swn o'r nef—
Atebiad yr ysbrydol oddifry
I'w ffydd ddilychwin a'i ddyhewyd cry'.

III.—Y Cais.

Wylofain tost a galar glywid trwy
Ystrydoedd trist Camalot: wylo mwy
Nâg wylo mam am faban cynta'i bron,
A mwy na'r waedd ddyrwygodd Brydain gron
Pan faeddwyd bri'r Brytaniaid yn y gâd
Yng nghyhwrdd Camlan gan ystriwiau brad.
Gwenhwyfar i'w hystafell ddirgel ffoes,
A'i chalon stormus yn ei mynwes droes
Yn llyn o waed, am lithro o Lawnslot dêg
I antur ynfyd ar ol breuddwyd frêg.
Ac meddai wrth y marchog yn y cudd,
Pan glywodd falm ei anadl ar ei grudd,

"Boed iti amddiffyniad Gwr y Groes,
A Duw faddeuo iti am y loes
A ro'ist i'm henaid, ac i minnau boed
Faddeuant llawn am imi chwennych 'rioed
Afradlon serch," a rhedodd edau goch
Fel staen o wëad gwarthrudd trwy ei boch,
A thaflodd wên o'i lliwgar wyneb mwyn
I galon Lawnslot yn gynysgaeth swyn
Ei chariad ato; yntau ar ei droed
A droes yng nghwmni'r ceisiaid tua'r coed.

Gollyngwyd nerthoedd oes ddi-hedd yn rhydd
O'u blin gaethiwed pan y torrodd dydd
Ymado o Gamalot: adsain nych
A murmur llethol "miserere'r" clych
A gerddent waed y dewr fel marwol iâs,
A baner y Ddraig Goch yn nef y glâs
Gipiwyd ym magl yr ystorom gref,
A chwalwyd tân y ddraig i wynt y nef:
Tra cerddai Galahad ar flaen y llu,
A'r nef yn gwenu arno ar bob tu.
Disgwyliai'r marchog llwfr yn y rheng
Wrth egni'i bresenoldeb; megys lleng
O ymadferthoedd arwyr penna'i wlad
Oedd cryfder ei wroniaeth yn y gâd.
Y dewr yn ddewrach äi yn swn ei lais,
A'r egwan un a feddwai ar y Cais
Gan win ei wên, a'r neb a syrthiai'n ol
A'r gŵr y llu ffieiddiai'i lesmair ffol.

I gŵr gwyryfol goedwig gyda'r hwyr
Pan oedd cysgodau'r nos yn disgyn trwy'r
Dyfnderau deiliog, heibio'r llwyni drain
Warchodai, ar ei ffin, ddymunol lain
O dir frithesid gan gawodydd bras
O baill a blodau,—dros y rhandir glas
I gyswllt amlffordd yn yr unigfeydd
Y daeth y llu; ac yno llef torfeydd
Eu dyheadau alwai ar bob un
I ddilyn ol ei briod ffansi'i hun.

A'r ceisiaid—a adawsent groesaw'r llys,
A phechod parod, moethau'r awr, a blys
Am wag ogoniant, a chyfanedd glyd,
Mewn pang o lesmair gwyllt am lonnach byd,
Heb glywed namyn taran groch uwchben
Camalot, pan y siglwyd trawstiau nen
Y neuadd orwych, ac heb weled mwy
Na lledrith yn y goleu fflachiodd trwy
Ystafell y Ford Gron, heb loewach trem
Na llygad welai seren megys gem
Ar fron yr hwyr, ac heb y feiddgar ffydd
A d'wynai ar y nos ysblander dydd,—
Grwydrasant bawb i'w ffordd yn ol eu tyb,
Gan garu'n ddall y gyntaf seren wib.

Nid felly Galahad: cyfrinach Duw
Oedd gydag ef erioed. Tymherus liw
Y gwanwyn yn y coed; aroglau pêr
Y ddaear wrth offrymu; gwawl-lif sêr
Yn tasgu'n wreichion arian ar hyd dail
Henafol dderw; cathl bêr ddi-ail
Mwyalchen yn yr irlwyn dan y gwlith,
A choed y bronnydd yn eu gwisgoedd brith,
Oedd iddo'n un â'r meddwl di-ystaen

A'i t'wysai trwy y goedwig yn ei flaen,—
Yn un â'r weledigaeth nefol oedd
Yn eiddo'i ffydd yn ddirgel ac ar g'oedd—
Yn un â'r goleu welsai ar y Groes
Yng nhyswllt dwyffordd, pan fu rhysedd moes
A balchder Melian iddo'n dramgwydd trwm.
Ymlaen, yn unig, drwy ddidramwy gwm,
Y cerddodd Galahad, nes dod i ben
Y dyffryn hir at borth Mynachlog Wen;
Ac yno yng nghadw er ys oesau'n nghudd,
Dan ofal eiddig y mynachod prudd,
'Roedd tarian wen ac arni wyrthiol groes
O waed ym mynd a dod o oes i oes.

Yng ngreddf ei enaid gwyddai Galahad
Nad oedd frenhinol brif-ffordd heb ei brad,
Na llwybr gwyr-gam trwy y dyrys goed
Heb gyfle bwystfil cas; na llwybr troed
Trwy ddoldir gwyrddlas heb ei swyn diffael
I sarff wenwynig, na morwynol ael
Heb fellt yng nghwsg o dani, nac un awr
O hinon bywyd heb ei thywell wawr,
Na chaer aruchel falch heb farchog du
Yn gwylio'r porth, na'i ddyheuadau lu
Ond profedigaeth heb arfogi'i hun
A'r darian wen a'r cleddyf ar ei glun.

Fel egin cynnar yn y ddaear lom
Yn anesmwytho'n frwd dan gawod drom
O heulwen Ebrill mwyn,—yn sugno'u sudd
O ysfa a dyhead dwfn y pridd,
Felly y caethion,—ebyrth chwant a thrais
Yng Nghastell y Morwynion, dan eu clais
Ddisgwylient am waredwr; a phob tro
Y doi y Gwanwyn ieuanc trwy y fro
Sibrydai'r naill ei ffydd yng nghlyw y llall,—
"Daw dydd pan beidia gafael gwŷr y fall
Gyfyngu arnom—daw yr heulwen lân
I ddifa'r nos o'n bywyd—a daw cân
Yn lle y waedd a'r weddi am ryddhad:
Mae rhyfeddodau yn tramwyo'r wlad."

Arglwyddes wèn y gaer âg ysig lais
Estynnodd groeso i farchog penna'r Cais—
"Hawddamor, enaid! gwelsom gyda'r wawr
Dy gysgod ar y mynydd, a phob awr
Gwyliasom fflach dy waew yn y tês;
A gwyddem fod dy gam o hyd yn nes
I'n gwared, gan erchylled golwg ffrom
Y gwylwyr ar y gaer,—gan gymaint siom
Ein treiswyr yn eu gloddest,—a chan faint
Enbydrwydd llyfriaid ar fin twrnamaint
Rhyfygus. Daethost yn dy ddwyfol aidd,
A thorrodd gwawr dihangfa obry yng nghraidd
Y castell oer; a theyrn Anobaith du,
A ffoes i Annwn. Drychiolaethau lu
Wasgarwyd gan y goleu ar dy ael.
O arwain ni i oror codiad haul,
Lle y cawn eto yfed gwin y nant
A phorthi hoender calon rydd fel plant
Ar ddolydd gwyllt, a dilyn troiog chwa
Yr awel gynnes dros weirgloddiau'r ha',
A deffro'n gwaed cynhenid yn y gwynt,
A byw, casbau a charu megys cynt."

"Y Weledigaeth," meddai Galahad,
"Y dirgel nerth ddaeth imi yn y gâd,
Y gwyrthiau dirifedi o fy mhlaid
Ar faes ac yn y llys,—y dwyfol raid
Osodwyd arnaf er pan glywais lais
Anfeidrol yn fy nghymell ar y Cais,
Darana yn fy nghlyw,—"Na thrugarha
Wrth ellyll gorthrwm, trachwant, a thraha,
Na lwfrhaed dy galon rhag ymwân
A balch ddyhirod sydd â dieithr dân
Yn llosgi yn eu cnawd; nac ofna haid
Y bleiddiaid cyfrwys, creulon, sy'n ddi-baid
Yn ymlid y diniwed yn dorfeydd
I felldith yng nghysgodau'r ogofeydd.
Yn nerth y goleu nefol ddaeth i mi
Yn i'enctid oes, y cerddaf ffyrdd di-ri',
Disathr, cudd ysbeilwyr ddaw o bell
I rwydo'r byd i'w ffau drwy ystryw hell;—
Af heibio i gaerau'r drwgarferion hyn
Sy'n blino'r byd, ac ar fy ngwregys tyn
Yr hongiaf eu hallweddau oll, a gwnaf
Orweddle heintus pob dyhirol gnaf
Yn ffagl; mwyach ni cha morwyn dlos
Na gwyryf dyner fyw dan deyrn y nos:
Mae dyddiau gwarth ar ben—Agorwch, byrth" !
A lledodd drws pob cyntedd fel gan wyrth.

* * * *

IV.—Y WELEDIGAETH GYFEILIORN.

Trwy ddrain a d'rysni'r coed yn wysg ei ben,
Heb seren yn ei dywys yn y nen,
Heb lewyrch iddo ond magïod ffos,
Na chymar agos ato ond y nos,
Y cerddai Gwalchmai, hyd i lannerch lon,
Aniddos, yn y forest; a gwedd drom
I'r wybren bell a welai'r gyntaf waith
Ar ol cyfeiliorn grwydro ar ei daith
Trwy anial wyll, heibio i guddygl seml
Pob meudwy duwiol,—heibio i bob teml,
Mynachlog, eglwys, croes, ac allor hen
Y cerddai'n llawen; a chellweirus wên
Ei wyneb sarug ballai yn ei mîn
Fel diffydd fflam yr haul ar ddeilen grin.
Ar ambell awr o fyfyr distaw, dwys,
Y peidiai'i galon guro o dan bwys
Meddyliau'r ymchwil am y Greal Sant,
A geirlif edifeirwch dros ei fant
Raiadrai'n wyllt, o herwydd iddo gynt
Draddodi 'i hunan i'r enbydus hynt.

Ac meddai'n llwfr ei fron dan gysgod pren
Henafol guddiai wae'r ddrycinog nen,—
"Esgymun ydwyf, pell o olwg byd,
Dan felldith tynged ymarhous o hyd,
Yn ymbalfalu beunydd megys dall
Am farchog-ffordd neu ystlys-adwy all
Fy nwyn o ddyfnder y tywyllwch trwm
I eang feusydd neu garedig gwm,
Lle gallwn gael fy anadl eto'n ol,
A chwa o beraroglau blodau'r ddôl
Yn gynnes ynddi. Anfad dynged flin
Ddaeth arnaf, chwerwach na'r alaethus drin
Yn achos Arthur. Unwaith yn y llŷs,

Ar doriad gwawr, oddiar gopäon blys,
Pan welais olwg bell y Marchog Côch,
Dan ofnadwyaeth llef y daran groch,
Y tyngais na wnawn beidio ar y Cais
Nes gwel'd y Greal ; yna, clywais lais
O eigion nef yn tori trwy y byd,
A gwelwn brif-ffordd ddisathr ar ei hyd
Trwy ddiffaith oror, a myfi ar farch
Yn arwain drosti ruthr yr oes, a'm harch
Yn anffaeledig ; balchder, afiaith, nwyd
Yr ieuanc, credo'r hen, meddyliau llwyd
Y meudwy welwn gyda'r dydd yn dod
I chwyddo yr orymdaith. Gwae o fod
Y lliwiau cynnes wedi diffodd oll,
A minnau bellach megys marchog coll
Heb waew yn fy llaw,—heb daran gref
Yn bloeddio yn fy ngwaed,—heb oleu'r nef
I'm cyfarwyddo namyn nef y llys
I'm denu yn fy ol. Yn llesmair blys
Y gwelais ryfeddodau sydd uwchlaw
Crefyddus grebwyll,—rhyfeddodau ddaw
Ar ewyn gwyllt y gwin yn phiol serch :
Rhy oer i mi yw'r byd heb gariad merch :
Rhy unig, gwag, a llwm, yw bywyd brau
Heb hwyl cyfeddach ; gwell yw llawenhau
Yn ymyl sicr swyn y pleser sydd
Nâ byw i bleser mwy efallai fydd."

Ar hyn, y cerddodd Gwalchmai rhagddo'n llesg
Trwy dywyll barth o'r coed,—trwy grinllyd hesg
Hyd lannau corsydd afiach, nes y daeth
I guddygl meudwy ; a thrywanodd saeth
Ei galon pan y clybu y gwr llwyd
Yn deongl iddo raib ei oriog nwyd,—
"Ha, Walchmai" ! meddai, "daliwyd dithau gan
Ryferthwy Cais y Greal,—ar awr wan
Y cludwyd di ymhell ar war y llif,
Fel dail y coed, i genlli' tonnau cryf
Dygyfor anwar ; methaist dorri llwybr
I ti dy hun trwy niwl y dydd, a chrwybr
Y dywell nos, a magl cnawd a fu
Yn cadw egni'th ffydd mewn carchar du.
Nid eiddot heddyw'r gynneddf ddwyfol lân,
Na dewredd a chadernid i ymwân
A gelyn rheibus ; ac amddifad wyd
O'r treiddgar olwg wêl ddichellgar rwyd
Yn cael eu gwau am danat yn y gwyll ;
Pam y clustfeini ar bob darogan hyll,
A gwag ddiaspad, ac anynad gri ?
Mae imi awydd ymbil â thydi
Ynghylch dy enaid. Edrych ar y Groes
Sydd ar fy mynwes, cofia ddirfawr loes
Y gwr fu'n gwaedu arni er dy fwyn ;
Ti elli yn ei rhinwedd gydymddwyn
A chystudd saint, a thrwyddi goncro'r fall.
Paham, fy mab, y mynni fod yn ddall
Yn ymyl y goleuni ? Tro at Grist,
A'r wawr a dỳr ar lwydni'th fywyd trist.
Pa hyd y ceiff y byd a'i aflan wanc
Dy bennaf sylw ? Buan y daw tranc
Ac arswyd Barn i'th gyfran ; byr yw oes,
A brau yw bywyd. O dan nawdd y Groes
Yn unig y daw iti felus hedd,
Dirnadaeth eglur ffydd a newydd wedd."

* * * * *

Ymhell o swn y delyn unwaith fu
Yn canu ei glodydd, mewn enbydrwydd du
Y crwydrai Lawnslot, heibio i lynoedd tân
A brwmstan diffeithleoedd : ar wahan
I'r ceisiaid ereill a gipiasai'r gwynt
Ystormus, nerthol, i'r ddrychinog hynt,—
Ni wyddai'r rheiny nemawr am bangfeydd
Rhamantus galon baentiai'i golygfeydd
A gwaed ei bywyd, pan y caro'n fwy
Na hi ei hun ryw galon arall trwy
Wamalrwydd amgylchiadau. Felly'r äi
Y marchog hawddgar trwy fforestydd Mai;
Nid cartref rhamant iddo, fel o'r blaen,
Cyn i feddylfryd halog dynnu'i staen
Dros loewder ei fywyd, oedd y wig
A'r dail a'r cynnes liw o fon i frig ;—
Nid mam yn gwasgu'i phlentyn at ei bron,
I sibrwd wrtho gyfrinachau llon
I leddfu'i ddolur cudd, oedd anian mwy;
Estronol lanw ffromai ym mhob gwy,
Dadweiniai'r drain cartrefol noethlym flaen
I frathu'i galon ; aml-liw dorf ar daen
O flodau'r gwanwyn yn y meusydd gwyrdd
A welwai'i wên, briallu ochrau'r ffyrdd
Wrth hau perarogl o'u phiolau aur,
A gwenyn, fronnau aur, ar edyn claer
Yn hedfan yn y chwa, a dynnent ffrwd
O ddagrau chwerwon o'i olygon brwd.
Eisteddai'n fynnych yn y boreu glâs
I wrando'r fronfraith yn y llwyn, ond crâs
Oedd iddo'i nodau pêr ; a dianc wnaeth
Un hwyr o'r goedwig dros losgedig draeth ;
Crinodd ei wisg yn sawyr fflamau'r dòn,
A rhedodd ias y dyfnder trwy ei fron ;
"Oleuni gwamal!" meddai, "'rwyt o 'mlaen
Weithiau fel llewyrch dieithr ar y waen,
Neu dawch o gors Anobaith yn y nos
Dan ewybr dylif gwawl gwibseren dlos;
Bryd arall, dan ysblander teg dy wawr,
Mi dyngwn i Jehofa ambell awr
Mai fflach o lygad hoff Gwenhwyfar wyd
Yn tywys ei hanwylyd ; gorwel llwyd
Sydd ar derfynnau 'nhrem ; nid amnaid ffydd
Na threm gyrhaeddbell i eangach dydd
A barodd i mi adael llawnder llys
Fy Arglwydd Arthur : cariad roes y wŷs,
A serch apwyntiodd imi'r antur hon :
Os pwl fy llygaid, cynnes yw fy mron.
Yng ngwres y fflam gyneuwyd yn fy serch
Tramwyais nos a dydd dros lwybrau erch,
Dymchwelais orsedd gorthrwm ymhob pau,
A dysgais wrth drueiniaid drugarhau,
Ymleddais â bwystfilod aml fil,
Drylliais allorau gau, diwreiddiais hil
Y ddraig a'r sarff a'r afanc yn y llyn.
Ni allodd haf afradlon hyd yn hyn
Fy nenu ar gyfeiliorn ; a thu ol
I wylltion wenau hawddgar blant y ddôl
Y gwelwn drem Gwenhwyfar,—fflam ei gwên
Oddeithiai yn fy mron adgofion hen.
A phan y rhuai'r dymestl yn y nef,
O gant cymylau'r daran clywn ei llef
Yn galw'r mellt oddiwrthyf—ddydd a nos
Ni phallai goleu gwên Gwenhwyfar dlos,

Nes yn nhrigfannau'r geifr ar Aran bell
Y cododd yn fy nghalon ddrycin hell;
Duodd y wybren oll, a thorrodd barn
Ar hedd fy mron, cwympodd bwriadau'n sarn
O dan fy nhraed: ingoedd, gwasgfeuon llym,
A thymestl chwern euogrwydd yn ei grym
Dorrodd ar lanw 'ngwaed: ciliais ar ffrwst
I ogof unig, oer, i wrando trwst
Y storm ym myned heibio. Gwesgais dan
Fy llaw y grawnwin îr gasglaswn pan
Yng ngwinllan Arthur; chwerw ydoedd blâs
Y gwin fel bustl, ac arogledd câs
Esgynnodd i fy ffroenau. Wrth fflam lom
Y tân ddiffoddai yn yr ogof drom
Y gwelais lewyrch gobaith yn tristau,
A bythol nos am danaf yno'n cau,
Ac meddwn ym mhangfeydd anobaith prudd,
A'r dagrau'n llosgi 'malchder ar fy ngrudd,
'Ha! melldith arnat, galon afrad, ffol,
Pam y bu imi ddilyn ar dy ol
Gan wario'm nerth i gynnal euog chwant,
A mi o hyd yn myd y Greal Sant—
Yn taro 'nhroed yn fynnych ar lwybr gwyn
Fy mab bendigaid?'! Yna, wedi hyn,
Syrthiwn drachefn drwy loddest a boddhad
I gôl breuddwydion gwyllt gynllwynai 'mrad.
Pan ddoi awelog lesmair dros fy ngwaed,—
Pan gwympwn yn orphwyllog-gaeth wrth draed
Gwenhwyfar freiniol, dan gysgodau'r gwyll,
Corachod eiddil a gwiddanod hyll
Ysbeilient waew 'mhroffes, a fy nghledd;
A phan ddefrown o'm hunllef, dwfn fedd
Ddymunwn wel'd yn agor ar y garth
I gladdu ynddo'm hanes a fy ngwarth."

Safodd yng ngenau'r ogof gyda'r wawr
I wylio'r dydd yn torri: oddilawr
Y gwelai farch brychwelw, aruthr ei lam
(A marchog ar ei gefn yn niwyg fflam,
A'i waew'n torri'i blys yng ngwaed yr haul),
A'i osgo tua'r ogof ogylch ael
Y bryn crynedig; safodd yntau'n fud,
Heb nerth nac ysfa am frwydr yn ei fryd.
Adgofion dig am lawer gorchest lem
Wgodd uwch beilch adfeilion ar ei drem;
Sïodd y marchog heibio ar ei hynt,
A th'ranodd carnau'i farch yn gynt, yn gynt,
Ar faes a rhos, tra Lawnslot, megys un
Yn oriog hepian ym mhêrlewyg hûn,
Gasglodd ei nerth i erlid ar ei ol
Dros anial garw, a thrwy gwm a dôl,
Nes syrthiodd yn farwlewyg o dan Groes
Wrth borth mynachlog unig; yna ffoes
Ei ysbryd i ororau rhamant bell.
Ar lasiad gwawr daeth meudwy prudd o'i gell
Yn y fynachlog: a phan weles drem
Wywedig Lawnslot, "Ha, daeth tynged lem,
Ofnadwy arnat," meddai, "am dy ddrwg;
Ar len dy gnawd y cyniweiria gwg
Dialgar pechod, fel y cysgod daen
Ystorm y gaeaf hyd eiraog waen."
Dihunodd Lawnslot, a phan weles ffrom
Wynebpryd y gwr llwyd, ochenaid drom
Rwygodd ei fron; melldithiodd ddydd ei chwant;

Pan glywodd gerydd golym, tost, y sant,—
"Cyffesa, Lawnslot, wrth yr allor wen
Sydd yn dy ymyl; yna, tyr y llen
Sy' rhyngot â'r ysbrydol. Gwel y Groes
Yn llosgi'n haul y boreu; trwyddi rhoes
Y Nef faddeuant llawn am feiau fil,
A newydd nerth i goncro gweddill hil
Y ddraig a'r sarff. Pa fodd y denwyd di
I fagl gwarth,—tydi o freiniol fri,—
O synwyr a chadernid, ac o wawr
Hawddgara', a chalon dda, ehelaeth, fawr
O dan dy fynwes? O, was drwg a ffol!
Gallesit droi cythreuliaid yn eu hol,—
C'wilyddio uffern a gwas'naethu'r Duw
A fu helaethwych wrthyt, eto, gwiw
Fu gennyt ffol ddigrifwch y byd hwn
Ddangoses Satan iti, a than bwn
Euogrwydd marwol yr ymgreini'n llaid
Dy bechod mwyach, oni ddelo rhaid
Anfeidrol arnat i ymofyn Crist
Mewn edifeirwch. Gweledigaeth drist
Sydd it' o gofio'th fywyd megys gardd
Paradwys unwaith yn y gwanwyn hardd
Yn 'odiaeth deg, a'i holl adwyau'n nghau,
A thithau megys gwyliwr heb fyrhau
Oriau dy wyliadwriaeth, nes yn rhith
Lliwiedig ddail a disglair ddafnau gwlith
Y temtiodd sarff wenwynig dy foddhad,
A llithiwyd di'n dy lwfrdra i borthi brad:
Ac heddyw nid oes blodyn ar dy wedd
Na lygra'r sarff ei degwch; nid oes hedd
Na thangnef calon iti ar dy hynt;
Mae oergri anaearol yn y gwynt,
Digiodd y ddaear wrthyt am dy chwant,
Cuddiodd y Nefoedd oleu'r Greal Sant
Oddiwrthyt,—dioddefa'r byd gan haint
Dy halog gariad,—ofer twrnamaint
I adfeddiannu'th glodydd. A phe bai
I'r Greal i dy ymyl agoshau,
A throi'i ddisgleirdeb arnat yn ddiball,
Ni welet 'mo'i ogoniant fwy na'r dall
Na wêl chwifiedig gledd yn fflam o'i flaen;
Caletach ydwyt yn dy ddrwg na maen,
A chwerwach na phren mwri. Heddyw gwna
Ddiofryd santaidd ger y Groes na cha
Afradlon serch ddifwyno'th degwch mwy,
A phennyd gwna yn nerth y marwol glwy"!
Dan gyngor i gyffesu'n ddinacad
Holl ddrwg ei galon, a dadwreiddio had
Y sarff o'i fron, gadawodd Lawnslot fro
Y meudwy a'r fynachlog: crwydrodd o
Anialwch i ddiffeithwch 'nes y daeth
Ar ddamwain i ddidramwy danllyd draeth,
Lle 'roedd y môr yn torri'n ferw-ias,
A gwelai rhwng y tonnau gwineu-las
Long anghyflyrrus ar enbydus hynt
Yn araf nesu i'r lan ym mraich y gwynt,
A chlywai lais yn sibrwd wrtho,—"Dos
I'r llong brofadwy cyn y delo nos
Anobaith arnat." Yntau gyda bloedd
Neidiodd i'r llestr dieithr onid oedd
Ei ochr ar suddo dan fygythiol don,
A chipiodd gwynt y llestr ar ei fron
I'r anweledig; a thrwy gydol mis

Mordwyodd Lawnslot nes y daeth goris
Arfordir Mynyw: A phan droes ei drem
Un nawnddydd cynnes, gwelai waew lèm
Y Marchog Coch yn fflachio yn y tês
A bloeddiodd arno i dynu ato'n nes.

I fwrdd y llong y dringodd Galahad,
A phlethodd ei ddwy fraich am wddf ei dad,
Ac meddai wrtho,—"O fy nhad, pa hyd
Y cyfeiliorni yn niffeithwch byd?
Pam y rhyfygi herio'r storom flong
Ar foroedd pell heb hwyl na llyw i'th long?
Pa fodd yr ymdarewi wedi'r êl
Dy serch at farwol wraig yn wyw, a'th sêl
Am wel'd y Greal Sant yn oer? Mae'r nef
Yn galw'r ceisiaid ffyddlon tua thref,
A'r byd yn galw'r dewr o wamal fryd
Yn ol i'w swynion a'i ddedwyddwch clyd.
Ymryson mae y byd a'r nef o hyd
Am rosyn dy hawddgarwch; gwyn fy myd
Pe gallwn roddi deuparth o'r mwynhad
Llesmeiriol sydd i mi, i ti, fy nhad."

Ac wedi misoedd o fordwyo ynghyd,
Dros ddiffaith foroedd i bellafoedd byd;
Uwch twrf y môr yn chwalu ar y lan,
A gwaedd y gwynt mewn anghyfanedd fan,
Ac arswyd anghynefin ffiniau'r byd,
A gwae'n darogan yn ninasoedd Hud
Y clywai Galahad y cyfrin lais,
A llamodd dros y bryniau ar y Cais.
Yn unig, bellach,—unig fel y nos
Ar fôr pellenig heb un seren dlos
Yn gwenu, y llithrodd Lawnslot ar ei hynt,
A'i lestr at drugaredd môr a gwynt,
A dyfal y gweddiai foreu a hwyr
Ar Dduw y Nefoedd i ddatguddio'n llwyr
Y Greal iddo: ac wrth oleu clir
Y lloer un noson, ar esgynol dir,
Y gwelai gastell teg, a llewod ddau
Yn gwylio ei fynediad; yna'n glau
Arfogodd, a gafaelodd yn ei gledd
I daro'r llewod; pan, o ddistaw hedd
Y castell, clywodd lais yn torri'n rhydd,—
"Ni chenfydd neb y Greal ond drwy ffydd."
A rhoes y glaif drachefn yn y wain,
A cherddodd rhagddo trwy'r neuaddau cain
Heb weled neb, nes dod at euraidd ddôr
Ystafell eang goruwch gwely'r môr,
A chlywai oddifewn feluslais pêr
Fel llais rhyw angel o ororau'r sêr
A meiddiodd, yn ei falchder, groesi'n hyf
Y trothwy, pan y chwythodd corwynt cryf
Oddiar yr allor gan ei daro i lawr
Yn ddiymadferth, a gogoniant mawr
Y Greal guddiwyd rhagddo yn ei wae;
Cauwyd y drws, a gwelwyd yn dyfnhau
Arwyddion henaint dros ei hawddgar drem,
Ac arlliw gwelwlwyd siomedigaeth lem.

5.—Y DYMER NACAOL.

Daeth heulwen i'r lleiandy llwyd drwy daer
Weddiau'r wyryf santaidd oedd yn chwaer
Peredur farchog: ciliodd gwae a gwyll

Ei phryder ofnog : ac anobaith hyll
Am frawd ei chalon dros y gorwel ffoes,
Ac meddai'n llawen o dan Bren y Groes,—
"Bum glaf o obaith ac o gariad pur
Am ffawd Peredur, ac angeuol gur
Gwa-gfeuon llym, a barnedigaeth siom
Rwygodd fy enaid lawer noson drom
Wrth allor gweddi, am na allwn roi
Fy ngweledigaeth iddo, a chyffroi
Cynheddfau'i enaid i anturiaeth fwy
Na boddio'r deall : calon genfydd trwy
Ddirgelwch bywyd ystyr bywyd dyn,—
Y pur o galon genfydd Dduw ei Hun,
A gobaith oesoedd ynddo'n ymfwynhau,
Ac heddyw braint i mi yw llawenhau
Am wel'd Peredur ar binaclau ban
Yr ucheldérau ac amheuaeth dan
Ei draed yn gwingo'n friw, a'r Greal Sant
Yn denu ei ddyhead cryf o gant
Y nefoedd uchel. Disgwyl 'rwyf bob awr
Am glywed diolch sêr yn llifo i lawr
Yn gymysg â llawenydd myrdd o saint
Am un pechadur gadwyd rhag blin haint
Aniddig oes."
Peredur oddiar frig
Y mynydd a ddisgynai, a gwawr ddig
Ystorm ddilynai ar ei warthaf ; braidd
Nad adnewyddai ei gyntefig aidd
Yn rhuthr y goriwaered, gwibiai'n wyllt
O graig i graig fel dychrynedig fyllt
Ar ffo rhag bleiddiaid ; neidiai safn ddofn
Affwys y graig ddiadlam yn ddiofn,
A'i einioes fel yn wyrthiol yn ei law,
A thros ffenestri y gorllewin draw
Syrthiai y llenni porffor, ac ar hyn
Corwynt y daran chwythodd dros y glyn
Y llenni bratiog megys fflamau o waed,
A gwingai'r ddaear arw dan ei draed,
Tra safai ar glogwyn balch i floeddio'n oer
Ei gyffes wyllt i glyw y nos a'r lloer,—
"Croesaw, ystorom ! croesaw wae a mellt !
Croesau, daranau a chwal y nef yn ddellt :
Croesaw, ddaeargryn a sigl seiliau'r byd
A breg golofnau'm credo yr un pryd !
Ymaith, feddyliau llwfr a ddaeth im'
Yn nhymor brwd ieuenctyd, cyn i rym
Fy neall gasglu'i nerthoedd yn gytun
I goncro'r byd a bywyd drosto'i hun.
O bennyd erch ! Porthais aderyn glwth
Ar waed fy mron, ac heddyw'i gylfin rhwth
Ymglâdd yn ymysgaroedd f' enaid briw.
Credo ? Anwiredd a chaethiwed yw
Atalia ysfa ysbryd yn ei ruthr
Dros ffiniau gwaharddedig, a thros uthr
Gelanedd llu gwympasant yn eu gwing
Am oleu newydd : mynnaf, pe drwy ing,
Dorri crafangau'r fwltur o fy ngnawd,
Pe collwn yn dragwyddol f'enaid tlawd.
Rhyfela'n ddiymadferth wyf erioed
Yn erbyn gormes bywyd : barn a roed
I gerdded ochr yn ochr â'm hiraeth gwir ;
Brenhines ddoeth yr adfeiliedig dir
Broffwydodd wrthyf am anturiau gant
A phererindod maith y Greal Sant,

A rhoddes yn addewid bell i mi
Y caffwn inau fod yn un o'r tri
Marchogion urddawl a orphennai'r Cais:
Ymlwybrais filwaith trwy gyndynrwydd trais
Anhawddgar fyd yn nerth y gredo hon,
Cedwais feddyliau glân a chywir fron,
Fel eraill o fy âch, er ystryw'r oes:
Gwyddwn fod i mi gysgod cryf y Groes,
Er ameu'i rhinwedd: ac er goreu 'mryd
Am wybod cenedl holl ddirgelion byd,
A chyfrinachau'r ymyriadau hyn—
Y gwyrthiau mawr o'r anweledig fyn
Syfrdanu'r gwledydd; ac er buchedd lân
A bywyd diwair, heb eu deifio'n nhân
Aflendid, eto, methaf ymryddhau
O'r rhwymyn caeth am danaf sy'n tynhau,
Ac er darostwng pob rhyw ddawn a greddf
O fewn yr enaid, a phob cyfrin ddeddf
A chynneddf yn y corff yn risiau i
Ymgyrhaedd at yr Anweledig sy'n
Pabellu'n wastad ar eithafion ffin
Y meddwl beiddgar, eto, pylir min
Ymdrech y doethion i ddehongli'r byd
Gan farnedigaeth siomiant, a chyhyd
A pharo y gyfrinach fawr yng nghudd,
Bydd dolur yn y gwaed, a chipdrem brudd
Ar olygfeydd y ddaear yn yr hâf,
Ar ystum meddwl yn gweddïo'n glaf
Wrth borth dirgelwch; ac ar fywyd dyn
Dieithrwch anirnadwy fydd ynglyn
Ag ef i oesau'r byd. Pwy all osgoi
Amheuaeth niwliog? A phwy fedr ffoi
O gyrhaedd blys a gwanc am oleu mwy?
Dringais i fynydd uchel dioion trwy
Elyniaeth gwynt a gwlaw gan feddwl 'cawn
O ben y mynydd ddadorchuddiad llawn
Ar ddwfn ddirgelion,—dros orwelion aur
Didramwy y gwelwn rith hudlewyrch claer
Yn toddi i gwmwl tân, a disgyn wnes
I geisio'r weledigaeth brin yn nes
I'r ddaear nag i'r nef."

Trwy'r glyn islaw
Ar gefn ei farch, a'i waew yn ei law
Marchogai Galahad, nes dod at droed
Y clogwyn, a Pheredur yn ddioed
Ddiosges oddiam dano gochl brudd
Amheuaeth erwin, a phan weles ffydd
Ddihalog Galahad, a'i loew gledd,
A chryfder y gorchfygwr yn ei wedd,
A'i waew o flaen i fôn heb waedlyd 'staen
Na rhwd yn bwyta'i min, a'i brathlym flaen
Heb bylu'i awch yn amlder ymladdfeydd,
Feredur a felldithiai'r dychrynfeydd
Ddaeth arno ar ei grwydr wrtho'i hun,
Tra Galahad fel anfonedig un
Y Nef ddatganai wrtho eiriau ffydd,—
"Clywais dy lais yn crynnu yn y gwydd
Yn nwfn y glyn ac yn adseiniau'r graig,
A gwyddwn yn fy nghalon fod y ddraig
Yn erlid ar dy ol, a brysiais i
Dy ymyl mewn cyfyngder. Rhaid i ti
Fy nilyn, bellach, dros y llwybr gwyn
I'r ddinas nefol: mwyach digon hyn

O grwydro yn y cysgod. Tyr y wawr
Yn fuan ar dy feddwl, a daw'r awr
Ddedwyddaf iti, pan y sefi'n fud
I synnu a rhyfeddu at y byd.
Disgwyl—nid chwilio: chwiliaist ormod am
Foddhad i'th ddeall yn y byd. 'Paham'?
'Pa fodd'? fu arwyddeiriau'th dd'ryslyd gais,
A syrthiaist yn ysglyfaeth drist i drais
Anesboniadwy fyd. Cyn'r elwyf fi
Trwy byrth y ddinas i'r goleuni fry,
Mynnwn, pe gallwn, r'oi it' newydd wedd
Ar fyd a bywyd, a digwmwl hedd
Y galon wêl yr oll yng ngoleu ffydd:
Rhy annodd tynnu hon o'r gwraidd yn rhydd
A'i rhoi yng nghalon arall, fel y gall
Garddwr drawsblannu blodyn. Dawn di-wall
Y galon santaidd ydyw ffydd, a thyf
O gyfrinachau bywyd,—goleu cryf
Gorsedd yr enaid arni'n llosgi sydd,
Yn mhell o olwg gwag y byd mae dydd
Datguddiad iddi'n torri, lle mae Duw
A'r enaid yn yr unigfeydd yn byw.
Dieithriaid ydym eto y naill i'r llall
Yn nwfn brofiadau'r galon: Pwy a all
Ddehongli'r cysgod dros yr enaid aeth,
A'r pelydr disglaer trwyddo'n sydyn wnaeth
Y nos yn oleu, a phwy all grynhoi
Lleferydd a distawrwydd ffydd, a'u rhoi'n
Gynhysgaeth lawn yn mhrofiad arall un?
Neb, rhaid i ffydd fyth dori 'i llwybr ei hun
Trwy anhawsderau meddwl, teimlad, ffaith,
Profiadau chwerwon, a chyndynrwydd maith
Amheuaeth, gwawd y byd, a thwyll, a brâd,
A chadw yn ddianaf ddelw'i thad
Yn angerdd ei hanturiaeth. 'Balli di
Ar ruthr dy ymchwil am mai diwair fi?
Genhedlir ynot dymestl gan fy hedd?
Sylweddol ydyw ffydd i'r neb a'i medd,
A gwell f'ai i'r marchogion droi yn ol
I foeth a gloddest nag ymdeithio'n ffol
I geisio'r Greal heb ysbrydiaeth ffydd,
A byw i'r goreu'n ffyddlon nos a dydd."

VI.—Y DADORCHUDDIAD.

Galon wrth galon, cerddai Galahad
A'r dewr Beredur; ac er cymaint brâd
Ymosod sydyn gelyn yn y nos,
A mynych frwydro'n flin ar waen a rhos,
Ni fynent grwydro o ddiwyrni lwybr
Y Greal Santaidd, nac esgynnu i wybr
Gwynfydedd perffaith ar adenydd brau
Dychymyg nwyfus; ac yng nghrwydr y ddau
Mewn coedwig anial, gwelent farchog hyf
A goleu gobaith yn ei lygaid cryf.

"Farchogion urddawl," meddai Bwrt, "ar grwydr
Ddiorphwys ydwyf, ac mewn llawer brwydr
Dinoethais gledd o blaid y gwan a'r tlawd,
A briw, dan aml ergydion, yw fy nghnawd,
A marw-welw'm hwyneb gan y gwaed
Ffrydiodd o honof; ac os bûm dan draed

Temtasiwn unwaith, dial wnes y cam;
Aberthais fwyniant byd yn bridwerth am
Orphwylledd i'enctyd: chwiliais fôr a thir
Am Lawnslot deg, ac wedi crwydro'n hir,
Un hwyrddydd, gwelwn gyda machlud haul
Ei gysgod yn diflannu ymhell dros ael
Bryn y Dynghedfen tua'r llys yn ol
I borthi'i newyn â phleserau ffol.
A brysiais innau rhagof, rhag fy nal
Gan wanc gyffelyb, nes y dois i dàl
Wastadedd eang, lle y gwelwn dŵr
Aruchel gastell; a chrefyddus wr
Estynnodd imi groesaw teulu'r gaer.
Lluddedig oeddwn, ac ar ymbil taer
Y meudwy, dringais risiau'r marmor gwyn
I'r porth ysblennydd: t'wysodd fi ar hyn
I'r neuadd decaf welwn er ym hoed,
Ac ynddi fwrdd o'r brasder moethaf roed
O flaen marchogion Arthur; nid oedd ball
Ar gân a thelyn, gwin a medd, na gwall
Ar fuchedd y marchogion, nac ar swyn
Dihafal wragedd: hawdd fuasai dwyn
Y galon g'letaf dan yr arfau dur.
Anghofiais yn y llawnder boen a chur
Y marchog crwydrad; a phan ddaeth yr awr
I dyngu serch, arglwyddes loew'i gwawr
A dynnodd ataf trwy y dorf ddi-ri',
A thecach na Gwenhwyfar ydoedd hi.
Lledodd ei gwên, ac meddai yn fy nghlyw,—
"O farchog hoff! drwy rad y nef wyf fyw
I wel'd dy degwch; clywais filwaith am
Dy deyrnaidd drem, dy galon fawr, a llam
Dy farch ar fryniau pell; mae arall rodd
Yn eiddo it' a mwy di drai ei nodd
Na chryfder a hawddgarwch,—serch dy fron,
Ymbiliaf am ei meddu'r noson hon."

Dilynodd fi ar lanw cwsg yr hwyr
I dir cyfaredd, Duw yn ynig wyr
Pa wedd na syrthiais yn ysglyfaeth lwyr
I'w haniflannol swyn, ac meddai hi
Yn llid ei blys clwyfedig,—"Arnat ti
Y disgyn melldith ddycnaf byd a bedd";
Ac wrth forwynion urddasola'r wledd,—
"Awn," meddai, "i binaclau uchaf dŵr
Y castell, ac oddiyno, fel un gwr,
Bwriwn ein hunain dros ganllawiau'r gaer:
Nid oes i'm nerth i ddal anghyflwr gwae'r
Gwaradwydd hwn—gwell marw'r funud hon
Na derbyn dirmyg marchog y Ford Gron."
Ciliais o'i gŵydd, a theflais rosyn gwiw
Ei chariad dan fy nhroed, tra'i ysol liw
A'i beraroglau'n dotio 'mlys, a phan
Edrychais eilwaith i'r pinaclau ban,
Gwelwn ei hwyneb gwelw'n deisyf am
Dosturi un, a rhoes fy nghalon lam
Anfeidrol ati. A ddychwelwn i
Yn ol i'w gwared? A wrandawn ei chri
Ar awr ryfygus? 'Cofia,' meddai llais,
'Ofuned y marchogion oll, a Chais
Y Greal Sant,' a gwywodd swyn ei gwên
Fel tegwch lili wedi myn'd yn hen.

* * * *

"Henffych, farchogion!" meddai Galahad,
"Fwrt a Pheredur, cydweis cydystad
A fyddwn mwy ym mhresenoldeb gwyrth
Y Greal Santaidd: heddyw gwelaf byrth
Y ddinas ogoneddus bob yr un
Yn agor led y pen. Awn yn gytûn
Ar hyd y brif-ffordd i'r dadguddiad mawr:
Ni chanfu neb y Greal hyd yn awr
Yn ei ogoniant: gwelwyd aml bryd
Lewyrch rhyfeddod anwel yn y byd.
Cwympodd o ddewrion ddegau ar y Cais,
Pallodd eu greddfau goreu'u wyneb trais
Drygfyd a thynged: cauwyd rhagddynt ddrws
Adnoddau dwyfol: gwywodd fflam y Tlws
Yng ngerddi'u profiad: peidiodd swyn y Gwir
A nyddu'i 'dafedd am eu 'clonnau'n hir,
A chasglodd niwl ar uchelderau ban
Y Da a welsant drwy ddirnadaeth wan:
Mae gwewyr 'storm yn magu a chryfhau.
Pennyd o ganlyn drychiolaethau brau—
Breuddwyd a chysgod, ymddangosiad, rhith,
A dewis diflanedig swyn ymhlith
Sylweddau digyfnewid, ydyw'r gwae
A'r difrod sy'n y byd yn amlhau.
Ofer melldithio hudoliaethau'r oes,
Tynghedfen, rhagfarn, amgylchiadau croes:
Mae lleng o engyl am bob ellyll hagr
Ym mhlaid y sant: ni all cuddiedig ddagr
Dorri drwy dewdwr y tariannau tân
Warchodant drosto ar ei yrfa lân.
I mi, yn gynnar, daeth uchelgais bur
Gondemniodd ynof i dragwyddol gur
Bob nwyd afradlon: gwyddwn i erioed
Fod dyheadau ffydd i ddod i'w hoed,
Neu fethu o addewid lân y nef
A phroffwydoliaeth ymwybyddiaeth gref.
Gwybyddwch hyn,—ni charodd Duw fyfi
Yn fwy nag ereill: carodd Duw chwychwi
Fel finnau, a rhoes i bob un ei ddawn
Yn nerth cynhenid, ac arglwyddiaeth lawn
Ar dynged ddall, ac adnabyddiaeth wir
O nerthoedd anweledig yn y tir.
Na thybiwch enyd fèr fy mod yn un
A goncra fywyd yn ei nerth ei hun,
Am mai dihalog ydwyf yn fy ngwaed,
A'r dwyfol yn ymyryd yn fy mhlaid:
Gwn am ddialedd stormydd lawer pryd
Ar lendid fy ngwyryfdod: gwg y byd
A brawf fy nerth yn fynych: gwn am boen
Blinder a gofid, a marweiddiad hoen;
Ond ni wn golli'r goleu yn y nen—
Y weledigaeth o'r tu hwnt i'r llen.
Collaswn wynfyd bywyd pur yng ngwae
A difrod hunanolrwydd, onibae
Am lewyrch y gogoniant sydd yn dod
A newyn ysol i fy mron am fod
Yn un â'r anweledig, ac yn un
A dynolryw; ac weithiau'n llesmair hûn
Pan welwyf degwch morwyn yn ddifai,
Neu ramant brydferth ar ddiwedydd Mai
Yn wyneb anian (nid difater fi
I swyn a serch), daw neges oddifry
Yn anterth fy moddhâd mewn acen glir,—
'Na châr y cysgod yn lle'r sylwedd gwir:

Awgrym Prydferthwch weli yn yr ha',
A thegwch morwyn: awgrym Dwyfol Dda
Ganfyddi ym muchedd goreu saint y byd:
Awgrym Gwirionedd ddaw i ti ar hyd
Ymchwil y Greal, nes yr egyr pyrth
Datguddiad cyflawn, yna, pan y syrth
Y gèn oddiar dy lygaid yn y man:
Goleu'r gyfrinach nefol ddaw i'th ran.'

Awn rhagom—amser penodedig sydd
I bererinion ar y llawr: mae ffydd
Yn llamu o fy mlaen dros ffiniau'r cnawd,
A gobaith, cariad, profiad, ar eu rhawd
Yn dilyn ar ei hol, a phalla grym
Y corff lluddedig po agosaf ym
I'r sylwedd santaidd.
Dyma'r deml glaer
Lle y mae'r llestr pur a'r allor aur,—
Preswylfa'r weledigaeth imi roed,
A chartref y gogoniant sydd erioed.
Cynhefin wyf â'r pelydr. Ofnaf fi
Wynebu'r holl ysblander santaidd sy'
Yn ngafael fflam fy nhrem? Na ato Duw.

I sylweddoli'r perffaith y bûm fyw—
Y ganed fi—y rhoed anesmwyth rym
A chryfder anffaeledig hyder im'.
Fy nghledd, Beredur, cymer, cadw'i fin
Yn llym a gloew, ac ni phalla'i rîn
A throi'n ymgeledd iti: a thydi,
Fwrt fy ngharennydd, ffyddlon farchog hy',
Cymer y darian wyrthiol yn dy law—
Brwydra ymhlaid y Greal, ac ni ddaw
Un saeth i'th frathu oddiar linyn brâd:
Dos, a chyhoedda farw o Galahad,
Wrth allor teml y Greal: Marw? Na,
Mae ysbryd ynof cryfach na thraha
Marwolaeth. Lesmair santaidd! ymneshewch
At borth y cyssegr nefol, a gwrandewch
Y moliant oddifewn. Mor deneu'r llèn
Sy' rhyngom a'r gorfoledd: dod i ben
Mae'm hantur yng nghychwyniad newydd fyw
A bod ym mywyd anherfynol Duw.
Rhwyga y llèn oddifyny hyd i lawr,
Ymgollaf yn nyddhâd trag'wyddol wawr
Sy'n denu'r ddaear tua'r nef yn nes,
Mae'r cnawd yn gwywo i'r ysbrydol fel yn nhês
Yr hâf y tawdd yr hwyliau ar y lli:
Ysblander dwyfol gaua am danaf fi.
O Angeu, Angeu! pa le mae dy lid?
Mae lliw caredig heddyw yn dy wrid."

MAB Y WERYDD.

Cyhoeddiadau Cymdeithas yr Eisteddfod Genedlaethol.

Cofnodion a Chyfansoddiadau Buddugol Eisteddfod Aberdar, 1885. Pris 5s. (Llian).

Cofnodion a Chyfansoddiadau Buddugol Eisteddfod Caernarfon, 1886, a "Hanes Hen Eisteddfodau Caernarfon," gan W. R. Davies. Pris 6s. (Llian).

Barddoniaeth Eisteddfod Caerludd, 1887. Pris 2s.

Hanes Bywgraffyddol a Beirniadol o Gerddorion Cymreig, gan M. O. Jones (Treborth), wedi ei olygu gan D. Emlyn Evans. Pris 5s.

Cofnodion a Chyfansoddiadau Buddugol Eisteddfod Gwrecsam, 1888, gydag Araeth yr Anrhydeddus W. E. Gladstone. Pris 6s. (Llian).

Cofnodion a Chyfansoddiadau Buddugol Eisteddfod Aberhonddu, 1889. Pris 6s. (Llian).

Cofnodion a Chyfansoddiadau Buddugol Eisteddfod Bangor, 1890. Pris 2s. 6c. (Llian).

Barddoniaeth Eisteddfod Abertawe, 1891. Pris 2s.

Cofnodion a Chyfansoddiadau Buddugol Eisteddfod Rhyl, 1892. Pris 2s. 6c. (Llian).

Barddoniaeth Eisteddfod Rhyl, 1892. Pris 1s.

Barddoniaeth Eisteddfod Pontypridd, 1893. Pris 1s.

Cofnodion a Chyfansoddiadau Buddugol Eisteddfod Caernarfon, 1894. Pris 2s. 6c. (Llian).

Cofnodion a Chyfansoddiadau Buddugol Eisteddfod Llanelli, 1895. Pris 3s. (Llian).

Cofnodion a Chyfansoddiadau Buddugol Eisteddfod Llandudno, 1896. Pris 2s. 6c. (Llian).

Barddoniaeth Eisteddfod Casnewydd-ar-Wysg, 1897. Pris 1s.

Cofnodion a Chyfansoddiadau Buddugol Eisteddfod Blaenau Ffestiniog, 1898. Pris 3s. 6c. (Llian).

Barddoniaeth Eisteddfod Caerdydd, 1899. Pris 1s.

Cofnodion a Chyfansoddiadau Buddugol Eisteddfod Llynlleifiad, 1900. Pris 5s. (Llian.)

Barddoniaeth Eisteddfod Merthyr Tydfil, 1901. Pris 1s.

Cofnodion a Chyfansoddiadau Buddugol Eisteddfod Bangor, 1902. Pris 3s. 6c. (Llian).

Barddoniaeth Eisteddfod Llanelli, 1903. Pris 1s.

Barddoniaeth Eisteddfod Rhyl, 1904. Pris 1s.

Barddoniaeth Eisteddfod Aberpennar, 1905. Pris 1s.

Barddoniaeth Eisteddfod Caernarfon, 1906. Pris 1s.

Dyfyniadau Llên Cymru (Eisteddfod Caernarfon, 1906). Pris 1s.

Enwogion Cymreig o 1700 i 1900 (Eisteddfod Caernarfon, 1906), gan Edward Jones (Iorwerth Ceitho). Rhan I., pris 2s.

Barddoniaeth Eisteddfod Abertawe, 1907. Pris 1s.

"The Two Desires": An Eisteddfod Story (Eisteddfod Abertawe, 1907), by Mrs. Cecil Popham. Cloth, 2s.

Hanes Llenyddiaeth Gymreig o'r flwyddyn 1300 i'r flwyddyn 1650 O.C., gan R. J. Pryse (Gweirydd ap Rhys). Pris 10s. 6c.

Hanes Llenyddiaeth Gymreig o'r flwyddyn 1650 i'r flwyddyn 1850 O.C., gan Charles Ashton. Pris 10s. 6c.

Llyfryddiaeth Gymreig o 1801 i 1810, gan Charles Ashton. Pris 3s. 6c.

Gweithiau Iolo Goch: yn cynnwys Hanes ei Fywyd a'i Amserau ynghyd a'i Gywyddau, &c., a Nodiadau Beirniadol a Hanesyddol arnynt gan Charles Ashton. Td. 691. Pris 10s. 6c.

"Alcestis" gan Euripides. Chwareugerdd Roegaidd, wedi ei throi i'r Gymraeg gan Proffeswr D. Rowlands, B.A. (Dewi Môn), a'r Parch. D. R. Edwardes, M.A., gyda Rhagarweiniad gan Proffeswr T. F. Roberts, M.A. Pris 1s. 6c.

Syr Hugh Owen: Ei Fywyd a'i Waith, gan W. E. Davies, gyda Rhagair gan Syr Lewis Morris, M.A., a Darlun o Syr Hugh Owen. Td. 140. Pris 1s.

D.S.—I'w cael o Swyddfa'r Gymdeithas, 64, Chancery Lane, Llundain.—E. Vincent Evans, Ysgrifenydd.